VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
HUMANITARINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
ISTORIJOS KATEDRA

Greta Vainaitė

VANDŽIOGALOS PARAPIJOS ISTORIJA 1918–1940 M.

Magistro baigiamasis darbas

Vidurio Rytų Europos ir Lietuvos istorijos studijų programa, valstybinis kodas 6211NX044
Istorijos studijų kryptis

Vadovas prof. dr. Vaida Kamuntavičienė
_____ _____ _____ (Moksl. laipsnis, vardas, pavardė)
(Parašas) (Data)

Apginta doc. dr. Rūta Eidukevičienė _____ _____
(Fakulteto/studijų instituto dekanas/direktorius) (Parašas) (Data)

Kaunas, 2025

TURINYS

SANTRAUKA 3
SUMMARY 4
ĮVADAS 5
1.BENDRI DUOMENYS: PARAPIJOS VIETA GEOGRAFINĖJE ERDVĖJE IR ADMINISTRACINĖJE SISTEMOJE 17
1.1. Parapijos geografinė padėtis 17
1.2. Administracinė padėtis 18
1.3. Vandžiogalos miestelis 20
2. VANDŽIOGALOS ŠVČ. TREJYBĖS BAŽNYČIA 22
2.1. Administracinė struktūra ir dvasininkai 22
2.2. Bažnyčios išvaizda 23
2.3. Sielovada 26
2.4. Bažnyčios ūkis 27
3. PARAPIJIEČIAI 31
3.1. Parapijiečių socialinis statusas 31
3.2. Parapijiečių mirtingumas ir sveikatos priežiūros problemos 33
3.3. Nelaimingi atsitikimai 35
3.4. Parapijiečių laidojimas 36
3.5. Santuoka 37
4.LIETUVIŲ IR LENKŲ SANTYKIAI VANDŽIOGALOS PARAPIJOJE 1918–1940 M. 39
4.1. „Vandžiogalos respublika“ 39
4.2. Klebono vaidmuo ir parapijiečių konfliktai 43
4.3. Tautinė tapatybė ir pamaldų kalba 46
5.VISUOMENINĖ VEIKLA IR ŠVIETIMAS 53
5.1. Šauliai Vandžiogaloje: pradžia 53
5.2. Vilniaus vadavimo sąjunga (VVS) 54
5.3. Šaulių veikla: nuo meno iki sporto 55
5.4. Tautininkai: derliaus šventės 58
5.5. Švietimas 60
IŠVADOS 65
ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS 68
PRIEDAI 74

SANTRAUKA

Kauno arkivyskupijai priklausančios Vandžiogalos Švč. Trejybės parapijos istorija prasideda XVI a. pirmoje pusėje, kai Jonas Karolis Rostovskis testamentu fundavo vietos bažnyčią. Vėlesniais šimtmečiais parapijos raidą lydėjo išskirtiniai kultūriniai ir istoriniai procesai. Išskirtinio dėmesio vertas Vandžiogalos priskyrimas Liaudos regionui, lokaliniam vienetui, kuris istoriografijoje vis dar menkai tyrinėtas, tačiau pasižymi savitomis kultūrinėmis apraiškomis. Būtent šiame regione fiksuojami unikalūs, iki šiol reikšmingi istoriniai įvykiai bei kultūros ženklai. Ribotas istoriografinis palikimas liudija, kad Vandžiogalos parapija iki šiol išlieka tyrimų paraštėse. Šiame darbe analizuojamas 1918–1940 m. laikotarpis, kai šalia socialinių, kultūrinių ir istorinių procesų parapijoje ryškiai reiškėsi sudėtingas lietuvių–lenkų santykių aspektas, kurio atgarsiai juntami ir šiandien. Darbo tikslas – remiantis Vandžiogalos parapijos archyviniais ir publikuotais šaltiniais bei kontekstiniais tyrimais analizuoti ir kuo detaliau aprašyti Vandžiogalos parapijos istoriją 1918–1940 m. Tikslui įgyvendinti keliami šeši uždaviniai. 1. Apžvelgti Vandžiogalos parapijos padėtį, išskiriant geografinius, administracinius bei socialinius aspektus; 2. Aprašyti Vandžiogalos Švč. Trejybės bažnyčios dvasininkus, administracinę padėtį bei įvertinti bažnyčios sielovadinę veiklą; 3. Apibūdinti Vandžiogalos klebonijos ekonominius ir ūkinius aspektus; 4. Išanalizuoti Vandžiogalos parapijiečių socialinę struktūrą ir padėtį; 5. Išnagrinėti lietuvių ir lenkų santykių problematiką; 6. Įvertinti visuomeninę veiklą, draugijų ir organizacijų reikšmę parapijai bei švietimo padėtį. Pirmame skyriuje pateikiama Vandžiogalos parapijos vaizdinė geografinė padėtis, valsčiaus komitetų nariai, veikla bei savivaldos iššūkiai. Antrajame skyriuje aprašoma Vandžiogalos Švč. Trejybės bažnyčios architektūra ir administracinė padėtis, pateikiamos 1918–1940 m. laikotarpiu klebonų biografijos, išskiriamos liturginės šventės bei įvertinamas parapijiečių sielovadinis aspektas. Skyriuje taip pat aprašoma klebonija bei kiti bažnyčiai priklausantys pastatai ir pateikiama finansinė padėtis. Trečiame skyriuje pateikiamas parapijiečių statusas ir pragyvenimo šaltinis, įvardijami vienetiniai atvejai, statistiškai išskiriamos didžiausio mirtingumo priežastys ir laidojimo praktikos. Pastebimos jaunavedžių amžiaus ir liudininkų pasirinkimo tendencijos. Ketvirtasis skyrius atskleidžia daugialypę lietuvių–lenkų santykių raidą 1918–1940 m.: išskiriami didžiausi konfliktai ir įvertinamas dvasininkų požiūris bei žala bendruomenės gyvenimui. Penktajame skyriuje aptariama Šaulių sąjungos ir tautininkų veikla parapijos teritorijoje, taip pat fragmentiškai analizuojamos parapijoje veikiančios mokyklos.

SUMMARY

The history of Vandžiogala Holy Trinity parish, which belong to Kaunas Archdiocese, dates back to the first part of 16th century, when Jonas Karolis Rostovskis funded local church in his will. In the following centuries, the development of the parish was accompanied by exceptional cultural and historical processes. The special attention deserves the Vandžiogala inclusion in the Liauda region, a local unit which is still poorly studied in historiography, but which is characterized by distinctive cultural manifestations. In this region have been recorded unique historical events and cultural signs, which are important even to this day. The limited historiographical legacy testifies to the fact that the parish of Vandžiogala is still on the margins of research. This work analyses the period from 1918 to 1940, when, alongside the social, cultural and historical processes in the parish, a complex aspect of Lithuanian-Polish relations was evident, the consequences of which can still be felt today. The aim of this thesis is to analyse and describe the history of Vandžiogala parish in 1918–1940 in as much detail as possible on the basis of archival and published sources and contextual research. There are six objectives to achieve the aim. 1. To give an overview of the situation of Vandžiogala parish, distinguishing geographical, administrative and social aspects; 2. Describe the clergy of the Vandžiogala's Holy Trinity Church, the administrative situation and evaluate the pastoral activities of the church; 3. To describe the economic and economic aspects of the parsonage of Vandžiogala; 4. To statistically analyse the social situation of the parishioners of Vandžiogala; 5. To analyze and describe the problems of Lithuanian-Polish relations; 6. To evaluate the social activities, the importance of societies and organizations for the parish and the educational situation. The first chapter presents the geographical location of the parish of Vandžiogala, the members of the parish committees, their activities and the challenges of self-government. The second chapter describes the history of the parish. The second part of the second chapter describes the architecture and administrative situation of the Church of the Holy Trinity in Vandžiogala, biographies of the pastors in the period 1918–1940, liturgical celebrations and the pastoral aspect of the parishioners. The chapter also describes the rectory and other buildings belonging to the church and presents the financial situation. The third chapter presents the status and livelihood of the parishioners, identifies individual cases, and statistically identifies the causes of the highest mortality rates and the burial practices. Trends in the age of the newlyweds and the choice of witnesses are noted. The fourth chapter reveals the multifaceted development of Lithuanian–Polish relations in 1918–1940: the major conflicts are highlighted and the attitude of the clergy and the impact on the life of the community are assessed. The fifth chapter discusses the activities of the Riflemen's Union and the nationalists in the parish, as well as a fragmentary analysis of the schools operating in the parish.

ĮVADAS

Tyrimo problematika. Nepriklausomos ir demokratinės Lietuvos padėtis užtikrino laisvę, kuri ženklino naują valstybingumo raidos etapą. Naujai besikuriančios įvairios valstybinės struktūros ir kultūriniai judėjimai formavo naują visuomenę. Lietuvos valstybės kūrimosi procesai apėmė visus visuomenės sluoksnius. Didieji miestai atliko reikšmingą vaidmenį, formuojant tam tikras normas ir taisykles, tačiau provincijos taip pat išliko svarbios šiame procese. Ypač per susiorganizavusių vietos gyventojų veiklą. Lietuvos miesteliuose ir kaimuose bažnyčios atliko svarbią funkciją, jos buvo ne tik sielovadiniai, bet ir kultūriniai centrai. Tiek valstybinės, tiek liturginės šventės dažniausiai persipindavo tarpusavyje, o dauguma organizacijų priklausė bažnyčiai arba gaudavo jos paramą. Parapijose tuo metu besiformavę reiškiniai verti istorinių tyrimų. Tokie tyrimai galėtų suteikti pagrindą komparatyvistinėms analizėms tarp skirtingų vietovių bei aiškiau atskleisti kaimo žmogaus savimonę bei vaidmenį įvairiais istoriniais laikotarpiais. Tačiau vis dar trūksta lokalinių tyrimų, kurie nagrinėtų provincinių parapijų praeitį. Ne išimtis – Vandžiogalos parapija, kuri savo unikalumu atskleidžia įdomių 1918–1940 m. istorinių duomenų.

Tokiam tyrimui ji pasirinkta neatsitiktinai. Vandžiogala patraukli istorikui ne tik dėl savo ankstyvų istorinių šaknų, bet ir dėl geografinės bei kultūrinės priklausomybės Liaudos regionui. Vandžiogalos parapija išsiskyrė ypatingais istoriniai procesais ir tautine sudėtimi, kurie išlieka unikalūs iki šių dienų. Vandžiogalos Švč. Trejybės bažnyčios šventoriuje palaidoti Oskaro Milašiaus ir Česlovo Milošo protėviai. Pats Česlovas Milošas, Lietuvai atgavus nepriklausomybę, lankėsi šiame miestelyje tris kartus, taip pabrėždamas asmeninį ryšį su šiuo kraštu. Parapijos apylinkės ir netoliese esantys kaimai įgijo išskirtinę simbolinę reikšmę Česlovo Milošo kūryboje, būtent iš čia kildinamos mistifikuotos „Isos slėnio“ legendos. Šie literatūriniai vaizdiniai ne tik atskleidžia vietovės kultūrinę bei istorinę vertę, bet ir prisideda prie geresnio Vandžiogalos kultūrinės erdvės išskirtinumo suvokimo. Šiuolaikinių procesų analizė reikalauja naujo požiūrio į Vandžiogalos parapijos 1918–1940 m. istoriją, kuri galėtų tapti nauju parapijos istoriografiniu tyrimu.

Tyrimo aktualumas. Nagrinėjant Vandžiogalos parapiją, susiduriama su esmine problema, beveik nėra išsamių tyrimų, analizuojančių skirtingų laikotarpių parapijos raidos etapus. Randami keli leidiniai, kuriuose plačiai apibūdinama Vandžiogalos miestelio istorija, tačiau juose trūksta nuoseklių šaltinių nuorodų. Dažnai ta pati informacija kartojasi skirtinguose leidiniuose ar skaitmeninėje erdvėje. Pastebimos ir faktinės klaidos, kurios, tikėtina, susiformavo dėl romantizuoto požiūrio, išryškinant tik pasirinktus procesus, o kitus paliekant nuošalyje. Šis reiškinys labiausiai pastebimas 1918–1940 m., kuomet Lietuvoje formavosi itin stiprus nacionalinis naratyvas, o būtent šiuo laikotarpiu Vandžiogalos parapija išgyveno daugialypę istoriją, kuri

reikalauja atidaus ir plataus istoriko dėmesio. Kituose istoriniuose tyrimuose Vandžiogala dažniausiai minima fragmentiškai, akcentuojant tik specifinius procesus, kurie papildo kontekstą. Dėl įvardintų priežasčių reikalingas išsamus Vandžiogalos parapijos 1918–1940 m. tyrimas.

Tyrimo objektas – Vandžiogalos parapija 1918–1940 m. Siekiant geriau suvokti tiriamosios parapijos situaciją aptariamu laikotarpiu, būtina trumpai apžvelgti jos istorinę raidą iki 1918 metų. Kai kurios Vandžiogalos parapijos problemos ir bruožai siekia ankstesnius laikotarpius.

Ryškesnė Vandžiogalos parapijos raida siejama su XVII a. viduriu. 1631 m. Vandžiogalos bažnyčia minima Vilniaus sinodo dokumentuose. 1645 m. gruodžio 12 d. Kauno pavieto maršalas Jonas Karolis Rostovskis testamentu fundavo Vandžiogalos bažnyčią, šiam tikslui paskirdamas mirusios žmonos Marijos Lopacinskos paliktas valdas – Vaiškonių dvarą, kurio vertė siekė 10 000 auksinių. Testamento vykdytojais ir bažnyčios globėjais paskirti maršalo žmona Eufrozina Zavišaitė Rostovskienė ir sūnus Leonas Rostovskis. Testamentu nurodyta užbaigti bažnyčios statybą, o klebonui Juozapui Lipnevičiui įsakyta rūpestingai atlikti savo pareigas. Taip pat buvo numatyta J. K. Rostovskį palaidoti šalia pirmosios žmonos ir vaikų po didžiuoju altoriumi įrengtame rūsyje. Klebonui buvo paskirtas sklypas namų sau ir vikarui statybai, o medžiagomis turėjo aprūpinti maršalo žmona.[1]

Testamente buvo nurodyta sąlyga, jei užaugęs maršalo sūnus norėtų perimti Vaiškonių valdą, turėtų atlyginti 10 000 auksinių ar didesnės vertės valdą.[2] Remiantis vyskupo Igonoto Jokūbo Masalskio 1782 m. vizitacija, nėra aišku ar bažnyčia konsekruota.[3] Dokumente minimi pirmosios bažnyčios akmeniniai bei plytiniai pamatai.[4] XVIII a. viduryje Vaiškonius Vandžiogalos parapijos klebonija išnuomojo už 60 *talerių*.[5]

Vandžiogalos parapinė bažnyčia kartu su miesteliu įėjo į Kauno pavietą ir dekanatą. Be to, Babtų parapija tuo metu buvo Vandžiogalos bažnyčios filija.[6] 1643 m. Vandžiogalos miesteliui suteiktos prekybinės privilegijos.[7] Parapijai priklausė šie kaimai: Antagynės, Aukštigaliai, Boniškiai, Būda, Butkūnai, Gelnai, Grininkai, Gineikiai, Ibėnai, Juškiai, Pociūnai, Pėdžiai, Puikoniai. Preišiogala, Preišiogalėlė[8], Radiškis, Saviečiai, Stankūnai, Užumiškiai, Vigiai, Kunigiškiai ir Žiogaičiai.[9]

XVIII a. parapijos padėtis tampa kiek aiškesnė. Remiantis vizitacijos duomenimis, galima manyti, kad nuo bažnyčios pastatymo ja buvo rūpintasi nepakankamai. Vyskupas Ignotas Jokūbas

[1] Vaida Kamuntavičienė, „Kauno dekanato bažnyčių raida XV–XVII a“, *Lituanistica* 4 (2006): 19.
[2] Ibid.
[3] Vytautas Jogėla, *Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija* 1782 m. t. 6, (Vilnius: Katalikų akademija, 2001), 341.
[4] Ibid.
[5] Taleris, Europos šalių moneta, 1525–1907 kaldinta iš sidabro.
[6] Kamuntavičienė, „Kauno dekanato bažnyčių raida XV–XVII a.“,1.
[7] Bronius Kviklys, *Mūsų Lietuva*, t. 2. (Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1965), 356.
[8] *Vyskupo Ignoto Jokūbo vizitacija.,* 807.
[9] Ibid.

Masalskis randa apleistą bažnyčią: supuvusius pamatus, vėjo nuplėštą stogą ir sienose sutrūnijusias lentas. Šalia didžiojo altoriaus sugriuvęs kupolas, greta kabo kreivas geležinis kryžius, kai kurie langai išdaužti, o grindys supuvusios – kaip nurodoma dokumente – dėl dažno laidojimo.[10] Viduje pastatyti aštuoni suolai, dvi klausyklos, sakykla ir trys altoriai. Visi daiktai – paprasto staliaus rankų darbas: altoriai tik pabaltinti kreida, o kai kurie suolai sulūžę.[11]

Nors bažnyčia liudija neturtingos parapijos padėtį, tačiau tikintys buvo pamaldūs. 1723 m. rugsėjo 30 d. klebono Petro Novomiejskio rūpesčiu įkurta Šv. Rožančiaus brolija, kuri buvo skirta kunigo Petro Novomiejskio. Brolija neturėjo jokių pajamų, tačiau stengdavosi rūpintis bažnyčios gerove: patys rinkdavo aukas, gaudavo vaško žvakėms ir taukų lempoms.[12] Brolijai priklausė maži procesiniai altorėliai, prie jų prikabinti parapijiečiams svarbūs papuošimai: rožančiaus karoliukai, škaplieriai ir kiti liturginiai daiktai atsinešti iš namų.[13]

Pamaldos vykdavo sekmadieniais ir per šventes. Septintą valandą ryto prasidėdavo maldų valanda – susirinkę parapijiečiai giedodavo rožinį iki pusės vienuolikos, tuo pat metu kunigas klausydavo išpažinčių. Po maldų ir giesmių prasidėdavo Šv. Mišios. Vasarą prieš mišias vykdavo parapijos procesija. Po mišių buvo sakomas pamokslas arba katekizmo pamoka, pakaitomis lenkų arba lietuvių kalbomis.[14] Mišios buvo aukojamos tik tos, kurios buvo nustatytos bažnyčios aktu, išskyrus dvejas įpareigotinas mišias. Pirmosios buvo skirtos parapijiečiams – jas įsipareigojo laikyti Kauno apskrities iždininkas Jagelavičius už kapitalo sumą, kuri buvo lokalizuota Kėdainių žydų kahale. Šios mišios buvo aukojamos dieną po Vėlinių. Antrosios buvo skirtos brolijai ir vykdavo kartą per mėnesį.[15] Vizitacijoje minimi vieni atlaidai skirti Šv. Rožančiaus brolijai, kurie vykdavo per Šv. Trejybės dieną, t.y. pirmąjį sekmadienį po Sekminių, taip minint bažnyčiai suteiktą titulą.[16]

Bažnyčios šventorius buvo aptvertas nebaigta medine tvora. Šventoriaus kampe klebonas turėjo daržą, o greta jo stovėjo sena medinė varpinė be stogo su dviem varpais. Per šventoriaus tvorą laisvai vaikščiojo gyvuliai. Šalia bažnyčios buvo beveik baigta statyti parapinė mokykla, ji neveikė ir ilgą laiką stovėjo uždengta šiaudais.[17] Turimi duomenys rodo, kad 1777 m. Vandžiogalos miestelio parapinėje mokykloje mokėsi 11 mokinių.[18] Tačiau po kelerių metų mokykla nebeturėjo mokytojo, o klebonas nesirūpino edukaciniais klausimais, todėl pastatas liko nenaudojamas, o parapijiečiai nebeleido savo vaikų į mokyklą. Nuo 1781 m. mokykla įgijo naują paskirtį – vasaros

[10] *Vyskupo Ignoto Jokūbo vizitacija,* 807.
[11] Ibid., 345.
[12] Ibid., 351.
[13] Ibid., 345.
[14] Ibid, 351.
[15] Ibid.
[16] Ibid.
[17] Ibid., 353.
[18] Kazys Misius ir Romualdas Šinkūnas, Lietuvos katalikų bažnyčios žinynas (Vilnius: Pradai, 1993), 154.

metu jame reziduodavo Vandžiogalos parapijos kunigai.[19] Šis pokytis atspindi sudėtingą klebonijos padėtį bei žemą parapijos bendruomenės švietimo lygį, kuris buvo nulemtas tiek materialinių išteklių stokos, tiek to meto situacijos.

Iki 1781 m. Vandžiogalos parapijoje klebonavo kunigas Lukaševičius. Po jo mirties iš Upytės pavieto buvo atsiųstas kunigas Antanas Miendzigurskis. Kunigas Lukaševičius apleido ne tik bažnyčią, bet ir parapijos kleboniją, kurioje nebuvo tinkamų sąlygų gyventi.[20] Pats kunigas Lukaševičius gyveno savo įsigytame palivarke ir ten ūkininkavo. Po jo mirties visas turtas atiteko Kauno apskrities teisėjui Kazakovskiui.[21]

Klebonijos valdos ribojosi su pono Kunicko valstiečio namais. Mažame plote nebuvo galimybės įkurdinti bažnyčios tarnų, įrengti špitolės ar gyventi pačiam kunigui.[22] Tikrieji klebono namai buvo sugriuvę, be stogo, o ūkiniai pastatai atrodė taip pat, išskyrus jau minėtą parapinę mokyklą ir vieną svirnelį. Ūkyje buvo nedidelis sodas, kuriame augo kelios kriaušės ir obelys,[23] o klebonijos kieme ganėsi karvė ir kiaulės.[24] Be aprašyto klebonijos sklypo, klebonas miestelyje neturėjo jokių namų ar žemės, iš kurių galėtų gauti pajamų.[25]

Tuometinė prasta Vandžiogalos parapijos kelių būklė apsunkino susisiekimą su artimiausiu miestu Kaunu ir lėmė sudėtingas laidojimo sąlygas. 1784 m. kelias iki Kauno išliko klampus, o kelionė juo trukdavo apie keturias valandas. [26] Tai patvirtina ir parapijoje esančios kapinės, kurios buvo apleistos bei neaptvertos. Dėl nepalankių oro sąlygų ir sudėtingo susisiekimo su parapijos bažnyčia, žiemos metu mirusieji dažniausiai buvo laidojami vietinėse kaimų kapinėse, o atšilus orams – Vandžiogalos bažnyčios šventoriaus kapinėse. [27] Tačiau didžioji dalis gyventojų turėjo savadarbes roges, kurios palengvino kasdienius ūkinius darbus ir judėjimą žiemą. [28]

Trumpai galima pažymėti, kad pagrindinis Vandžiogalos parapijiečių pragyvenimo šaltinis buvo amatai, o tarp jų ypač išsiskyrė audėjų profesija bei žemės ūkis. Didžioji dalis gyventojų, įskaitant valstiečius ir bajorkaimių bajorus, namuose turėjo po kelias stakles ir kartu su šeimomis audė drobes. Tuo tarpu parapijoje nebuvo nei vieno gydytojo, tai lėmė didelį mirtingumą.[29] Svarbiausi miltų aprūpinimo šaltiniai Vandžiogalos parapijoje buvo du malūnai. Vienas jų, esantis pačiame Vandžiogalos miestelyje, priklausė Kunickio šeimai, o kitas buvo įsikūręs Kunigiškių

[19] *Vyskupo Ignoto Jokūbo vizitacija*, 353.
[20] Ibid.
[21] Ibid., 355.
[22] Ibid.
[23] Ibid., 355.
[24] Ibid.
[25] Ibid., 353.
[26] Ibid., 807.
[27] Ibid., 359.
[28] Ibid.
[29] *Vyskupo Ignoto Jokūbo vizitacija*, 359.

palivarke, Kozakovskio valdose. Šie malūnai atliko svarbų vaidmenį vietos ūkinėje struktūroje, užtikrindami gyventojams galimybę apdoroti grūdus ir gaminti maistą.[30]

Turime duomenų, jog XIX a. Vandžiogalos parapijoje tikinčiųjų buvo apie 4260.[31] Amžiaus pradžioje prie miestelio dvaro, kuris tuo metu priklausė Kunickiui, veikė stiklo fabrikas.[32] Taip pat 1826 m. vėl pradėjusi veikti parapinė mokykla, kurioje buvo tik 6 mokiniai.[33] Nepaisant lėto parapijos augimo, Vandžiogalos parapija neišvengė XIX a. negandų. Pirmiausia, parapiją ištiko stichinės nelaimės. 1814 m. žiemą sudegė alaus darykla ir dar du pastatai, o 1817 m. pavasarį sudegė bažnyčia ir 20 gyvenamųjų namų.[34] Bažnyčios atstatymo procesas truko beveik dešimtmetį. 1826 m. buvo atkurta pagrindinė navos dalis. 1855 m. tuometinis Vandžiogalos bažnyčios klebonas Mikas Kazlauskas, remdamasis parapijiečių parama, pastatė dabartinę Vandžiogalos Švč. Trejybės bažnyčią. 1880 m., klebonaujant Mikui Viršilai, prie bažnyčios buvo pastatytas bokštas ir varpinė.[35] Taip palaipsniui bažnyčia įgijo tradicines XIX a. lietuviškų sakralinių statinių architektūrines formas ir išliko beveik nepakitusi iki šių dienų, atspindėdama to meto parapinės bendruomenės stiprų tikėjimą ir pastangas išsaugoti bažnyčią.

Parapijiečiai neišvengė 1863 m. sukilimo. Carinė rusų valdžia apkaltino kleboną Antaną Kazlauską rėmus sukilėlius ir ištrėmė jį į Sibirą. 1881 m. kunigas sugrįžo iš Sibiro, bet buvo paskirtas į Kuršą. Sukilimo pasekmės palietė ir tikinčiuosius: parapijai buvo uždrausta priimti kitus dvasininkus, o 1868 m. Kauno gubernatorius neleido kitų kunigų atvykti į Vandžiogaloje vykusius atlaidus.[36]

Vertėtų pažymėti ir Vandžiogalos parapijai priklausančio Ibėnų[37] kaimo įvykius. 1863 m. sukilimo metu šioje vietovėje buvo organizuojami sukilėlių būriai, kurie netoli Ibėnų susidūrė su caro kariuomene. Susirėmimo metu sukilėliams pavyko paimti į nelaisvę kelis rusų kareivius, kurie vėliau buvo pakarti. Atsakydama į tai, carinė valdžia ėmėsi griežtų represijų – Kauno gubernatoriaus įsakymu kaimas buvo padegtas, beveik visa gyvenvietė sudegė, o 30 šeimų ištremtos. Turtingesni Ibėnų gyventojai buvo suimti ir nubausti mirties bausme pakariant.[38]

1864 m. į ištremtųjų namus buvo atkelti rusų kolonistai. Šiuo laikotarpiu susiformavo ir nauji gyvenviečių pavadinimai: Didieji Ibėnai buvo pervadinti į *Nikolskaja Sloboda*, kur buvo pastatyta cerkvė, o Mažieji Ibėnai tapo žinomi kaip *Preobraženskaja Sloboda*. Šie pavadinimai

[30] *Vyskupo Ignoto Jokūbo vizitacija,* 807.
[31] *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, 209
[32] Kviklys, *Mūsų Lietuva,* 356.
[33] Kviklys, *Lietuvos bažnyčios*, 438.
[34] Kazys Misius, sudaryt., *Lietuvos archyvai 3, Lietuvos miestų bei miestelių gaisrų ir kitų stichinių nelaimių statistika 1801–1838 metais* (Vilnius: Mokslas, 1992), 161.
[35] Ibid.
[36] Ibid.
[37] Šiame kontekste turimi omenyje Didieji ir Mažieji Ibėnai – dvi gyvenvietės, priklausiusios Vandžiogalos parapijai, kurių ribos buvo šalia
[38] Kviklys, *Mūsų Lietuva,* 357.

atspindėjo carinės valdžios vykdytą rusifikacijos politiką.[39] Ibėnų kaimo įvykiai atspindėjo sudėtingą Vandžiogalos parapijos kultūrinę ir socialinę situaciją.

Nuo 1861 m. Vandžiogalos miestelis administraciniu požiūriu buvo priskiriamas Babtų valsčiui.[40] 1903 m. miestelyje buvo 779 gyventojai, nemažą gyventojų dalį sudarė žydai. Taip pat parapijoje buvo gausu lenkų, ypač dvarų aplinkoje.[41] Lenkų kultūrinės ir demografinės įtakos paplitimą nulėmė ilgalaikiai istoriniai procesai, susiformavę per kelis šimtmečius. Iki 1852 m. bažnyčioje pamokslai sakyti lietuvių ir lenkų kalbomis, vėliau tik lenkiškai.[42] Įžengus į XX a. trečiąjį dešimtmetį situacija ėmė keistis. Šiuo laikotarpiu lietuvių ir lenkų santykiai tapo svarbiu veiksniu, formuojant parapijos kultūrinį ir visuomeninį veidą. Šis reiškinys buvo vienas iš pagrindinių Vandžiogalos parapijos 1918–1940 m. raidos aspektų.

Darbo tikslas – remiantis Vandžiogalos parapijos archyviniais ir publikuotais šaltiniais bei kontekstiniais tyrimais analizuoti ir kuo detaliau aprašyti Vandžiogalos parapijos istoriją 1918–1940 m.

Tyrime iškelti uždaviniai:

1. Apžvelgti Vandžiogalos parapijos padėtį išskiriant geografinius, administracinius bei socialinius aspektus;
2. Aprašyti Vandžiogalos Švč. Trejybės bažnyčios dvasininkus, administracinę padėtį bei įvertinti bažnyčios sielovadinę veiklą;
3. Apibūdinti Vandžiogalos klebonijos ekonominius ir ūkinius aspektus;
4. Išanalizuoti Vandžiogalos parapijiečių socialinę padėtį;
5. Išnagrinėti lietuvių ir lenkų santykių problematiką;
6. Įvertinti visuomeninę veiklą, draugijų ir organizacijų reikšmę parapijai bei švietimo padėtį.

Darbo metodika:

Šis magistrinis darbas priskirtinas lokalinės istorijos tyrimų krypčiai. Tokie tyrimai aprėpia įvairaus dydžio teritorinius vienetus: kaimus, parapijas, miestelius, miestų dalis ar net atskiras gatves. Juose analizuojamos tam tikros vietinės bendruomenės ar dariniai, kurie pasižymi glaudžiais vidiniais ryšiais, tačiau kartu ir savitais, neretai nuo valstybės raidos išsiskiriančiais bruožais. Lokalinės istorijos tyrimai leidžia detaliau atskleisti mikrolygio socialinius, kultūrinius ir politinius procesus, papildant bendresnius istorinius naratyvus.[43] Atliekant tokio tipo tyrimą, dažnai kyla pavojus darbą paversti tik faktų rinkiniu. Siekiant to išvengti, istorikas privalo pasirinkto objekto

[39]Kviklys, *Mūsų Lietuva,* 358.
[40]*Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, 209.
[41] Kviklys, *Mūsų lietuva,* 356.
[42] Misius et. al., *Lietuvos katalikų bažnyčios*, 154.
[43] Ingė Lukšaitė, „Lokalinės istorijos sampratos“, *Lietuvos lokalinių tyrimų padėtis*, (2005): 6.

neapsiriboti tik aprašymu, bet konceptualiai jį tirti: matyti nagrinėjamų reiškinių vietą, vaidmenį ir funkcionavimą platesniame istorinių procesų kontekste. Būtina įžvelgti kaip lokalūs reiškiniai įsilieja į bendresnius regioninius ar nacionalinius vyksmus.[44]

Dėl įvardytų priežasčių, lokalinės istorijos tyrimuose taikomi įvairūs metodai. Dažniausiai pats istorikas sprendžia, kokiomis metodologinėmis priemonėmis tinkamiausia atskleisti pasirinktą objektą. Pirmiausia, reikia pažymėti, kad tokio pobūdžio tyrimai reikalauja plataus masto šaltinių analizės, todėl pirmasis etapas paprastai pasireiškia per šaltinių paiešką ir jų kritinę analizę. Vėliau taikomi tradiciniai istorinio tyrimo metodai: siekiant įvertinti ir susisteminti istoriografiją, archyvinius ir periodinius šaltinius, pasitelkiami analitinis bei sintezės metodai. Informacijos pateikimui dažniausiai taikomas analitinis ir aprašomasis metodas.

Kai kuriuose darbo skyriuose taikyti ir papildomi tyrimo metodai. Analizuojant parapijiečių socialinę padėtį, pasitelktas statistinis metodas. Remiantis mirties ir santuokų metrikų knygomis, siekta išskirti bendrus parapijiečiams būdingus bruožus, nustatyti mirčių ir ligų skaičių bei aptikti tam tikrus dėsningumas šeimose. Tiriant lietuvių ir lenkų santykių problematiką, taikytas mikroistorinis metodas, leidžiantis atskleisti unikalius, tik Vandžiogalos parapijos bendruomenei būdingus įvykius ir išryškinti atskirų asmenų vaidmenį platesniame kontekste.

Tyrimo chronologinės ribos apima Lietuvos nepriklausomybės laikotarpį – 1918–1940 m. Šis laikotarpis pasižymi ne tik naujų kultūrinių procesų formavimusi, bet ir reikšmingomis socialinėmis transformacijomis. Kuriant valstybę reikėjo formuoti naują administracinę struktūrą, kuri turėjo įtakos ne tik vietovių plėtrai, bet ir patiems gyventojams. Laikotarpio pabaiga sutampa su Lietuvos sovietinės aneksijos ir okupacijos pradžia, kuomet naujai susikūrusios struktūros buvo likviduojamos. Be to, Vandžiogalos atveju, šios chronologinės ribos pasižymi itin ryškiais įvykiais. Jokiame ankstesniame savo raidos etape lietuvių ir lenkų tautinės grupės nebuvo taip stipriai susipriešinusios.

Be jokios abejonės, šis tyrimas negali būti pradėtas nuo 1918 m. Siekiant tinkamai kontekstualizuoti nagrinėjamą laikotarpį, būtina pateikti Vandžiogalos parapijos istorijos apžvalgą iki pasirinktų chronologinių ribų, todėl darbo objekto skiltyje trumpai apžvelgiama parapijos istorija iki 1918 m.

Šaltiniai. Tyrimas pasižymi gausiais ir įvairaus pobūdžio 1918–1940 m. šaltiniais, todėl, siekiant juos aiškiau apibūdinti ir analizuoti, pasirinktas jų grupavimo principas. Pažymėtina, kad didžioji dalis šaltinių šiame tyrime sąveikauja tarpusavyje ir dažnu atveju papildo vienas kitą.

1. **Bažnytiniai dokumentai**. Renkant bažnytinius dokumentus, pastebėtas jų nevientisumas, fragmentiškumas ir stoka. Yra žinoma, kad 1941 m. vasario 3 d. Kauno apskrities Vykdomojo komiteto tarnautojas, remdamasis 1941 m. sausio 31 d. nutarimu Nr.

[44] Lukšaitė, „Lokalinės istorijos sampratos“, 9.

1499, perėmė Vandžiogalos bažnyčios archyvo dokumentus.[45] Todėl bažnytinių dokumentų rinkinys sudarytas iš kelių archyvų duomenų: Lietuvos valstybės istorijos archyvo (toliau – LVIA) ir Kauno arkivyskupijos kurijos archyvo (toliau – KAKA). Labiausiai pasitarnavo LVIA medžiaga, kurią sudaro bažnyčios inventoriniai duomenys[46], einamieji bažnyčios reikalai[47], vizitacijos raportai[48] ir Vandžiogalos klebono susirašinėjimo byla dėl pamaldų kalbos klausimo[49]. Pastaroji tyrime itin pravertė, jos dėka atskleistas sudėtingas lietuvių-lenkų santykių svarbiausias probleminis aspektas. KAKA medžiaga naudota, taikant išskirti svarbiausios Vandžiogalos dvasininkų biografinius epizodus, remiantis kunigų bylomis.[50] Taip pat pravertė archyve esanti Vandžiogalos parapijos byla[51], tačiau čia svarbu pabrėžti, jog, visgi, byloje tarpukario dokumentų išlikę vos kelios dešimtys, bet dalis jų panaudotos tikslingai, pavyzdžiui, siekiant apibrėžti parapijiečių sielovadinį aspektą. Siekiant apibūdinti Vandžiogalos Švč. Trejybės bažnyčios administracinę priklausomybę, panaudoti archyve esantys 1926 m.[52], 1927 m.[53] ir 1939 m.[54] Kauno Arkivyskupijos visų bažnyčių ir dvasininkų sąrašai - *Elenchus Omnium Ecclesiarum et Universi Cleri*. Už skaitmenines šaltinių nuotraukas dėkoju prof. dr. Vaidai Kamuntavičienei.

2. Antrąjį tyrimo šaltinių rinkinį sudaro **Vandžiogalos valsčiaus dokumentai**, kurie surinkti iš Lietuvos centrinio valstybės archyvo (toliau – LCVA) ir Kauno regioninio valstybės archyvo (toliau – KRVA). Iš LCVA pasirinkta Vandžiogalos miestelio valsčiaus byla[55], Kauno apskrities valsčių gyventojų sąrašai ir jų žemės ir miškų plotų byla[56], Kauno apskrities naujų išrinktų į valsčiaus tarybą sąrašai[57], Kauno apskrities valsčiaus tarybų valdybų narių sąrašai[58], Kauno apskrities viršininko ir apskrities komiteto pranešimai ir susirašinėjimai[59] bei Kauno apskrities 1924 m. valsčių ir miestų savivaldos rinkimų žinios.[60] KRVA medžiaga susideda iš 1926 m. apskrities valsčių sekretorių suvažiavimo

[45] 1941 01 31 Vandžiogalos RKB archyvo perėmimo aktas, Vandžiogalos bažnyčios archyvas / Už šaltinį dėkoju Ričardui Jankauskui.
[46] Vandžioalos RKB 1921 m. inventorinis, LVIA, f. 1671, ap. 8, b. 330.
[47] Vandžiogalos bažnyčios bendra byla, LVIA f. 1671, ap. 8, b. 217.
[48] Dekanatų bažnyčių kanoniški vizitavimai apie atskirų bažnytinių parapijų stovį, LVIA, f. 1671, ap. 5, b. 436a.
[49] Vandžiogalos klebonų susirašinėjimas dėl pamaldų laikymo lietuvių lenkų kalbomis, LVIA, f.1671, ap. 6, b. 463.
[50] Įvairios kunigų bylos, KAKA f.3.
[51] Vandžiogalos bažnyčios byla, KAKA f. 2, b. 1112.
[52] 1926 Elenchus Omnium Ecclesiarum et Universi Cleri, KAKA.
[53] 1927 Elenchus Omnium Ecclesiarum et Universi Cleri, KAKA.
[54] 1939 Elenchus Omnium Ecclesiarum et Universi Cleri, KAKA.
[55] Vandžiogalos m-lio valsčiaus Kauno apskrities byla, LCVA f. 1622, ap., b. 65.
[56] Apie Kauno apskrities valsčių gyventojų skaičių ir jų žemės miškų plotus, LCVA f. 379, ap. 2, b. 405.
[57] Kauno apskrities naujai išrinktų į valsčiaus tarybas, pirmininkų ir jų pavadutojų sąrašai, LCVA f. 379, ap. 2, b. 518.
[58] Ibid.
[59] Kauno apskrities viršininko ir komiteto pranešimai ir susirašinėjimai su jais, LCVA f. 379, ap. 2, b. 82.
[60] Kauno apskričių 1924 m. valsčių ir miestų savivaldos rinkimų žinios, LCVA f. 379, ap. 2, b. 959.

protokolais[61], Vandžiogalos valsčiaus sąmatos apyskaitų[62] ir 1939 m. valsčiuje esančių beturčių statistinių žinių.[63] Visų įvardintų bylų dokumentai naudojami apibūdinti valsčiaus sudėtį, narius ir veiklą. Tačiau duomenys labiausiai pasitarnauja apibrėžiant Vandžiogalos parapijos socialinę padėtį.

3. Kaip matyti šiame darbe, pasitelkti ir **statistiniai duomenys.** Pirmiausia, jie naudojami, siekiant nustatyti gyventojų tautinę sudėtį bei jų skaičių Vandžiogalos parapijoje. Atsižvelgta ir į 1897 m. Rusijos gyventojų surašymo duomenis[64], vėliau informacija imama iš 1918–1940 m. Kaune išduotų vidaus pasų kortelių duomenų bei 1923 m. Lietuvos gyventojų visuotinio surašymo.[65] Siekiant papildyti vietos savivaldos struktūrą, naudota 1932 m. Savivaldybių žinyno duomenys.[66]

Tačiau daugiausiai tyrime naudojama: I. Vandžiogalos Romos katalikų bažnyčios (toliau – RKB) mirties metrikų knyga 1922–1930 m.[67], II. Vandžiogalos RKB mirties metrikų knyga 1931–1940 m.[68], III. Vandžiogalos RKB santuokos metrikų knyga 1922–1936 m.[69] ir IV. Vandžiogalos RKB santuokos metrikų knyga 1936–1940 m.[70] Metrikos rašytos ranka ir tekstas pateiktas lietuvių k. Pirmąją 1922–1930 m. mirties metriką sudaro 48 lapai, antrąją 1931–1940 m. mirties metriką 107 lapai, o santuokos pirmąją 1922–1936 m. 80 lapai bei antrąją knygą 1936–1940 m. 39 lapai. Nagrinėjant šiuos dokumentus, tyrime pateikiama statistinė analizė, kuri išryškina Vandžiogalos parapijiečių socialinę padėtį.

4. Ketvirtojo tyrimo šaltinių grupė yra **periodika.** Periodiniai spaudos leidiniai surinkti iš Kauno apskrities viešosios Ąžuolyno bibliotekos Kaunistikos fondo, pasitelkiant senąją kartotekos sistemą. Spaudos straipsniai pasitelkti visame tyrime, jie aprėpia įvairias temas: nuo savivaldos ataskaitų iki visuomeninių iniciatyvų. Šie šaltiniai padeda atskleisti tuometinę nuotaiką parapijoje ir parodo, kaip parapijiečiai vertino tuo metu vyravusias problemas. Periodikos šaltiniai praplečia istorinį kontekstą, padeda giliau suprasti tyrimo objektą ir papildo kitus šaltinius. Darbe naudojami šie leidiniai: *Lietuvos aidas* (1917–1940), *Lietuva* (1919–1928), *XX amžius* (1936–1940), *Mūsų Vilnius* (1928–1938), *Trimitas* (1920–1940), *Pavasaris* (1920–1940), *Diena* (1929–1939), *Savivaldybė* (1923–1940), *Mūsų rytojus*

[61] Apskrities valsčių sekretorių suvažiavimo, įvykusio 1926 m. rugpjūčio 8 d. protokolas, KRVA f. 71, ap. 1, b. 11.
[62] Vandžiogalos valsčiaus savivaldybės sąmatos įvykdymo, KRVA f. 71, ap.1., b. 34.
[63] 1939 m. valsčiuose esančių beturčių statistinės žinios, KRVA f. 71, ap. 1, b. 75.
[64] Тройницкий Николай Александрович Ле Дантю Л. Е., *Населенные места Российской империи в 500 и более жителей с указанием всего наличного в них населения и числа жителей преобладающ.* (С-Петербург: 1905).
[65] Finansų Ministerija ir Centralinis statistikos Biuras, Lietuvos apgyventos vietos. Pirmojo visuotinojo Lietuvos gyventojų 1923 m. surašymo duomenys (Kaunas: A. Bako spaustuvė, 1925).
[66] „Savivaldybės“ redakcija. Savivaldybių žinynas. (Kaunas: Spindulio spaustuvė, 1932).
[67] Vandžiogalos RKB metrikų knyga 1922-1930 m., LVIA f. 1349, ap. 1, b. 32.
[68] Vandžiogalos RKB mirties metrikų knyga 1931-1940 m., LVIA f. 1349, ap. 1., b. 33.
[69] Vandžiogalos RKB santuokos metrikų knyga 1922-1936 m., LVIA f. 1349, ap. 1., b. 31.
[70] Vandžiogalos RKB santuokos metrikų knyga 1936-1940 m., LVIA f. 1349, ap. 1., b. 34.

(1927–1936), *Talka* (1919–1940), *Lietuvos ūkininkas* (1919–1940), *Tautos mokykla* (1933–1940), *Rytas* (1923–1936), *Socialdemokratas* (1919–1929), *Tėvų žemė* (1933–1939, *Mūsų kraštas* (1930–1938), *Ūkininko patarėjas* (1925–1944), *Lietuvos žinios* (1922–1940) *ir Chata rodzinna* (1923–1940).

5. Šiame tyrime taip pat remtasi dabartinio Vandžiogalos Švč. Trejybės bažnyčios zakristijono Ričardo Jankausko **atsiminimais**. Ričardas Jankauskas gimė ir gyvena Vandžiogalos parapijoje, aktyviai dalyvauja įvairiuose projektuose, siekdamas išsaugoti lenkų bendruomenės paveldą bei iniciatyvas miestelyje. Tyrime panaudotas jo administruojamas skaitmeninis dienoraštis[71], kuriame fiksuojami reikšmingi parapijos gyvenimo įvykiai, prisiminimai ir istorinės įžvalgos. Svetainė veikia nuo 2014 m., joje gausu tarpukario fotografijų ir kitų vertingų istorinių šaltinių.

6. Paskutiniąją tyrime naudotą dokumentų grupę sudaro **publikuoti šaltiniai**. Didžiausią indėlį šiame tyrime paliko Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m.[72] Būtent šis vizitacijų ir parapijų aprašymų rinkinys sudarė sąlygas aprašyti Vandžiogalos parapijos padėtį iki 1918 m. Be to, šioje tyrimo dalyje keliose vietose naudojamas ir Lenkijos Karalystės geografinis enciklopedinis žodynas[73], 1800–1902 m. išleistas Varšuvoje. Svarbu paminėti ir Rapolo Skipičio atsiminimų veikalą „Nepriklausomą Lietuvą statant“[74], kuriame randama informacijos apie Vandžiogalos respublikos likvidavimą bei sudėtingai besikuriančias teisines struktūras 1918 m. Lietuvoje. Vaizdinę geografinę parapijos padėtį padeda apibūdinti dr. Konstantino Avižonio, prof. Stepono Kolupailos ir prof. Igno Končiaus kelioninio gido leidinys „20 kelionių po Kauno apskritį“[75] Šią knygelę sudaro 20 Pakaunės ilgų maršrutų, kuriuose užsimenama apie kraštovaizdį, istorinius, etninius paminklus ir fragmanetiškai papasakojama vietos istorija. Vandžiogala aptinkama Kaunas–Labūnava kelio atkarpoje.

Problemiškiausia tyrimo dalis – **istoriografija**. Deja, iki šiol nėra išsamių ir nuoseklių istorinių Vandžiogalos parapijos tyrimų nė vienu laikotarpiu. Toks istoriografinis trūkumas apsunkina analizę, nes trūksta kontekstinių atramų ir ankstesnių interpretacijų, į kurias būtų galima atsiremti, siekiant geriau ištirti objektą. Tačiau aptinkami keli leidiniai, kuriuose trumpai apibūdinama Vandžiogalos parapijos padėtis. Pirmiausia, turime paminėti du Broniaus Kviklio

[71] Vandziogala.eu
Atnaujinta 2025 m. balandžio 6 d. https://www.vandziogala.eu/lt/
[72] Vytautas Jogėla, *Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija* 1782 m. t. 6, (Vilnius: Katalikų akademija, 2001).
[73] Filip Sulimierski ir Bronisław Chlebowski, Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, t.13, (Warszawa: Wieku, 1893).
[74] Rapolas Skipitis, Nepriklausomą Lietuvą statant, (Chicago: Terra, 1961).
[75] Konstantinas Avižonis, Steponas Kolupaila, Ignas Končius, *20 kelionių po Kauno apskritį* (Kaunas: Viltis, 1937).

leidinius. Vandžiogalos krašto vietovių istorinis ir etnografinis požiūris randamas „Mūsų Lietuva“ sąvade,[76] o bažnyčioje ir parapijoje vykstantys svarbiausi įvykiai aprašomi „Lietuvos bažnyčios“[77] veikale. Apžvelgiant Kėdainių dekanato struktūrą siaurai apie Vandždiogalos parapiją užsimenama ir Kazio Misiaus ir Romualdo Šinkūno leidinyje „Lietuvos katalikų bažnyčios žinynas“[78]. Neturime ignoruoti ir kelių kraštotyrinio pobūdžio leidinių. Pirmasis Petro Garnio „Pakaunės dešimtmečiai“[79] aptaria bendrą Vandžiogalos miestelio istoriją. Antrasis Ingos Stepukonienės leidinys „Švietimas Pakaunės krašte“[80] nagrinėja Vandžiogalos mokyklos istorinę raidą.

Privalu pažymėti du reikšmingus veikalus, kurie padeda geriau suprasti bendrą istorinį kontekstą ir leidžia aiškiau lokalizuoti tiriamą objektą platesniame lauke. Šie darbai tampa svarbia metodologine ir interpretacine atrama. Mindaugo Balkaus „Kaip Kovno tapo Kaunu“[81] padeda labiau suprasti Vandžiogalos parapijos lietuvių–lenkų problematiką, o Aistės Morkūnaitės-Lazauskienės „Lietuvos Respublikos savivaldybių raida 1918–1920 m.“[82] paaiškina Vandžiogalos savivaldos kūrimosi bruožus. Abu veikalai leidžia įtraukti tiriamą objektą į bendrą Kauno miesto ir apylinkių kontekstą nagrinėjamu laikotarpiu ir patvirtina, jog Vandžiogalos parapijos raida iš esmės atitinka minėtų autorių iškeltas teorines įžvalgas.

Tyrimo struktūra susideda iš įvado, 5 dėstymo dalių, išvadų, literatūros ir šaltinių sąrašo. Pirmoje dėstymo dalyje apžvelgiama Vandžiogalos parapijos geografinė ir administracinė padėtis. Taip pat nagrinėjama Vandžiogalos valsčiaus struktūra, išskiriami svarbiausi įvykiai bei pateikiama informacija apie patį miestelį.

Antrojo skyriaus centre – Vandžiogalos Švč. Trejybės bažnyčia. Jame aprašoma jos fizinė ir ekonominė būklė, nepaliekant nuošalyje ir klebonijos. Skyriuje pateikiami ne tik tuo metu tarnavusių dvasininkų biografiniai duomenys, bet ir išskiriami kunigų rūpesčiai ar bažnyčios tarnų santykis su parapija. Trumpai tariant, šis skyrius leidžia mikro lygmeniu pažvelgti į parapijos buitį ir ūkį.

Trečiajame darbo skyriuje analizuojama pagrindinė tyrimo ašis: lietuvių ir lenkų tarpusavio santykiai įvairiose parapijos gyvenimo srityse. Neatsiejama šios temos dalis yra bažnyčia ir joje tarnavę dvasininkai, kurių veikla tiesiogiai veikė bendruomenių sąveiką. Skyriuje siekiama įvertinti bendruomenės santykius ir jos raidą.

---

[76] Bronius Kviklys, *Mūsų Lietuva*, t. 2. (Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1965).
[77] Bronius Kviklys, *Lietuvos bažnyčios*, t. 3. *Kauno arkivyskupija* (Čikaga: Amerikos lietuvių bibliotekos leidykla, 1983).
[78] Kazys Misius ir Romualdas Šinkūnas, Lietuvos katalikų bažnyčios žinynas (Vilnius: Pradai, 1993).
[79] Petras Garnys, *Pakaunės dešimtmečiai* (Kaunas: Kauno rajono savivaldybė, 2015).
[80] Inga Stepukonienė, *Švietimas Pakaunės krašte* (Kaunas: Eurispauda, 2018).
[81] Mindaugas Balkus, *Kaip Kovno tapo Kaunu* (Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2023).
[82] Aistė Morkūnaitė-Lazauskienė, *Lietuvos Respublikos savivaldybių raida 1918–1940 m.* (Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2007).

Ketvirtajame skyriuje pateikiama statistinė informacija apie parapijiečių socialinę padėtį. Čia analizuojami mirtingumo duomenys, išskiriamos vyravusios ligos, aptariamos santuokos ir jų tendencijos. Skyriuje fiksuojami išskirtiniai atvejai, leidžiantys giliau suprasti parapijos socialinį gyvenimą.

Penktasis skyrius skirtas Vandžiogalos parapijos visuomeninei ir švietimui. Čia išskiriama Šaulių būrio ir vietos mokyklos veikla, taip pat aprašomos reikšmingiausios šventės bei kultūriniai renginiai, liudijantys aktyvų bendruomeninį gyvenimą.

1. BENDRI DUOMENYS: PARAPIJOS VIETA GEOGRAFINĖJE ERDVĖJE IR ADMINISTRACINĖJE SISTEMOJE

1.1. Parapijos geografinė padėtis

XX a. pirmoje pusėje artimiausiais centrais laikytini Kaunas ir Kėdainiai. Nuo Kauno arkivyskupijos Vandžiogalos parapija nutolusi apie 25 km., o nuo Kėdainių dekanato centro Kėdainių - 21 km. Artimiausia geležinkelio stotis buvo Žeimiuose, už 18 km. Iš gretimų parapijų arčiausiai nuo Vandžiogalos buvos Labūnavos Dievo Apvaizdos bažnyčia – 9 km, Babtų Šv. Apaštalų Petro ir Povilo – 10 km, Kulvos Švč. Mergelės Marijos – 15 km.[83] Pačiame Vandžiogalos valsčiuje svarbiausi keliai tuo metu buvo Vandžiogala – Kaunas, Vandžiogala – Kėdainiai, Vandžiogala – Jonava, Vandžiogala – Labūnava, Kėdainiai – Babtai, Kėdainiai – Jonava. Valsčiaus ribose suskaičiuoti 109 tiltai ir 2 nuolatinės pastatotės.[84]

Parapijai priklausė šie kaimai: Butkūnai, Vandžiogala, Gelnai, Užumiškiai, Savčionys, Pociūnai, Žiogaičiai, Pėdžiai, Aukštygalė, Gineikiai, Preišiogalėlė, Preišiogala, Raikoniai, Buniškės, Kaupriai, Skryniai, Karaliūnai, Lackiškės, Narkonys, Vygriai, Didieji ir Mažieji Ibėnai, Ulokai, Antaginėlė, Rokiškės, Makaravka. Dvarai: Vandžiogala, Nartava, Stankūnai, Valerava, Kazimierava, Antaniškiai. Ir vienkiemiai: Streiponys, Lipogorka, Čarnoliesis, Jogielava, Girala, Kovališkės, Mekla, Slaveniliškės, Juozefava, Žydrienka, Bačiupis, Bilvanas, Kiekštynė, Antaniškės, Michališkės, Michalinava, Huta, Toliejai, Pėdriškės, Milašiškės, Panedzgalis, Milvidai, Vilkiškės, Trampynė, Pagiriai ir Aleksandrovka.[85]

Vaizdingiausias parapijos geografinis apibūdinimas pateiktas 1937 m. dr. Konstantino Avižonio, prof. Igno Končiaus ir Stepono Kolupailos turistiniame leidinėlyje „20 kelionių po Kauno apskritį“.[86] Vandžiogala aptinkama kelyje Kaunas–Vandžiogala–Labūnava. Vandžiogalos miestelį juosė Urkos upės slėnis. Keliautojai įvardijo įdomų geomorfologinį aspektą – tuometinės upių Urkos, Gynios, Mėklos vagos nesuderintos su senaisiais slėniais, kiek patekėjusios upės išsuka iš jų. Už Vandžiogalos miestelio senasis Urkos upės slėnis užleido vietą kitai Meklos upei, kuri įtekėjo iš rytų. Parapijos vieškelis vedė link kitų didesnių parapijos kaimų Žiogaičių, Pėdžių, Bėrupės ir kt.[87]

Apžvelgus geografinę padėtį, matyti, jog ji sudarė palankias sąlygas žemės ūkiui, kuris aptariamu laikotarpiu buvo vienas pagrindinių pragyvenimo šaltinių. Šią prielaidą patvirtins kiti skyriai, analizuojantys parapijiečių padėtį Vandžiogaloje bei minimas šventes.

---

[83] 1921 11 26 Bažnyčios istorija, LVIA f. 1671, ap. 8, b. 330, l. 2.
[84] „Savivaldybių veikimas“, *Savivaldybė* 2 (1926 02), 15.
[85] Ibid.
[86] Avižonis et.al., *20 kelionių po Kauno apskritį*, 91.
[87] Avižonis et.al., *20 kelionių po Kauno apskritį*, 91

1.2. Administracinė padėtis

Valsčiaus formavimasis XX a. trečiojo dešimtmečio pradžioje buvo komplikuotas. Būtent šį reiškinį plačiau aptarsime kitame šio tyrimo skyriuje, kadangi komitetų kūrimosi pradžia neatsiejamai susijusi su lietuvių ir lenkų tarpusavio santykiais. Šioje darbo dalyje bus pristatyta jau susiformavusi administracinė struktūra po XX a. trečiojo dešimtmečio pradžioje kilusios vidinės suirutės.

Valsčiaus ir parapijos ribos kiek skyrėsi, tačiau bet kuriuo atveju, šių teritorijų struktūra ir jose vykę procesai buvo glaudžiai susiję. Vandžiogala priklausė Kauno apskričiai, o nuo 1919 m. tapo valsčiaus centru.[88] Vandžiogalos valsčiaus sudėtyje buvo šios seniūnijos: Aukštygalių, Geranonių, Girelės, Ibėnų, Karaliūnų, Labūnavos, Saviečionių, Serbynų, Puikonių, Užumiškių ir Žiogaičių seniūnijos.[89] Valsčiui priklausė 46 kaimai, 25 dvarai ir 44 vienkiemiai.[90]

Pirmasis Vandžiogalos valsčiaus komitetas iš dalies susiformavo 1919 m. Didžiausia kūrimosi problema buvo tai, jog valsčiuje dominavo kelios tautinės mažumos.[91] Vandžiogalos atveju – lenkai ir žydai. Panašioje situacijoje atsidūrė kaimynystėje esantis Babtų valsčius.[92] Tai patvirtina ir pirmieji valsčiaus tarybos rinkimai, kuriuose pirmininku išrinktas lenkų tautybės Bronius Kočanas ir pavaduotojas žydų tautybės Jokūbas Cheifecas.[93]

1920 m. Vandžiogalos tarybos narių komitetą sudarė 24 nariai. Tik 7 nariai nurodė savo tautybę: 4 lenkai, žydas, gudas ir lietuvis. [94] Dėl šios priežasties labai sunku nusakyti, kiek tuo metu galėjo būti lenkų ir lietuvių komitete. Raportai ar įvairūs pranešimai rašomi lenkiškai, kuriuose pasirašoma lenkiškomis pavardėmis, tuo tarpu lietuviškuose dokumentuose pavardės sulietuvintos.[95]

Pirmoje valdyboje viršaičio pareigas užėmė Juozas Venckevičius, padėjėjo Juozas Bynovičius ir iždininko Pranas Afolianskas.[96] Ką tik susiformavęs komitetas raštvedyboje naudojo lenkų kalbą kartu su lenkiškais anspaudais. Tai patvirtina ir išlikę valsčiaus dokumentai. Iki 1923 m. ant valsčiaus pastato durų kabėjo „Wędziagolski Zarząd Giminy“ pavadinimas. Vėliau išreikalauta valsčiaus kanceliarijoje naudoti lietuvių kalbą, tačiau kalbos įvedimas užtruko. Nepaisant lietuviškų įstatymų, įvairūs protokolai bei aktai greta lietuvių kalbos rašyti lenkiškai. Dėl

[88] Lazauskienė, *Lietuvos Respublikos savivaldybių raida*, 272.
[89] Savivaldybių žinynas 1932 m., 581.
[90] 1920 Kauno apskrities valsčių gyventojų skaičius ir jų žemės ir miškų plotas, LCVA f. 379, ap. 2., b. 405, l. 39–44.
[91] 1919 02 03 Kauno m. ir apskričių atstovo raštas VRM raštinei, LCVA f. 379, ap. 2, b. 16, l. 21.
[92] Ibid.
[93] 1920 Kauno apskrities naujai išrinkti į valsčiaus tarybą sąrašai, LCVA f. 379, ap. 2, b. 518, l. 2.
[94] 1920 Kauno apskričių valsčių tarybų valdybos narių sąrašai, LCVA f. 379, ap. 2, b. 518, l. 27.
[95] Lazauskienė, *Lietuvos Respublikos savivaldybių raida*, 124.
[96] 1920 Kauno apskričių valsčių tarybų valdybos narių sąrašai, LCVA f. 379, ap. 2, b. 518, l. 27.

stiprios lenkų tautinės grupės Vandžiogaloje, komitetas turėjo daryti vertimus, ypač, kai buvo skelbiami įvairūs aplinkraščiai gyventojams ar kvietimai tarybos nariams į posėdžius.[97]

Nors pirmasis Vandžiogalos komitetas dažnai peiktas spaudoje už antivalstybinį veikimą bei lenkišką propagandą. Tačiau, jei atkreipsime dėmesį į Vandžiogalos valsčiaus gyventojų sudėtį, aktyvus lenkų dalyvavimas administraciniuose reikaluose tampa normalus reiškinys, nes beveik pusė Vandžiogalos apylinkių gyventojų sudarė lenkai. Vandžiogala nebuvo išimtis tuometinėje situacijoje, ji priklausė valsčių grupei, kurioje susikūrė bendras lietuvių ir lenkų komitetas, šis buvo lojalus Lietuvai.[98] Nepaisant to, jog šis reiškinys nebuvo išskirtinis, parapijos gyventojai, o ypač visuomenės aktyvistai, dar ilgai lenkiškus komitetus laikė Lietuvos išdavystę ir eskalavo šį požiūrį spaudoje.

1924 m. naujai renkant valsčių komitetus pasikeitė ir Vandžiogalos komiteto padėtis, tarybos pirmininku išrinktas Julijonas Jočinas, viršaičiu Jeronimas Liaskauskas, padėjėju Vladas Navickas, o iždininku Pranas Kasperavičius.[99] Valčiaus sekretoriumi dirbo Juozas Ziminskas, kuris kartu priklausė Lietuvos savivaldybių tarnautojų sąjungai.[100] Pastarsis įnešė nemažai indėlio į valsčiaus bei parapijos visuomenės kultūrinį formavimą. Juozas Ziminskas aktyviai dalyvavo tuometinėje spaudoje, itin daug dėmesio skyrė lietuvių lenkų santykių problemai. Remiantis 1932 m. savivaldybių žinyno duomenimis, viršaičio pareigas užėmė Juozas Čižinauskas kartu su padėjėju Feliksu Jegelavičiumi.[101] 1935 m. minėta viršaitį pakeitė Juozas Česonis.[102] Remiantis 1938 metų duomenimis, Juozą Česonį Vandžiogalos valsčiaus viršaičio pareigose pakeitė J. Šatas.[103]

Remiantis XX a. trečiojo dešimtmečio valsčiaus veiklos ataskaitomis, galima manyti, jog Vandžiogalos savivaldos veikla buvo vykdoma nuosekliai, tačiau visose valsčiaus apylinkėse pasitaikė įvairių problemų. Panašu, kad trečiajame dešimtmetyje valsčiaus finansinė padėtis buvo sudėtinga. Kauno apskrities savivaldybė neskyrė lėšų kai kurioms valsčiaus įstaigoms, tokioms kaip mokyklos ir policija. Pačiame valsčiuje taip pat sunkiai sekėsi rinkti mokesčius. Pavyzdžiui, 1926 m. per aštuonis mėnesius iš planuotų 11 990,50 litų buvo surinkta tik 2 972,50 litų, tuo tarpu paties valsčiaus skola siekė 15 000 litų.[104] Didžiausią mokesčių vengimo problemą kėlė stambieji ūkininkai. Skolos dažnai buvo išieškomos pasitelkiant policiją, tačiau 1927 m. ūkininkai, nuslėpę tikrąjį turimos žemės plotą, buvo atleisti nuo jiems skirtų baudų. Dėl to liko neapmokestinta apie 1000 hektarų žemės.[105]

---

[97] „Vendžiogalos autonominės savivaldybės istorija“, *Savivaldybė* 2 (1933), 15.
[98] Lazauskienė, *Lietuvos Respublikos savivaldybių raida*, 132.
[99] 1924 Kauno apskrities valsčių ir miestų savivaldybių rinkimų žinios, LCVA, f. 379, ap. 2, b. 959, l. 21.
[100] 1926 08 08 Valsčių sekretorių suvažiavimo protokolas, KRVA f. 71, ap. 1, b. 11, l. 1.
[101] Savivaldybių žinynas 1932, 573.
[102] 1935 Vandžiogalos valsčiaus savivaldybės svarbesnių nuveiktų darbų apžvalga, KRVA, f. 71, ap. 1, b. 45, l. 7.
[103] „Ūkininkų šventė Vandžiogaloje“, *Ūkininko patarėjas* 38 (1938 09 22), 2.
[104] „Savivaldybių veikimas“, *Savivaldybė* 9 (1926 09), 23.
[105] „Vendžiogala, Kauno apskr. 1926 m. piniginė apyskaita, *Savivaldybė* 6 (1927 06), 21.

Be mokesčių surinkimo, Vandžiogalos valsčiaus savivalda taip pat sprendė infrastruktūrinius klausimus: rūpinosi vieškelių žvyravimu, žemės parceliacija, naujų mokyklų steigimu bei sveikatos apsaugos organizavimu. Nepaisant to, kad pagal teritorinį plotą Vandžiogalos valsčius buvo didžiausias Kauno apskrityje, XX a. trečiajame dešimtmetyje vis dar nebuvo užtikrinama net minimali medicininė pagalba. Nors valsčiaus taryba aktyviai ieškojo gydytojo, ilgą laiką šios pareigos liko neužimtos. Gydytojui buvo siūloma 2000 litų subsidija. Tuo tarpu kituose apskrities valsčiuose tuo metu jau dirbo akušerės. Kaip matysime vėliau, šios aplinkybės turėjo tiesioginę įtaką gyventojų sveikatai bei darė reikšmingą poveikį bendram parapijos mirtingumo lygiui.[106]

Per aptariamą laikotarpį valsčiaus prekyba ir pramonė vystėsi sunkiai. Pačiame Vandžiogalos miestelyje veikė kooperatyvas „Vienybė“, kuriame prekės buvo pigesnės nei privačiose parduotuvėse. Metinė šio kooperatyvo apyvarta siekdavo apie 60 000 litų. Tuo tarpu privačioms prekybos įmonėms išsilaikyti bei kurtis buvo sudėtinga dėl konkurencijos su kooperatyvu.[107] 1933 m. visame Vandžiogalos valsčiuje veikė 2 manufaktūrinių prekių parduotuvės, 1 vaistinė, 1 užeiga, 19 smulkių prekių parduotuvių, 1 kiaulių supirkimo punktas, 1 mėsos parduotuvė, 3 malūnai, 1 miškų prekybos kontora ir 1 lentpjūvė.[108] Pastaroji priklausė Vandžiogalos miestelyje gyvenančiam Ošeriui Keidanskui. Ši lentpjūvė tiekė statybines žaliavas būsimos Ibėnų mokyklos statybai.[109]

Iš turimų duomenų matyti, kad Vandžiogalos valsčiaus teritorijoje beveik nebuvo privačių fabrikų. Galima teigti, jog tiek valsčiuje, tiek parapijoje žemės ūkis buvo pagrindinė ekonominės veiklos forma. Tai patvirtina įvairios savivaldybės ataskaitos, kuriose įvardijamos ir tam tikros lėtos ekonominės plėtros priežastys. Nors dauguma ūkininkų gyveno pasiturinčiai, siekdami išvengti mokesčių, jie taikė jų ūkiams neefektyvią žemėvaldos sistemą. Pavyzdžiui, vidutinio ūkininko žemės valdos siekė apie 70 ha, tačiau jos buvo išskaidytos net į 120 sklypelių. Smulkių sklypelių sistema trukdė mechanizuoti žemės ūkio darbus ir stabdė efektyvesnę ūkio plėtrą.[110]

1.3. Vandžiogalos miestelis

Vandžiogalos miestelis buvo valsčiaus centras. Jame buvo pagrindinės 3 gatvės ir apie 54 medinių namų. Čia veikė visos svarbiausios valsčiaus ir parapijos įstaigos. Pati savivaldybė turėjo du nuosavus namus, tvartą su daržine ir 23 arų žemės sklypelį, taip pat savivaldybė nuomavo 3 ha

[106] „Savivaldybių veikimas“, 23.
[107] „Savivaldybių veikimas“, *Savivaldybė* 2 (1926 02), 16.
[108] 1933 Vandžiogalos valsčiaus savivaldybės darbų aprašymas, KRVA, f. 71, ap. 1, b. 34, l. 3.
[109] 1938 02 09 Ošerio Keidanskio pasiūlymas Kauno apskrities valdybai, KRVA, f. 71, ap. 1, b. 66, l. 36.
[110] „Savivaldybių veikimas“, 16

žemės plotą.[111] Kiekvieną antradienį Vandžiogalos miestelio centre, vos už bažnyčios šventoriaus vykdavo turgus.[112] Galima manyti, kad pagrindinė prekyba vyko daržovėmis bei grūdais. Analizuojant aptariamo laikotarpio metrikų duomenis, matyti, jog parapijoje veikė ne vienas kalvis, todėl galima daryti prielaidą, kad turguje buvo prekiaujama ne tik maisto produktais, bet ir įvairiais kalvystės gaminiais – žemės ūkio įrankiais bei buities reikmenimis.

Remiantis turimais duomenimis, Vandžiogalos turgaus aikštę juosė svarbiausios miestelio įstaigos: savivaldybės pastatai kartu su mokykla, draugijų būstinės ir parduotuvės, kurių dalis priklausė žydų tautybės gyventojams.[113]Pamažu miestelyje pradėjo veikti komunikacijos. 1927 m. įsteigtas paštas, taip pat 6 telefonai, vienas iš jų klebonijoje, ir 25 radijo imtuvai.[114] Valsčiaus iniciatyva buvo užsakomi šie periodiniai leidiniai: Nowiny, Chata Rodzinna, Lietuvos Gaisrininkas, Talka, Wiadomosci Rolnicze vėliau, po 1926 m. liko Savivaldybė, Lietuva ir Vyriausybės žinios.[115]Aptariamu laikotarpiu Vandžiogalos miestelyje veikė du elektrą turintys malūnai, tačiau jų elektros galimybės vandžiogališkiečių kasdienybėje plačiau nebuvo panaudojamos. Nuo 1933 m. miestelyje pradėtas diegti gatvių apšvietimas, įrengtos žibalinės lempos. Vis dėlto, jos buvo išdėstytos toli viena nuo kitos ir švietė silpnai, todėl nepakankamai apšvietė miestelio gatves.[116] Remiantis šiais duomenimis, galima teigti, jog iki apšvietimo įvedimo miestelio gatvės vakare išlikdavo tamsios ir pavojingos.

1918–1940 m. laikotarpiu Vandžiogaloje aktyviai veikė įvairios kredito draugijos ir kooperatyvai, atspindinčios vietos gyventojų pastangas stiprinti ekonominį savarankiškumą. Iki XX a. ketvirtojo dešimtmečio pradžios miestelyje veikė kredito vartotojų bendrovė „Aitvaras“[117] bei Vandžiogalos pieno perdirbimo bendrovė.[118] Pažymėtina, kad parapijos apylinkėse nebuvo nė vienos pieninės, ūkininkai žaliavą tiesiogiai veždavo į Kauną. Nuo 1926 m. pradėjo veikti sparčiai augusi kredito draugija: iš pradžių turėjusi 30 narių, 1932 m. ji išsiplėtė iki 253 narių, o metinė apyvarta tuo laikotarpiu siekė apie 100 000 litų. Draugijos valdybą sudarė pirmininkas Venckevičius, sekretorius Rudolevičius ir kasininkas Stogys.[119] Šalia jos veikė ir smulkioji kredito draugija, vienijusi 186 narius.[120]

[111] 1935 Vandžiogalos valsčiaus aiškinamasis raštas, KRVA, f. 71, ap. 1, b. 34, l. 74.
[112] „Turgai, prekymečiai ir mugės“ *Savivaldybė* 5 (1932 05), 32.
[113] „Vendžiogalos respublika“, *Diena* 24 (1937 06 13), p. 2.
[114] „Vendžiogala“ *Trimitas* 41 (1932 10 06), 819.
[115] „Savivaldybių veikimas“, 16.
[116] „Verčiau žibalinės lempos“ *Ūkininko patarėjas* 52 (1933 12 30), 13.
[117] „Kredito įstaigų ir Kooperatyvų sąrašas“ *Talka 11–12* (1929 12 21), 24.
[118] „Kredito įstaigų ir Kooperatyvų sąrašas“ *Talka 9–12* (1930 12), 27.
[119] „Stipri Kredito Draugija“, *Mūsų rytojus* 54 (1932 12 13), 3.
[120] „Kredito įstaigų ir Kooperatyvų sąrašas“ 22.

2. VANDŽIOGALOS ŠVČ. TREJYBĖS BAŽNYČIA

2.1. Administracinė struktūra ir dvasininkai

Aptariamu laikotarpiu Vandžiogalos Švč. Trejybės bažnyčia priklausė Kėdainių dekanatui. Iki 1926 m. Kėdainių dekanatas įėjo į Žemaičių vyskupijos sudėtį. Žemaičių vyskupija apėmė beveik visą Lietuvos teritoriją. Nuo 1914 m. Žemaičių vyskupo pareigas ėjo Pranciškus Karevičius. Tuo metu provincijos bažnyčioms buvo sunku palaikyti ryšį su diecezijų centrais, todėl didėjo poreikis perorganizuoti bažnytines struktūras.[121] Vandžiogalos parapijos geografinė padėtis sudarė palankias sąlygas efektyviai komunikacijai su tuo metu Kaune veikusia Žemaičių vyskupijos kurija. Dėl to parapijos perorganizavimas nesukėlė ryškesnių struktūrinių pokyčių, išskyrus intensyvėjusį bažnyčios įsitraukimą į visuomeninę veiklą, kuri, kaip bus matyti tolesniuose skyriuose, reikšmingai prisidėjo prie Vandžiogalos parapijos raidos 1918–1940 m. laikotarpiu. 1926 m. balandžio 4 d. popiežius Pijus XI paskelbė bulę, skelbiančią įkurti atskiras Lietuvos bažnytines provincijas, taip susiformavo Kauno ir Telšių arkivyskupijos bei Panevėžio, Kaišiadorių ir Vilkaviškio vyskupijos. Kauno arkivyskupo pareigas užėmė Juozapas Jonas Skvireckas[122].

Kėdainių dekanatui be Vandžiogalos priklausė Labūnavos, Josvainių, Dotnuvos, Apytaulaukio, Surviliškio parapijos ir Paberžės, Panevėžiuko, Šlapaberžės ir Šventybrasčio filijos.[123] Remiantis šaltiniais, panašu, kad dėl Vandžiogalos parapijos įvairių reikalų glaudesnis ryšis palaikomas su Kauno arkivyskupijos kurija. Aptariamu laikotarpiu Vandžiogalos Švč. Trejybės bažnyčioje klebonavo du dvasininkai Vincentas Mockus ir Klemensas Gabrys. Remiantis turimais šaltiniais, iki XX a. ketvirtojo dešimtmečio pradžios bažnyčioje vikarų nebuvo. Tik įvedus reguliarią lietuvių–lenkų pamaldų tvarką, į pagalbą klebonui paskiriamas vikaras. Per dešimtmetį Vandžiogalos parapijoje vikarų kaita buvo gana dažna: Antanas Syrus (1931)[124], kun. Paulius Juknevičius (1933)[125], kun. Pranas Šniukšta (1935–1936)[126], kun. Aleksandras Ramanauskas (1936–1938)[127], kun. Alfonsas Keturakis (1939)[128], kun. Petras Mikutis (1939–1940)[129].

Remiantis Kauno arkivyskupijos kurijos archyviniais dokumentais, galima išskirti svarbiausius Vandžiogalos parapijos klebonų biografinius aspektus. Vis dėlto, asmens bylose

[121] Ališauskas, *Krikščionybės Lietuvoje istorija*, 400.
[122] Ibid.
[123] 1926 Elenchus Omnium Ecclesiarum et Universi Cleri, KAKA, l. 36-38.
[124] Žinios apie kunigą, KAKA, f. 3, l. 183.
[125] Žinios apie kunigą, KAKA, f. 3, l. 519.
[126] Ibid., 936.
[127] Ibid., 700.
[128] Ibid., 421.
[129] Ibid., 557.

trūksta išsamesnių gyvenimo aprašymų, todėl klebonų biografijos išlieka fragmentiškos, pateikiant svarbiausius gyvenimo įvykius.

Vincentas Mockus gimė 1869 m. Kražių parapijoje ir augo Ganyprovos kaime. Pradinį mokslą įgijo namuose, vėliau mokslus tęsė Šiauliuose bei Pskovo gimnazijoje, kur baigė keturias klases. 1888–1892 m. studijavo Kauno kunigų seminarijoje.[130] Po seminarijos baigimo vikaro pareigas ėjo Alūkstos, Kurklių, Betygalos, Rietavo ir Ukmergės parapijose. Beje, reikia pažymėti, kad Ukmergės parapijos mokykloje buvo paskirtas kapelionu. Nuo 1902 m. klebonavo Apytlaukio parapijoje. 1911 m. paskirtas Vandžiogalos parapijos klebonu, taip pat 1908–1919 užėmė Kauno dekanato dekano pareigas.[131] Baigęs tarnauti Vandžiogaloje, paskirtas į Vasiliškio parapiją. Kaip nurodoma kunigo nekrologe, jis buvo suimtas 1946 m. gruodžio 12 d., tuo metu tarnavus minėtoje parapijoje, už antisovietinę veiklą ir įkalintas Vilniuje. 1947 m. sausio 3 d. neaiškiomis aplinkybėmis mirė kalėjime.[132]

Klemensas Gabrys gimė 1883 m. balandžio 5 d. Joniškio parapijoje. 1898–1902 m. mokėsi Mintaujos gimnazijoje, vėliau 1903–1904 m. dirbo vaistinėje. Tais pačiais 1904 m. įstojo Kauno seminariją, kurią 1909 m. baigė.[133] Vikaro pareigas ėjo Panevėžio, Varnių, Šeduvos ir Krakių parapijose. Klebonavo Pajieslyje, Vosiliškėse, o 1932 m. paskirtas į Vandžiogalos parapiją.[134] 1940 m. dvasininką užklupo širdies ir nervų ligos, todėl dažnai gydydavosi Kaune ir Palangoje.[135] Kleboną buvo norima perkelti į Kairių parapiją, tačiau dėl ligos paliktas klebonauti Vandžiogaloje vikarui padedant.[136] Klebonas mirė Vandžiogaloje 1943 m. spalio 7 d.[137]

Turimais duomenimis, XX a. trečiojo dešimtmečio pradžioje Vandžiogalos Švč. Trejybės bažnyčioje tarnavo ir klebonijos ūkyje gyveno zakristijonas Antanas Fromas, vargonininkas Steponas Markevičius, varpininkai Aleksandras Montvilas ir Mykolas Rozinskas, taip pat bažnyčios naktinė budėtoja Aliana Karpavičienė. [138] Klebono Vincento Mockaus tarnystės laikotarpiu klebonijos šeimininke dirbo Elena Skirgailaitė-Jagelevičienė.[139]

2.2. Bažnyčios išvaizda

Remiantis XX a. bažnyčios inventoriniais dokumentais, galima teigti, kad Vandžiogalos Švč. Trejybės bažnyčios būklė per ilgą laikotarpį iš esmės nekito ir išliko beveik nepasikeitusi nuo

[130] 1938–1964 Necrologia sacerdotum Archidioecesis Kaunensis, KAKA, f. 3, l. 62.
[131] Žinios apie kunigą, KAKA, f. 3, l. 570.
[132] 1938–1964 Necrologia sacerdotum Archidioecesis Kaunensis, l. 62.
[133] Žinios apie kunigą, KAKA, f. 3, l.161.
[134] Ibid., 162.
[135] 1940 01 25 Klebono Klemenso Gabrio raportas, KAKA, f. 115, b. 12, l. 255.
[136] 1940 07 06 Klebono Klemenso Gabrio raportas, KAKA, f. 115, b. 12, l. 273.
[137] 1943 10 07 Pranešimas Kauno Arkivyskupijos Kurijai, KAKA, f. 115, b. 12, l. 281.
[138] 1921 11 26 Bažnyčios istorija, LVIA f. 1671, ap. 8, b. 330, l. 2.
[139] „Kas dedasi Vendžiogaloje“, 4.

XIX a. pabaigos. Bažnyčia pasižymėjo architektūriniu kuklumu, o jos fizinė išvaizda atspindėjo menkas parapijos ekonomines galimybes ir sudėtingą socialinę padėtį. 1921 m. klebonas Vincentas Mockus sudarė bažnyčios aprašymą, kuriame detaliai užfiksuota tuometinė pastato būklė.[140] Šis dokumentas suteikia vertingos informacijos, leidžiančios rekonstruoti Švč. Trejybės bažnyčios architektūrinį vaizdą ir įvertinti jos materialinę būklę aptariamu laikotarpiu**.**

Bažnyčios architektūra atspindėjo kuklų, tradicinį lietuviškos medinės sakralinės architektūros tipą, kuris išlikęs iki šių dienų. Pastatas buvo pastatytas iš pušų rąstų, pailgas, be aiškiai išreikšto dominuojančio architektūrinio stiliaus. Jo struktūrą sudarė presbiterija, nava, prieangis, dvi zakristijos ir choras. Nors bažnyčia pasižymėjo kuklumu, ji buvo pakankamai prižiūrima: 1913 m. joje pakeisti langai (iš viso 15 langų), o 1915 m. atlikti sienų ir lubų sutvirtinimo darbai. Tuo laikotarpiu bažnyčios stogas buvo dengtas gontais, o didysis bei presbiterijos bokštai skardinti cinkuota skarda, kurių viršūnėse pritvirtinti geležiniai kryžiai.[141]

Bažnyčios viduje sienos ištinkuotos, o jų žemutinė dalis apkalta eglės lentomis, tuo tarpu presbiterijoje panaudotos ąžuolo lentos.[142] Vincento Mockaus klebonavimo laikotarpiu bažnyčios lauko sienos buvo apkaltos lentomis[143] ir išbalintos, siekta atkurti senųjų fundatorių herbus ir inicialus. Pažymėtina, kad XIX a. šių ženklų vietoje buvo nutapytas kitas simbolis – Žemaitijos herbas. Tačiau XX a. dvasininkas siekė sugrąžinti pirminius fundatorių ženklus. Vis dėlto, tuo metu išbalintos sienos, vietoj to, kad primintų apie fundatorių palikimą, labiau naikino šiuos istorinius ženklus.[144]

XX a. antrame dešimtmetyje, parapijiečių ir klebono lėšomis buvo atliktas nedidelis remontas. Jo metu buvo perdarytas bažnyčios choras, kuriame stovėjo vargonai, o taip pat jame susirinkdavo rožančiaus giesmininkai. Remonto metu pertvarkytas bažnyčios prieangis, kuris buvo atskirtas nuo navos, o prieangyje įrengti du sandėliukai, skirti altorėliams, baldakimui ir kitiems procesijų daiktams. Taip pat įrengtos dvi didelės krosnys ir viena mažesnė zakristijoje, jų kaminai išvesti, per bažnyčios pamatus.[145]

Bažnyčioje buvo didysis altorius ir du šoniniai altoriai. Didysis altorius tuo metu nudažytas baltai, galima manyti, kad dažant bažnyčios išorines sienas kartu nudažytas ir altorius. Aprašymuose pažymima, kad altorius buvo skurdus, jam reikėjo remonto.[146] Todėl 1933 m. parapijiečių lėšomis atnaujintas: apkaldintas ąžuolinėmis lentomis.[147] Altoriaus viduryje kabėjo *Nukryžiuotojo* skulptūra, kuri parapijiečiams turėjo ypatingą reikšmę – buvo laikoma stebuklinga ir

[140] 1921 11 26 Vandžiogalos RKB 1921 inventorius, LVIA f. 1671, ap. 8, b. 330, l. 14.
[141] 1921 11 26 Bažnyčios pastatymas ir stovis, LVIA f. 1671, ap. 8, b. 330, l. 1.
[142] 1921 11 26 Bažnyčios istorija, LVIA f. 1671, ap. 8, b. 330, l. 2.
[143] Ibid.
[144] „Listy z prowincji“, *Chata Rodzinna* 46 (1926 12 26), 7.
[145] 1921 11 26 Bažnyčios istorija, l. 2.
[146] 1921 11 26 Bažnyčiai nuosavieji, nuolat joje pasiliekantys dalykai, LVIA f. 1671, ap. 8, b. 330, l. 3.
[147] 1936 07 18 Vandžiogalos bažnyčios vizitacijos raportas, LVIA f. 1671, ap. 5, b. 436a, l. 209.

gydančia, todėl gausiai nukabinta votais. 1921 m. votų galėjo būti apie 112, iš kurių 32 širdies formos iš metalo ir sidabro, 23 sidabrinių ir metalinių kojų, 7 rankos ir 70 įvairių lentelių su raidėmis.[148] Šoniniai altoriai buvo išskirti moterų ir vyrų pusėmis, tačiau, kaip pažymi klebonas, pamaldos prie jų nebuvo laikomos, nes altoriai buvo menki ir nepatogūs.[149]

Vandžiogalos bažnyčios sakraliniai daiktai nebuvo prašmatnūs, dažnu atveju, skurdūs ir pagaminti vietinių parapijiečių. Dalis smulkesnių apeiginių nešiojamų daiktų įsigyti prieš Pirmąjį pasaulinį karą, dažniausiai sidabriniai arba metaliniai, vos vienas varinis. Procesijų audiniai namų darbo, išskyrus arnotus ir kapas. Parapijoje buvo skalbėjas, todėl galime spręsti, kad bažnyčios audiniai tuo metu pakankamai prižiūrėti. Remiantis inventorine lentele, galima apskaičiuoti, jog arnotų iš viso galėjo būti apie 21, 4 iš jų, senesni nei XX a., o kapų tuometinė bažnyčia turėjo apie 31[150]

Inventoriniame aprašyme išskiriamas krikšto indas, kuris 1914 m. pagamintas Aleksandro Zaborskio dirbtuvėse Šiauliuose už 300 rublių. Tuo metu dauguma Lietuvos bažnyčių puošiamos minėto amatininko nudirbtais sakraliniais daiktais. Tačiau sakykla ir klausyklos išskiriamos kaip menko darbo ir suvargusios. Didžioji dalis suolų atsinešti parapijiečių, išskyrus vieno, prie zakristijos, skirto kunigams.[151]

Aptariamu laikotarpiu bažnyčios medinė varpinė buvo geros būklės. Jos pastatymas datuojamas XVIII a. pab., tikėtina, kad statinys iškilo 1789 m., tai įrodo varpinėje įbrėžti skaičiai. Ši data laikytina pagrįsta, nes ankstesniuose šaltiniuose varpinė neminima, pavyzdžiui, 1782 m. vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio vizitacijos dokumente šis statinys dar nėra užfiksuotas. Bažnyčios aprašyme minimi 3 varpai, kurie yra išlikę iki šių dienų, varpams pasiekti pagaminti mediniai laiptai.[152] Remiantis dabartinio Vandžiogalos bažnyčios zakristijono Ričardo Jankausko liudijimu, du didieji bažnyčios varpai buvo paaukoti XIX a. pabaigoje vietos bajorų Teresės ir Mykolo Kaševskių. Pirmasis varpas, kaip teigiama, paaukotas 1881 m., antrasis 1898 m.[153] Nėra aišku kaip į parapiją pateko mažasis varpas, tačiau jis, kaip manoma, nulietas Karaliaučiuje ir datuojamas 1721 m.[154]

[148] 1921 11 26 Judamosios bažnyčios nuosavybės dalykai, LVIA f. 1671, ap. 8, b. 330, l. 5.
[149] 1921 11 26 Bažnyčiai nuosavieji, nuolat joje pasiliekantys dalykai, l. 3.
[150] 1921 11 26 Judamosios bažnyčios nuosavybės dalykai, l. 5-9.
[151] Ibid.
[152] 1921 11 26 Bažnyčios istorija, l. 2.
[153] „Vandžiogalos varpai“. Vandziogala.eu
Žiūrėta 2024 m. gruodžio 17 d. https://www.vandziogala.eu/lt/395-vandziogalos-varpai
[154] Ibid.

2.3. Sielovada

Nors 1918–1940 m. Vandžiogalos parapijoje apstu įvairių problemų, tautinės tapatybės konfliktų, finansinių nepriteklių, menkos ūkinių pastatų būklės, vis dėlto, panašu, jog sielovadinė praktika buvo atliekama pareigingai. Tai matyti iš tvarkingų ir nuoseklių krikšto, santuokos ir mirties metrikų knygų užpildymų. Remiantis šaltiniais, XX a. trečiojo dešimtmečio pradžioje Vandžiogalos parapijoje galėjo būti apie 4000 katalikų. Didžioji dalis jų tuo metu kalbėjo lenkiškai, todėl pamaldos buvo aukojamos lenkų kalba.[155] Kaip rodo šaltinių analizė, ši situacija darė reikšmingą įtaką parapijiečių tarpusavio santykiams, o pamaldų tvarka viso aptariamo laikotarpio metu buvo nuolatos koreguojama. Galiausiai, įvedant pamaldų kalbos kaitos principą, šventadieniais jos laikytos pakaitomis skirtingomis kalbomis. Todėl labai sunku apibrėžti vieną bendrą pamaldų tvarką, tačiau, nagrinėjant dokumentus, galime išskirti, jog sielovada beveik nesiskyrė nuo tuo metu vyravusios liturginės praktikos.

Šventadieniais prieš pagrindines mišias būdavo giedamos suplikacijos, po mišių sakomas vienas pamokslas, prieš tai būdavo skaitoma evangelija. Nuo gegužės mėnesio buvo aukojamos rytinės ir vakarinės pamaldos. Minint valstybines šventes, parapijoje taip pat buvo organizuojamos papildomos liturginės iškilmės.[156] Parapijoje skiriamas dėmesys ir vaikų katekizacijai, kurios metu vaikai ruošiami pirmajai savo išpažinčiai ir Komunijai. Ši sielovadinė veikla atliekama kiekvienais metais po 4–6 savaites. Kasmet vaikų paruošiama parapijoje apie 30.[157]

Per metus parapijoje švenčiami treji atlaidai: Švč. Trejybės, kurie skirti bažnyčios titulo garbei, Švč. Jėzaus širdies ir Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų. Vandžiogalos bažnyčioje dar iki 1918 m. buvo įsteigtos kelios katalikiškos organizacijos, tačiau jų veikla tarpukariu išliko itin ribota, daugiausia dėl bendruomenėje vyravusių kalbinių skirtumų, kurie trukdė vieningam tikinčiųjų įsitraukimui. Tačiau vizitacijos metu išskiriamos šios: Katalikų veikimo centras, Angelaičių sąjunga ir Šv. Vincento Pauliečio draugija. Šalia jų taip pat veikė dar šios bažnytinės brolijos: Tretininkų su 42 nariais, Švenčiausiojo Sakramento brolija, Maldos apaštalavimo sąjunga su 230 narių ir Gyvojo rožančiaus vainiko brolija su 12 narių.[158] Būtent šios bažnytinės draugijos susilaukė daugiausiai dėmesio parapijoje, pažymima, kad tikintieji noriai jungėsi į jų veiklą.[159]

Daugiausiai dėmesio susilaukdavo bažnyčioje į didįjį altorių įkomponuota *Nukryžiuotojo* skulptūra. Ji laikyta stebuklinga dėl jai priskiriamų gydomųjų galių. Skulptūrą lankydavo ne tik vietos parapijiečiai, bet ir tikintieji iš aplinkinių vietovių. [160]

[155] 1936 07 18 Vandžiogalos bažnyčios vizitacijos raportas, l. 209.
[156] 1936 09 16 Kauno Metropolijos Kurijos raštas, LVIA f. 1671, ap. 5, b. 463 l. 24.
[157] 1936 07 18 Vandžiogalos bažnyčios vizitacijos raportas, l. 210.
[158] Ibid.
[159] Ibid.
[160] 1936 07 18 Vandžiogalos bažnyčios vizitacijos raportas, l. 209.

2.4. Bažnyčios ūkis

Tuo metu klebonavusiems kunigams parapijos ūkis kėlė įvairų sunkumų. Bažnyčia turėjo labai mažą plotą šventoriuje, kuriame vienas šalia kito buvo prisiglaudę parapijos pastatai ir kapinės. Pastarosios buvo miestelio viduryje ir jau nuo XX a. pradžios perpildytos, neatitiko higieninių reikalavimų.[161] Reikia pabrėžti, kad aptariamu laikotarpiu parapijoje buvo didelis mirtingumas. Kitų parapijai priklausančių kaimų kapinės taip pat pasižymėjo netvarka, jose parapijiečiai laidoti be aiškios tvarkos ar eiliškumo.[162] 1923 m. remiantis Žemės reformos įstatymu, pagrindinės parapijos kapinės turėjo būti perkeltos į naują vietą – vieno hektaro žemės sklypą, kuris priklausė Vandžiogalos dvarui.[163] Remiantis parapijiečių liudijimais, aptariamuoju laikotarpiu kapinių problema liko neišspręsta. Naujose Vandžiogalos miestelio kapinėse laidoti pradėta tik XX a. šeštajame dešimtmetyje, o tarpukariu toliau buvo laidojama bažnyčios šventoriuje arba Pėdžių ir Gelnų kapinėse.[164]

Kaip jau minėta, šalia bažnyčios stovėjo keli gyvenamieji ir ūkiniai pastatai, visi mediniai su gontiniais stogais bei kukliai aptvarkyti. Vienas didesnių pastatų buvo klebonija su 10 kambarių, skirtų kunigams bei bažnyčios tarnams. Remiantis bažnyčios inventoriniais dokumentais galime manyti, jog pastatas turėjo tinkamas sąlygas nuolatiniam gyvenimui. Jame įrengtos penkios krosnys, lauko ir vidinė virtuvės. Pagrindinėje vidaus virtuvėje stovėjo baltas koklinis pečius su keturiomis kepimui skirtomis skylėmis ir vandens katilėliu. Šalia virtuvės įrengti du kambariai skirti tarnams.[165] Panašu, kad klebonijoje gyventa vidutiniškomis kaimo sąlygomis, klebonas papildomų pajamų neturėjo, o ūkinių pastatų priežiūra apsiribojo būtiniausiais darbais. Per kelis dešimtmečius klebonijos stogas pastebimai supuvo, o XX a. ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje jų būklė buvo kritinė, todėl kartu su Vandžiogalos bažnyčios komitetu buvo nuspręsta paimti 2000 litų paskolą stogo remontui. Skolą įsipareigojo asmeniškai gražinti klebonas Klemensas Gabrys.[166]

1921 m. klebonas Vincentas Mockus savo asmeninėmis lėšomis pastatė gyvenamąjį namą su jam priklausančiais ūkiniais pastatais, kurie buvo įrengti ant bažnytinės žemės valdos.[167] Inventoriniame dokumente šis pastatas pavadintas *oficina*. Jis tuo metu skirtas bažnyčios tarnams arba pavaduojančiam kunigui. Patalpoje iš viso įrengti keturi kambariai, du gyvenamieji, o kiti skirti ūkiniams reikalams. Viename jų pastatytas pečius duonai kepti, o kitame – virtuvė.[168] Namo sklypas turėjo ir klojimą, kuriame buvo nebaigtas statyti malūnas. Nuo XX a. ketvirtojo dešimtmečio

[161] 1923 05 23 Žemaičių Vyskupijos Kurijos raštas, LVIA f. 1671, ap. 8, b. 217, l. 7
[162] Vandžiogalos RKB mirties metrikų knyga 1931–1940 m.
[163] 1923 05 30 Tikybų departamento raštas, LVIA f. 1671, ap. 8, b. 217, l. 8.
[164] Laisvas pokalbis su Vandžiogalos zakristijonu Ričardu Jankausku 2025 m. gegužės 3 d.
[165] 1921 11 26 Gyvenamieji ir ūkio trobesiai, LVIA f. 1671, ap. 8, b. 330, l. 13.
[166] 1940 04 20 Kauno Arkivyskupijos Kurijos įsakymas, LVIA f. 1671, ap. 8, b. 217, l. 78.
[167] 1931 07 12 Vandžiogalos klebono pranešimas, LVIA f. 1671, ap. 8, b. 217, l. 13.
[168] 1921 11 26 Gyvenamieji ir ūkio trobesiai, l. 13.

pabaigos, *oficinoje* gyveno parapijietis Bronius Kustkevičius.[169] Kaip liudija tolimesni įvykiai, šio namo statybomis rūpinosi pats klebonas, negavęs leidimo iš kurijos, o statybų išlaidos siekė apie 2000 litų. Pastarasis namas sukėlė nemažai finansinių problemų jau vėliau klebonavusiam Klemensui Gabriui.[170]

1931 m. baigęs klebonauti Vandžiogalos parapijoje Vincentas Mockus kreipdamasis į Kauno Arkivyskupijos Kuriją prašydamas atlyginti *oficinos* bei ūkinių pastatų statybų išlaidas arba leisti parduoti pastatytus namus. Tačiau buvo nuspręsta, jog 2000 litų skolą turi atlyginti jau tuometinis klebonas Klemensas Gabrys kasmet mokant po 200 litų.[171] Nagrinėjant šaltinius, matyti, jog naujasis klebonas liko nepatenkintas esama padėtimi, nes jis turėjo išlaikyti bažnyčios tarnus, vikarą, bažnyčią bei jai priklausančius pastatus. Taip pat reikia nepamiršti, jog Vandžiogalos parapijoje egzistavo ne tik finansinės problemos. Galbūt, atsižvelgiant į klebono norą pertvarkyti klebonijos ūkinius reiklaus, 1935 m. buvo leista parduoti *oficiną*, jau minėtam, joje gyvenančiam piliečiui už 2000 litų.[172]

Nepaisant to, kad klebonijos pastatas buvo gana didelis, o šalia stovėjo ir *oficina,* kurioje, kaip galima spręsti iš dokumentų, nuolat negyventa, šių gyvenamųjų pastatų kaimynystėje buvo įrengta ir špitolė. Nors špitolė buvo skirta benamiams ar ligoniams, tačiau Vandžiogalos bažnyčios atveju, joje gyveno bažnyčios tarnai: zakristijonas, vargonininkas, du varpininkai bei naktinis bažnyčios sargas.[173] Tokia situacija rodo, kad špitolės paskirtis buvo pritaikoma pagal parapijos poreikius ir esamas galimybes, o nepasiturintiems asmenims buvo paskirta altarija. Vargonininkui buvo skirta gyvenamoji erdvė, sudaryta iš dviejų kambarių ir virtuvės, o zakristijonui skirtas vienas kambarys su virtuve. Dokumentuose išskiriama, kad abiejų tarnų virtuvėse grindys buvo išklotos angliško tipo plytelėmis. Tuo tarpu kituose gyvenamuosiuose kambariuose buvo įrengta po mūrinį pečių, skirtą duonai kepti.[174] Špitolė turėjo savo nuosavą tvartą kiaulėms laikyti.[175]

Paskutinis iš bažnytinių pastatų buvo altarija, kurios pastatymas siekė šimtmetį. Nepaisant ilgo laikotarpio, altarijos būklė aptariamuoju laikotarpiu buvo viena geriausių iš visų bažnyčiai priklausančių pastatų: 1914 m. pakeistas stogas, išorinės sienos apkaltos naujomis lentomis, viduje įdėtos naujos durys, o visose keturiuose kambariuose stovėjo po pečių. Gerą pastato būklę lėmė tai, jog vienas kambarys buvo nuomojamas, o gautos lėšos panaudojamos remontui. Įdomu tai, jog

[169] 1935 05 29 Vandžiogalos klebono raportas, LVIA f. 1671, ap. 8, b. 217, l. 48.
[170] 1932 01 07 Prelato įsakymas klebonui Klemensui Gabriui, LVIA f. 1671, ap. 8, b. 217, l. 14.
[171] 1931 12 21 Klebono Vincento raštas Kauno Metropolijos Kurijai, LVIA f. 1671, ap. 8, b. 217, l. 5.
[172] 1935 08 08 Kauno Metropolijos Kurijos įsakymas, LVIA f. 1671, ap. 8, b. 217, l. 49.
[173] 1921 11 26 Gyvenamieji ir ūkio trobesiai, l. 13.
[174] Ibid.
[175] Ibid., 14.

altarija buvo naudojama socialinėms reikmėms. Kaip pažymima šaltiniuose, joje gyveno *pavargėliai*, o tai leidžia daryti prielaidą, kad iš dalies altarija atliko špitolės vaidmenį.[176]

Iš viso bažnyčia turėjo 33 hektarus nuosavos žemės.[177] Tačiau, kaip buvo minėta, žemės pasiskirstymas parapijoje buvo komplikuotas. Šalia bažnyčios esantys klebonijos ūkiniai pastatai buvo išdėstyti glaudžiai, kai kurie sklypai įsiterpę į kaimynines parapijiečių valdas, o pati bažnyčia stovėjo pačiame miestelio centre. Kaip nurodė klebonas, tokia situacija kėlė didelį gaisro pavojų, o siauri kiemeliai tarp pastatų sudarė ne tik nepatogias, bet ir higieniniu požiūriu prastas sąlygas. Bažnyčios trobesiai nenešė jokios finansinės naudos ir per aptariamąjį laikotarpį buvo nuostolingi.[178]

Deja, nėra tiksliai žinoma, koks buvo klebonijos ūkio dydis, kiek gyvulių buvo laikoma analizuojamu laikotarpiu, taip pat nėra išsamių duomenų apie bažnyčiai priklausančių žemių panaudojimą. Tačiau turime žinių, jog klebonaujant Klemensui Gabriui ūkyje buvo laikomi gyvuliai: banda karvių ir kiaulių, o kitose bažnyčios laukuose auginami javai.[179] Tai, kad parapijoje buvo auginami grūdai patvirtina bažnyčios pastatuose įrengti duonos pečiai ir nebaigtas statyti malūnas. Taip pat bažnyčios tarnams: zakristijonui, vargonininkui ir varpininkui buvo duodama grudų ir žemės auginti bulves bei daržoves.[180] Be to, 1925 m. fotografija liudija klebonijoje esantį bityną.[181]

Analizuojant Vandžiogalos bažnyčios ūkinių reikalų dokumentus, galima daryti prielaidą, jog klebonas Klemensas Gabrys pasižymėjo ūkiškumu, vos pradėjęs dirbti parapijoje, ėmėsi pertvarkyti bažnytinės žemės sklypus praktiniam naudojimui. Pavyzdžiui, 1933 m. inicijavo bažnyčios žemės sklypų pertvarką. Altarijai priklausantis žemės sklypas kartu su pastatais buvo išmainytas į dalį kaimyninio sklypo, priklausiusio parapijiečiui Julijonui Chrapačui. Pastarasis sklypas buvo tiesiai priešais klebonijos langus. Be to, už altarijos pastatą Chrapačas sumokėjo 1000 litų. Dar vienas žemės sklypas buvo sukeistas su Dovydo Raibšteino valda.[182] Kiti bažnyčiai priklausantys žemės plotai, esantys už Vandžiogalos miestelio ribų, taip pat buvo įtraukti į pertvarkymo procesą: renkami su jais susiję dokumentai, atliekami matavimai ir inicijuojami žemės sklypų mainai.[183] Be žemės ūkio klausimų sprendimo, klebonas rūpinosi ir modernizacijos procesais. Remiantis turimais duomenimis, į kleboniją buvo įvestas telefonas, tai galime laikyti

[176] 1921 11 26 Gyvenamieji ir ūkio trobesiai, l. 14.
[177] 1936 07 18 Vandžiogalos bažnyčios vizitacijos raportas, l. 209.
[178] 1933 03 27 Klebono Klemenso Gabrio raportas, LVIA f. 1671, ap. 8, b. 217, l. 26.
[179] „Prisiminėm kunigą Klemensą Gabrį“. Vandziogala.eu
Žiūrėta 2024 m. gruodžio 17 d. https://www.vandziogala.eu/lt/
[180] 1921 11 26 Bažnyčios pastatymas ir stovis, l. 2.
[181] Nežinomas fotografas, Vandžiogalos klebonijos bitynas, 1925 m., Maironio lietuvių literatūros muziejus, žiūrėta 2024 m. gruodžio 22 d., https://www.epaveldas.lt/preview?id=LIMIS-130000003489490
[182] 1933 04 24 Kauno Metropolijos Kurijos įsakymas, LVIA f. 1671, ap. 8, b. 217, l. 29.
[183] 1933 11 25 Kauno Metropolijos Kurijos įsakymas, LVIA f. 1671, ap. 8, b. 217, l. 36.

įdomiu reiškiniu, turint omenyje, jog tuo laikotarpiu visoje Vandžiogalos parapijos apylinkėse jų buvo tik apie dešimt.[184]

Remiantis bažnyčios inventoriniais ir apskaitos dokumentais, galime susidaryti tam tikrą parapijos finansinę padėtį. 1921 m. klebonas parapijoje gaudavo į metus 1380 auksinių (apie 138 litus), o skalbėjas 200 auksinių (20 litų).[185] Taip pat klebonas savo lėšomis mokėdavo atlyginimą ir zakristijonui. Praėjus dešimtmečiui, 1932 m. iš specialių rinkliavų, skirtų bažnyčios reikmėms, buvo surinkta 712 litų, papildomai gauta 500 litų aukų, 575 litai už bažnytinius suolus, 1196 litai surinkti iš rinkliavų už bažnytines žemes, o 440 litų iš patalpų nuomos.[186] Tai pačiais metais išlaidos siekė 3826 litus, jos buvo skirtos bažnyčios tarnų atlyginimams, smilkalams, žvakėms, vynui, špitolės ir klebonijos remontams. Svarbu pažymėti, kad gautos pajamos buvo perpus mažesnės nei buvo numatyta sąmatoje.[187] Nors bažnyčios valdose buvo žemės ir už Vandžiogalos miestelio, jų dalis naudota nuomai ir grūdams auginti. Remiantis šaltiniais, panašu, kad parapijai nepriklausė miškų, todėl malkas klebonija privalėdavo pirkti iš Vandžiogalos, Babtų, Kulvos ir Raudondvario girininkijų.[188]

[184] „Prisiminėm kunigą Klemensą Gabrį“. Vandziogala.eu
Žiūrėta 2024 m. gruodžio 17 d. https://www.vandziogala.eu/lt/
[185] 1921 11 26 Bažnyčios pastatymas ir stovis, l. 2.
[186] 1932 Vandžiogalos bažnyčios turto administravimo apyskaita, LVIA f. 1671, ap. 8, b. 217, l. 22.
[187] Ibid., 23.
[188] 1949 01 18 Kauno Metropolijos Kurijos raštas, LVIA f. 1671, ap. 8, b. 217, l. 72.

3. PARAPIJIEČIAI

Tiriant tam tikrą parapiją, dažniausiai daugiausia dėmesio skiriama bažnyčios veiklai, kultūriniam gyvenimui bei finansiniams aspektams. Tuo tarpu mažiau dėmesio sulaukia tie gyventojai, kurie nebuvo įsitraukę į viešąją ar bažnytinę veiklą. Žinoma, parapijiečių, nepasižymėjusių išskirtine veikla, charakteristikos kelia metodologinių iššūkių. Vis dėlto, bažnytiniai dokumentai, o ypač metrikų knygos, nors iš pirmo žvilgsnio atrodo esą tik statistikos ir pavardžių šaltinis, išsamiau analizuojami gali atskleisti reikšmingas socialines bei demografines tendencijas. Nepaisant, jog dažnu atveju dvasininkai jas pildydavo techniškai ir lakoniškai, tačiau sujungus jas su kitais dokumentais, galime matyti reikšmingą parapijiečių apibūdinimą, todėl šiame skyriuje bus siekiama rekonstruoti eilinių parapijiečių padėtį Vandžiogalos parapijoje taip papildant ir kontekstualizuojant visą atliekamą tyrimą.

3.1. Parapijiečių socialinis statusas

Remiantis metrikų duomenimis, galima išskirti keturias pagrindines socialines grupes, atspindinčias Vandžiogalos parapijos gyventojų socialinę struktūrą. Pirmajai grupei priskirtini žemdirbiai ir ūkininkai, tai buvo gausiausia gyventojų dalis. Daugiau nei 80 proc. parapijiečių vertėsi žemės ūkiu. Šią tendenciją patvirtina ne tik bažnytiniai šaltiniai, bet ir valsčiaus administraciniai dokumentai, taip pat kasmet rengiamos derliaus šventės. Be to, parapijos geografinės ypatybės sudarė palankias sąlygas agrarinei veiklai. Analizuojant tiek santuokos, tiek mirties metrikų įrašus, socialinis apibūdinimas „žemdirbys“ arba „ūkininkas“ pasitaiko itin dažnai ir nekelia išskirtinio dėmesio. Tai tipiškas to laikotarpio Vandžiogalos parapijiečio pragyvenimo šaltinis.[189]

Antrajai grupei galime priskirti bežemius. Iki 1935 m. tokie žmonės įvardijami *kampinininkais* arba *ordinarininkais*. Galime numanyti, kad *kampininkai* nuomavosi tik žemę arba kartu ir gyvenamuosius namus, arba buvo stambaus ūkininko samdiniai. Tuo tarpu *ordinarininkai* gyveno dvaro dalyje ir buvo samdiniai, kurie dirbo už maistą ir gyvenamąją vietą. Pastebėtina, kad Vandžiogalos parapijos atveju, didžioji dalis *kampininkų* buvo moterys našlės. Maždaug XX a. ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje metrikose nebelieka šių apibūdinimų, bet padaugėja darbininkų. Kartais jie įvardijami kaip dvaro darbininkai. Pažymėtina, kad dauguma santuokų buvo sudaromos tarp vienodo socialinio statuso asmenų. Dažniausiai darbininkai tuokdavosi su darbininkėmis,

[189] Vandžiogalos RKB mirties metrikų knyga 1922–1930 m.;
Vandžiogalos RKB mirties metrikų knyga 1931–1940 m.;
Vandžiogalos RKB santuokos metrikų knyga 1922–1936 m.;
Vandžiogalos RKB santuokos metrikų knyga 1936–1940 m.

ūkininkai su žemdirbių šeimų dukterimis. Mišrios santuokos tarp skirtingų socialinių sluoksnių, pavyzdžiui, darbininko ir ūkininkės, buvo reti atvejai.[190] Ši tendencija leidžia daryti prielaidą apie nusistovėjusias socialines normas, kurios vyravo ir aptariamoje parapijoje.

Analizuojant metrikų įrašus, be vyraujančių žemdirbių ir ūkininkų, pasitaiko ir įvairių kitų profesijų. Daugiausiai: siuvėjų, kalvių, stalių, duonos kepėjų, mažiau aptinkama mokytojų ir valstybės tarnautojų. Epizodiškai minimos šeimininkės ir tarnai. Santuokos metrikose pasitaiko ir kitokių profesijų, nevietinių žmonių, kurie vesdavo Vandžiogalos parapijietę. Pavyzdžiui, karo muzikantas, mašinistas, geležinkelio tarnautojai, policininkas, raštininkas ir pan. Tačiau tokie asmenys būdavo iš Kauno miesto, Kėdainių, Karmėlavos, Žiežmarių, Rumšiškių parapijų, retesniais atvejais iš tolimesnių vietovių, pavyzdžiui, Šiaulių. 1931 m. Telšių nuovados teisėjas Henrikas Radvilavičius vedė Ireną Vilijamavičiūtę iš Kėdainių dvaro[191] arba 1939 m. fiksuota santuoka tarp vairuotojo Stepono Dzimido iš Lazdijų ir siuvėjos Valerijos Butkevičiūtės iš Vandžiogalos parapijos.[192]

Paskutinė išskirtina socialinė grupė yra elgetos. Remiantis 1922–1940 m. mirties metrikų duomenimis, buvo užfiksuoti tik trys šios grupės atvejai. Nors skaičius atrodo nedidelis, jis neleidžia tiksliai nustatyti, kiek elgetų iš viso gyveno Vandžiogalos parapijoje aptariamuoju laikotarpiu. Metrikų duomenys atspindi tik mirties faktą, todėl gyvų elgetų skaičius galėjo būti didesnis. Tačiau turime žinių apie XX a. ketvirtojo dešimtmečio pabaigos padėtį. 1939 m. Vandžiogalos parapijoje buvo registruoti 14 asmenys, kuriems reikėjo socialinės globos. Tarp jų išskiriami du vyresnio amžiaus vyrai (70–80 metų), devynios moterys ir trys nepilnametės mergaitės.[193] Minėti suaugusieji neturėjo nuolatinės gyvenamosios vietos, vertėsi elgetaudami ir dėl savo padėties kėlė rūpesčių parapijos gyventojams. Tuo tarpu trys mergaitės buvo apgyvendintos svetimų žmonių namuose, tačiau jų globėjai nenorėjo tęsti rūpybos. Vandžiogalos valsčiuje tuo metu jau buvo registruoti septyni beturčiai asmenys, apgyvendinti savivaldybės lėšomis. Vis dėlto, nepaisant šios paramos, nepasiturintys mokiniai iš valsčiaus administracijos finansinės pagalbos nesulaukė.[194]

Analizuojant metrikų duomenis, aptikta atvejų, liudijančių apie išskirtinį socialinį statusą turėjusius asmenis. Pavyzdžiui, 1927 m. balandžio 11 d. Kauno ligoninėje nuo sužeidimų mirė Rusijos armijos pulkininkas Emelijonas Skirgaila[195]. Tais pačiais metais nuo džiovos mirė

[190] Vandžiogalos RKB mirties metrikų knyga 1922–1930 m.;
Vandžiogalos RKB mirties metrikų knyga 1931–1940 m.;
Vandžiogalos RKB santuokos metrikų knyga 1922–1936 m.;
Vandžiogalos RKB santuokos metrikų knyga 1936–1940 m.
[191] Vandžiogalos RKB santuokos metrikų knyga 1922–1936 m., l. 47.
[192] Vandžiogalos RKB santuokos metrikų knyga 1936–1940 m., l. 28.
[193] 1939 11 08 Kauno apskrities beturčių bei šelptinų asmenų lentelė, KRVA, f. 71, ap. 1, b. 75, l. 1.
[194] 1939 11 21 Vandžiogalos valsčiaus viršaičio raštas Kauno apskrities valdybai, KRVA, f. 71, ap. 1, b. 75, l. 9.
[195] Vandžiogalos RKB mirties metrikų knyga 1922–1930 m., l. 30.

geležinkelio valdininkas.[196] Dar vienas reikšmingas atvejis, Vandžiogalos miestelyje gyvenęs privatus advokatas Jonas Mykolas Nieviadonskis, kuris, būdamas 36 metų, vedė ūkininkę Jadvygą Varlauskaitę.[197] Panašu, kad parapijoje gyveno veterinarijos technikas Pranas Tumonis, kuris 1931 m. vedė ūkininkę Jonę Bukauskaitę.[198]

Nors didžioji dalis parapijiečių turėjo nuosavos žemės, galima manyti, kad nemaža jų dalis gyveno prasčiau nei vidutiniškai. Vis dėlto, kaip rodo parapijos ir bažnyčios dokumentai, parapijiečiai, nors ir gyveno kukliai, vis tiek aukojo, nors aukos dažniausiai buvo nedidelės. Pavyzdžiui, aptariamu laikotarpiu miestelyje gyvenusi Aleksandra Marcevičiūtė, parapijiečių vadinta Olesia, didžiąją gyvenimo dalį dirbo bažnyčios šventoriuje, prižiūrėjo apleistus kapus, tikėdamasi už tai gauti maisto ar šiek tiek pinigų.[199]

3.2. Parapijiečių mirtingumas ir sveikatos priežiūros problemos

Aptariamu laikotarpiu Vandžiogalos parapijoje ryškiai išsiskiria mirtingumo ir sveikatos priežiūros problemos. Kaip jau buvo minėta, parapijoje iki XX a. ketvirtojo dešimtmečio pradžios nebuvo nei bendrosios praktikos gydytojo, nei akušerio. Dėl šios priežasties, ligos atveju parapijiečiai dažniausiai būdavo gydomi namuose, o tik blogiausiu ar kritiniu atveju vežami į Kauno, Kėdainių ar net Alytaus miestų ligonines. Ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje Vandžiogalos valsčiaus savivaldybė turėjo reikšmingų įsiskolinimų valstybinėms medicinos įstaigoms. Kauno ligoninei buvo skolinga 18 332 litus, Valstybiniam higienos institutui 54 litus, Valstybinei vaikų ligoninei 480,50 lito, Odos ir veneros ligų ligoninei 141 litą, o Vytauto Didžiojo universiteto Akių klinikai 724 litus.[200]

Kiekvieni metai pasižymėjo tam tikrų ligų išplitimu. Nuo 1923 m. ypač pastebimas reikšmingas kūdikių mirtingumas nuo tymų: 1922 m. užfiksuoti 13 atvejų, 1923 m. – 16, o 1924 m. – net 54. Vėlesniais metais padaugėjo dizenterijos protrūkių, pavyzdžiui, 1926 ir 1927 m. nuo šios infekcinės ligos mirė daugiau nei 10 kūdikių. Pažymėtina, kad nemažai kūdikių mirdavo nuo bendro silpnumo ar įvairių infekcijų. Tuo tarpu XX a. trečiajame dešimtmetyje fiksuojamas epideminis gripo protrūkis: 1927 m. nuo gripo mirė apie 50 įvairaus amžiaus parapijiečių, 1928 m. – 29, 1929 m. – 39, 1930 m. – 37, o 1931 m. – 56. 1933 ir 1934 m. dokumentuose išskiriamas silpnumas kaip pagrindinė kūdikių mirtingumo priežastis, per metus nuo jo mirdavo apie 18 naujagimių. [201]

[196] Vandžiogalos RKB mirties metrikų knyga 1922–1930 m., l. 30.
[197] Vandžiogalos RKB santuokos metrikų knyga 1922–1936 m., l. 40.
[198] Ibid., 41.
[199] „Neturto dvasioje“. Vandziogala.eu
Žiūrėta 2024 m. gruodžio 17 d. https://www.vandziogala.eu/lt/
[200] 1935 Vandžiogalos valsčiaus aiškinamasis raštas, l. 74
[201] Vandžiogalos RKB mirties metrikų knyga 1922–1930 m.;

Nors tam tikri metai išsiskyrė specifinių ligų protrūkiais, džiova išliko nuolatiniu sveikatos iššūkiu visą aptariamą dvidešimtmetį. Vidutiniškai kasmet nuo šios ligos mirdavo apie 15 įvairaus amžiaus asmenų. Taip pat reikšmingi buvo plaučių uždegimo, dusulio ir širdies ligų atvejai, jų skaičius dažnai siekdavo kelias dešimtis per metus. Be minėtų pagrindinių susirgimų, parapijos metrikų įrašai atskleidžia ir daugybę kitų, rečiau pasitaikančių ligų bei sveikatos sutrikimų: įvairūs kaulų lūžiai, inkstų ligos, skarlatina, difterija, kokliušas, nervų sistemos ligos, gelta, smegenų uždegimai, dantų ligos, persileidimai, šiltinė, astma, paralyžius ir kt. [202]

Nagrinėjant dokumentus, pastebėta ne tik didelis kūdikių mirtingumas, bet ir moterų mirtys po gimdymo. Nors šių atvejų skaičius nesiekė dešimties, užfiksuoti šeši atvejai, tikėtina, kad realus jų skaičius galėjo būti didesnis. Tik pavieniais atvejais moterys mirė gydymo įstaigose, Kauno ar Kėdainių ligoninėse. Apskritai, dokumentų analizė leidžia manyti, jog gydymasis ligoninėse buvo retas reiškinys. Per visą tiriamą laikotarpį mirtys gydymo įstaigose sudarė tik 25 atvejus: keturi Kėdainių, dvidešimt Kauno ligoninėje ir vienas atvejis Alytuje.[203] Reikia nepamiršti, jog XX a. trečiojo dešimtmečio viduryje valsčiaus taryba vis dar ieškojo gydytojo, kuris galėtų dirbti parapijoje.

Remiantis surinkta medžiaga, matyti, jog augo poreikis gerinti parapijiečių sveikatos priežiūrą. Atsižvelgdama į sunkią padėtį ir siekdama sumažinti kūdikių ir vaikų mirtingumą, Lietuvos motinų ir vaikų sąjunga 1931 m. Vandžiogalos parapijoje įsteigė Sveikatos globojimo centrą, skirtą nėščiosioms, motinoms ir vaikams iki 6 metų amžiaus. Centro veikla buvo orientuota į prevencinę sveikatos priežiūrą ir švietimą: teiktos nemokamos medicininės konsultacijos nėštumo, kūdikių priežiūros bei maitinimo klausimais, nėščiosioms dalijami nemokami vaistai. Užsiregistravusios šeimos taip pat buvo lankomos jų namuose. Centro veiklai vadovavo gydytoja Kantoraitė ir akušerė M. Jurkšaitė-Žaromskienė (vardai nežinomi). Per pirmuosius kelis centro veiklos mėnesius buvo užregistruoti 147 kūdikiai ir vaikai bei keliolika besilaukiančių moterų. Be tikslinės grupės, motinų ir vaikų, centre lankėsi ir kiti vietos gyventojai, siekę gauti sveikatos patarimų ar profilaktiškai pasitikrinti sveikatą.[204] Be abejonės, Sveikatos globojimo centras buvo itin reikalingas Vandžiogalos parapijoje. Pasak tuo metu dirbusių gydytojų, dažnu atveju parapijiečius buvo sunku įtikinti keisti įpročius, galinčius pagerinti jų sveikatą.[205] Nepaisant šių iššūkių, organizacijos veikla, panašu, davė teigiamų rezultatų. XX a. ketvirtojo dešimtmečio viduryje fiksuotas reikšmingas kūdikių mirtingumo sumažėjimas. Šiuo laikotarpiu nebebuvo užregistruota ryškių mirčių protrūkių, susijusių su bendru silpnumu ar kitomis infekcinėmis ligomis,

---

[202] Vandžiogalos RKB mirties metrikų knyga 1931–1940 m.
[203] Vandžiogalos RKB mirties metrikų knyga 1922–1930 m.;
Vandžiogalos RKB mirties metrikų knyga 1931–1940 m.
[204] „Sveikatos globojimo centras Vendžiogaloj“, *Lietuvos Aidas* 184 (1931 08 18), 7.
[205] Ibid.

o bendras mirtingumas pasiskirstė tarp įvairių ligų, nebepasižymėdamas išskirtiniais epideminiais židiniais.[206]

3.3. Nelaimingi atsitikimai

Aptariamuoju laikotarpiu Vandžiogalos parapijoje beveik kasmet fiksuojami įvairūs nelaimingi atsitikimai, tyčiniai smurto išpuoliai, o kai kuriais atvejais – savižudybės. Dažniausios nelaimių priežastys buvo sužalojimai šaunamaisiais ginklais bei paskendimai. Remiantis to meto spaudos pranešimais, parapijai priklausę miškai buvo laikomi nesaugiais, ypač XX a. antrojo dešimtmečio pabaigoje, kai dėl sudėtingos politinės situacijos išaugo nusikalstamumo lygis. Deja, to meto spaudoje negausu tokio tipo pranešimų, tačiau vienas jų pažymėtinas. 1918 m. šalia parapijos miškų gyvenantis stambus ūkininkas, pavarde Losinskis, buvo užpultas ginkluotų vyrų grupės. Iš jo buvo atimti pinigai, maisto produktai ir net drabužiai. Kitą naktį toje pačioje vietoje, kaip manoma, per klaidą buvo nušauta moteris, palaikyta nusikaltėle.[207]

Per aptariamą laikotarpį Vandžiogalos parapijoje buvo užfiksuoti 32 įvairūs nelaimingi atsitikimai. 1923 metai išsiskyrė trimis netikėtomis mirtimis: Navkonių kaime šulinyje nuskendo vyras, Žiogaičiuose įvykdyta savižudybė šaunamuoju ginklu, o Stankūnų dvare žmogų mirtinai sužalojo užgriuvęs medis[208]. Vėlesniais metais nelaimių pobūdis išliko panašus. 1924 m. fiksuotas vienas atvejis, Pėdžių kaime revolveriu buvo mirtinai sužeistas paauglys.[209] 1926–1927 m. laikotarpiu užregistruoti keturi incidentai, tarp jų, vaiko paskendimas, kuris vėliau tapo dažniau pasikartojančiu reiškiniu.[210] 1928–1929 m. pažymėti keturiais įvykiais, iš kurių išsiskiria auganti žmogžudysčių ir savižudybių tendencija: užfiksuoti du nužudymai, viena savižudybė ir, kaip retesnis, daugiau vėliau nepasikartojęs atvejis – kalvio apsinuodijimas esencija.[211] 1931–1932 m. užrašyti trys nelaimingi atsitikimai, tarp jų, mažamečio paskendimas šulinyje.[212] 1935 m. išsiskyrė ypatingai dideliu nelaimių skaičiumi. Įvyko penki nelaimingi atsitikimai: mirtinas abortas, nelaimingi persišovimai ir keli paskendimai.[213] 1936–1937 m. laikotarpiu užfiksuoti penki atvejai: nelaimingi atsitikimai krentant iš aukštumos, kūdikių ir nepilnamečių paskendimai, mirtis dėl alkoholio vartojimo, taip pat įvykdyta savižudybė.[214] 1938–1940 m. metrikose išryškėja naujas reiškinys – autoavarijos, nusinešusios kelias gyvybes. 1938 m. fiksuotas vienas berniuko

[206] Vandžiogalos RKB mirties metrikų knyga 1931–1940 m.
[207] „Venžiogaloj“, *Pavasaris* 8 (1918 10 18), 23.
[208] Vandžiogalos RKB mirties metrikų knyga 1922–1930 m., l. 6.
[209] Ibid., 11.
[210] Ibid, 24–25.
[211] Vandžiogalos RKB mirties metrikų knyga 1922-1930 m., l. 41–44.
[212] Vandžiogalos RKB mirties metrikų knyga 1931-1940 m., l. 4–11.
[213] Ibid., 43.
[214] Ibid., 54–69.

paskendimas[215], 1939 m. pasižymi keturiomis nelaimėmis, tarp jų – apdegimo atvejis. [216] 1940 m. užfiksuotos dvi nelaimės, įskaitant autoavariją ir mažamečio paskendimą šulinyje.[217]

Nors per visą aptariamą laikotarpį užfiksuoti daugiau nei trisdešimt nelaimingų atsitikimų, tai nėra itin didelis skaičius, todėl galima manyti, kad Vandžiogalos parapija šiuo aspektu neišsiskyrė iš kitų panašaus dydžio bendruomenių. Be to, 1922 m., 1930 m. ir 1933 m. įvykių nepastebėta. Vis dėlto, kai kurie nelaimių pobūdžiai rodo tam tikras problemas. Pavyzdžiui, pasikartojantys vaikų paskendimai neprižiūrėtuose tvenkiniuose ar šuliniuose leidžia daryti prielaidą apie prastą vaikų priežiūrą bei nesaugią socialinę aplinką. Taip pat pastebėtina, kad beveik kasmet fiksuotas bent vienas tyčinis sužalojimo atvejis, o tai gali liudyti apie nesaugias parapijos teritorijas, ypač atokesnius kaimus ir vienkiemius. Be to, dauguma užfiksuotų paskendimų įvyko būtent vienkiemiuose, o ne tankiau apgyvendintose vietovėse. Galiausiai, būtina pažymėti, kad didžioji dalis nelaimingų atsitikimų aukų buvo vyrai.

3.4. Parapijiečių laidojimas

Kaip minėta antrajame skyriuje, Vandžiogalos parapijos kapinėse buvo susiklosčiusi kritinė situacija. Įdomu tai, kad ši problema buvo pastebėta jau ankstesniais laikotarpiais, XVIII a. pabaigos vizitacijos dokumentuose rašoma: „*Kiek kaimų ir bajorkaimių, tiek apleistų ir neaptvertų kapinių, kur tik tuomet laidoja, kai dėl blogo kelio negali atvežti numirėlių į bažnyčią; kitokiu metu visi jau pripratę laidoti šventoriuje prie bažnyčios*“[218] Matyti, jog prabėgus daugiau nei vienam šimtmečiui situacija išliko panaši. Remiantis mirties metrikų duomenimis, pastebima tendencija, kad klebonas ar jo vikaras parapijiečius laidodavo tik Vandžiogalos šventoriuje, kituose parapijos kaimuose, pavyzdžiui, Pėdžiuose ir Gelnuose, kurie itin dažnai minimi, visada laidodavo be dvasininkų.[219] Ko gero, šis reiškinys liudija tik kelius aspektus. Dvasininkai neturėjo transporto priemonės, o tai patvirtina ir 1921 m. inventoriniai surašymai bei 1936 m. vizitacijos raportas, kuriuose neįvardintas arklys ar vežimas. Antrasis aspektas nusako, jog parapijoje vis dar buvo itin prasti keliai, todėl kunigai nesivargindavo pasiekti kitų kaimų.

Dokumentai paneigia nusistovėjusios liturgines praktikas. Jei parapijietis mirdavo Vandžiogalos miestelyje, net ir nesuteikus Šv. Sakramento, jis galėjo būti palaidotas dvasininko parapijos kapinėse. Tačiau tais metais, kai būdavo užfiksuojamas itin didelis kūdikių mirtingumas nuo infekcinių ligų ar epidemijų, parapijiečiai dažnai laidojo mirusiuosius be kunigo. Vis dėlto, ne visais atvejais kūdikiai būdavo laidojami be kunigo dalyvavimo, dažnai net nespėjus suteikti

[215] Ibid., 81.
[216] Ibid., 94.
[217] Ibid., 104–107.
[218] *Vyskupo Ignoto Jokūbo vizitacija*, 359
[219] Vandžiogalos RKB mirties metrikų knyga 1922–1930 m.;
Vandžiogalos RKB mirties metrikų knyga 1931–1940 m.

krikšto, kūdikiai laidojami kartu su dvasininku. Panašu, kad kunigai neskirstė žmonių pagal socialinį statusą. Metrikų įrašuose nurodoma, jog ir elgetos buvo laidojamos parapijos kapinėse. Pastebėta tendencija, kad dokumentų surašytojai skirdavo, kas atliko laidojimo apeigas žodžiais: jei kunigas – rašyta „palaidojo“, jei parapijiečiai – „pakasė“.[220]

3.5. Santuoka

Nagrinėjant Vandžiogalos bažnyčios santuokų metrikų įrašus, galima išskirti jaunavedžių amžiaus ypatumus bei pastebėti tam tikrus išskirtinius atvejus. Kasmet parapijoje susituokdavo nuo 25 iki 50 porų. Įprastas jaunavedžių amžius nesiskyrė nuo įprastų normų, trečiąjį savo gyvenimo dešimtmetį pasiekę parapijiečiai dažniausiai pradėdavo galvoti apie santuoką. Netekus sutuoktinio, dažnai buvo susituokiama antrą kartą, o šis reiškinys ypač ryškus tarp vyresnio amžiaus parapijiečių. Stebėtina, kad kai kuriais atvejais jaunavedžių amžius siekdavo net septyniasdešimt metų.[221] Vertėtų kelis iš jų pažymėti. Pavyzdžiui, 1926 m. rugpjūčio mėnesį Vandžiogalos parapijoje susituokė du ūkininkai našliai – 75 metų vyras ir 60 metų moteris[222] arba 1931 m. 60 metų našlys elgeta susituokė su 48 metų našle.[223] Jauniausias vedybų amžius užfiksuotas nuo 16 metų, tačiau per beveik dvidešimties metų laikotarpį tokių atvejų vos aštuoni, dvi merginos ištekėjo 16 metų, likusios šešios 17 m.[224] Fiksuojami ir keli ryškesni amžiaus skirtumai kai moteris gerokai vyresnė už vyrą, pavyzdžiui, 1922 m. susituokė 18 metų vyras su 34 metų našle[225] arba 1929 m. 36 metų vyras vedė 59 metų našlę.[226]

Per visą aptariamąjį laikotarpį Vandžiogalos parapijos santuokų metrikų įrašuose užfiksuotas tik vienas skyrybų atvejis. Santuoka, sudaryta 1927 metais, buvo oficialiai nutraukta 1940 metais. Apylinkės teismo sprendimu keturi bendri sutuoktinių vaikai buvo padalinti tėvui ir motinai po lygiai.[227] Retais atvejais jaunavedžiai buvo kilę iš nesantuokinių šeimų. Metrikų įrašuose užfiksuota keletas atvejų, kai nurodoma, jog jaunoji buvo „netekėjusios motinos duktė“ arba vienam iš sutuoktinių motina buvo netekėjusi.[228] Taip pat vos keliuose įrašuose jaunoji įvardijama kaip „nežinomo tėvo duktė“.[229]

---

[220] Vandžiogalos RKB mirties metrikų knyga 1922–1930 m.;
Vandžiogalos RKB mirties metrikų knyga 1931–1940 m.
[221] Vandžiogalos RKB santuokos metrikų knyga 1922–1936 m.;
Vandžiogalos RKB santuokos metrikų knyga 1936–1940 m.
[222] Vandžiogalos RKB santuokos metrikų knyga 1922–1936 m., l. 19.
[223] Ibid., 40.
[224] Vandžiogalos RKB santuokos metrikų knyga 1922–1936 m.;
Vandžiogalos RKB santuokos metrikų knyga 1936–1940 m.
[225] Vandžiogalos RKB santuokos metrikų knyga 1922–1936 m., l. 4.
[226] Ibid., 33.
[227] Ibid., 24a.
[228] Ibid., 15.
[229] Ibid., 66.

Dokumentai rodo, jog poros, neturėjusios liudininkų, turėjo išeitį. Dažnais atvejais santuokos liudininkais tapdavo Antanas Sadauskas, Jonas Butėnas ir Vladas Čižauskas. Pastarasis ypač dažnai užimdavo liudininko vietą. Jo pavardė neretai rašoma šalia vieno iš jaunavedžių giminaičių.[230] Vladas Čižauskas XX a. ketvirtajame dešimtmetyje dirbo Vandžiogalos bažnyčios zakristijonu ir raštvedžiu, todėl jo liudijimą pagrindžia užimamos pareigos.[231]

Nagrinėjant Vandžiogalos Švč. Trejybės RKB metrikų duomenis matyti, kad parapijiečių padėtis iš esmės atitiko to meto kaimo gyventojų gyvenimo sąlygas. Dauguma vertėsi žemės ūkiu ir gyveno kaimiškai. Tačiau akivaizdu, kad parapijoje vyravo nemažai sveikatos problemų, o medicininių įpročių stoka buvo ryški, tai liudija didelis kūdikių mirtingumas ir įvairios infekcinės mirtys. Vis dėlto šeimyninis gyvenimas beveik neišsiskyrė iš bendro konteksto: poros dažnai susilaukdavo daugiau nei kelių vaikų, o didžioji dalis parapijiečių turėjo darbą. Įdomesni reiškiniai pastebimi laidojimo praktikose. Dvasininkai laidojo kūdikius be krikšto, savižudžius – bendrose kapinėse. Didžiausia kliūtis to meto dvasininkams buvo prasti keliai, todėl Gelnų ir Pėdžių kaimuose parapijiečiai kartais būdavo laidojami be kunigo dalyvavimo. Tokia liturginė praktika rodo, kad dvasininkai siekė puoselėti sielovadą, kiek tai buvo įmanoma, nepaisydami sudėtingų aplinkybių.

[230] Vandžiogalos RKB santuokos metrikų knyga 1922–1936 m.;
Vandžiogalos RKB santuokos metrikų knyga 1936–1940 m.
[231] Laisvas pokalbis su Vandžiogalos zakristijonu Ričardu Jankausku 2025 m. gegužės 3 d.

4. LIETUVIŲ IR LENKŲ SANTYKIAI VANDŽIOGALOS PARAPIJOJE 1918–1940 M.

4.1. „Vandžiogalos respublika“

Aptariamuoju laikotarpiu lietuvių ir lenkų santykių problema buvo itin aktuali viešajame visuomenės gyvenime. Šis reiškinys sukėlė ne tik viešas ir nuolatines diskusijas, bet ir jautriai palietė mažas bendruomenes. Neretai tai atsiliepė ir asmeniniams interesams, formavo konfliktus bei įtampą tarp atskirų gyventojų. 1918–1940 m. susiformavęs modernus lietuviškasis nacionalinis naratyvas, nukreiptas ypač prieš lenkų tautinės mažumas, nekilo vien iš 1919 m. įvykusios Vilniaus okupacijos. Šis diskursas užaugo palaipsniui, kuomet buvusiose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse, vykstant modernių tautų formavimosi procesams, „lenko“ tapatybės suvokimas patyrė įvairių krizių.[232]

Konflikto ištakos siekia dar tarpukario pradžią. Lietuvių tautinis judėjimas atspindėjo to meto bendras Europos nacionalines idėjas, kurios pirmiausia skleidėsi kultūrinėje terpėje. Lietuvoje tautinis atgimimas prasidėjo kaimo aplinkoje, o vėliau išsiplėtė ir į miestus. Augančios lietuvių tautinės mikrogrupės dažnai žvelgė neigiamai į stipriai dominuojančią lenkų tautinę mažumą, kuri kai kuriose vietovėse sudarė gyventojų daugumą. Vis dėlto, reikia pabrėžti, kad šis reiškinys XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje dar nebuvo visuotinis. Didžiausias tautinis antagonizmas reiškėsi etniniuose pasienio regionuose, kur konfliktai dažniausiai kildavo tarp dominuojančios lenkų bajorijos ir tautinę tapatybę dar tik formuojančios lietuvių valstietiškosios grupės. Naujai besiformuojančios etninės bendruomenės dažnai stojo į opoziciją esamai socialinei ir kultūrinei tvarkai. Visuomeninis požiūris į lenkus etninėje Lietuvoje galutinai susiformavo po Vilniaus okupacijos ir aiškėjant tolimesnei valstybių santykių perspektyvai. Lenkų aktyvumas išaugo ne tik Vilniuje, bet ir kituose Lietuvos miestuose, ypač Kauno krašte, kadangi Lietuvos valstybės koncepcija neatitiko Lietuvos lenkų lūkesčių. 1919–1922 m. laikotarpiu susiformavo vadinamasis Vilniaus mitas, kuris tapo viena iš priežasčių, lėmusių tarpukario neigiamą požiūrį į Lietuvoje gyvenančius lenkus.[233]

Dėl minėtų aplinkybių, galime išskirti tris priežastis, kurios galiausiai lėmė sudėtingą lietuvių-lenkų santykių aspektą 1918–1940 m. Viena jų galėtų būti natūralus lietuvių dominavimas etninėje Lietuvoje, kuris pasireiškė per kultūrinius ir kalbinius aspektus. Kita, ne ką mažiau svarbesnė, priežastis - socialinė atskirtis, nes didžioji dalis stambiųjų žemvaldžių buvo lenkai, o jų samdiniai - lietuviai.[234] Trečioji priežastis labiausiai paveiki – sąmoninga politinė programa

[232] Balkus, *Kaip Kovno tavo Kaunu*, 34.
[233] Kryztof Buchowski, *Litvomanai ir polozinuotojai* (Vilnius: Baltos lankos, 2012), 94.
[234] Balkus, *Kaip Kovno tavo Kaunu*, 35.

nukreipta prieš Lietuvos lenkus. Lietuva viešojoje retorikoje traktuojama kaip „šeimininkė“, o šalia esanti stipri etninė grupė, šiuo atveju lenkai, traktuojami kaip priešininkai ir grėsmė kilus konfliktui.[235]

Vandžiogalos parapijos padėtis atspindi prieš tai paminėtas aplinkybes. Istoriografijoje, nors ir menkai nagrinėjančioje Vandžiogalos parapijos istoriją, pažymima, jog didžiausias lenkėjimas įvyko XIX a., kai lenkų dvarininkai ir kunigai įtakojo vietovės kultūrinį bei socialinį gyvenimą, taip „aplenkino“ Vandžiogalos parapijos apylinkes.[236] Tačiau reikia nepamiršti, kad Vandžiogalos parapija dar priklausė Liaudos teritorijai, kurioje gyveno genetiškų lenkų. Nors šis regionas, deja, beveik netyrinėtas, remiantis Česlovo Milošo tezėmis, Liauda buvo įkurta dar XIV a. pabaigoje kaip Vytauto Didžiojo įgula, skirta ginti Nemuno pilių liniją nuo kryžiuočių. Čia gyvenę žmonės, anot Milošo, buvo atkelti iš lenkų–rusų paribio ir kalbėjo lenkiškai.[237] Tačiau XX a. pradžioje kilęs lietuvių tautinis atgimimas ignoravo etninių lenkų buvimo Lietuvoje galimybę, visus Lietuvoje kalbėjusius lenkiškai laikė sulenkėjusiais etniniais lietuviais, kuriuos reikėtų perauklėti.[238] Buvo nepriimamos lenkiškos teorijos, kurios Lietuvos lenkus kildino iš viduramžiais čia apsigyvenusių belaisvių ar kitais būdais patekusių naujakurių.[239]

Tarpukariu, lietuvių spauda atitiko politinę retoriką – Lietuvos elitas laikėsi nuomonės, kad nepriklausomos valstybės tikslas yra sugrąžinti į tautinę sąmonę nutautėjusius Lietuvos lenkus.[240] Būtent spauda tapo įrankiu skleisti neapykantą prieš lenkų tautinę mažumą. Joje randama kaltinimų, kad lenkai, apakinti dvariškos tradicijos, Lietuvą laiko tik Lenkijos provincija ir mato ją kaip priemonę savo valstybės ambicijoms įgyvendinti.[241] Tokia griežta retorika juntama ir to meto spaudoje, aprašančioje Vandžiogalos įvykius: „*Mūsų gi sulenkėjęs kampelis vien tik sapnuoja Varšuvą, apie legionierius ir visuomenišku judėjimu Lietuvoje visai nežingeidauja* [...] *tai vis dėka mūsų agitatorių lenkų dvarininkų*“.[242] Žodis „sulenkėjęs kampelis“ vartojamas beveik visose XX a. trečiojo ir ketvirtojo dešimtmečio straipsniuose, kuriuose aptariamos lietuvių ir lenkų santykių problemos Vandžiogaloje.

Problemą aštrino tai, kad Vandžiogalos parapijoje pradėjo kurtis lenkų inicijuotos organizacijos, kurios kėlė nerimą ir piktino lietuviškąsias bendruomenes, skatindamos dar didesnę įtampą tarp parapijiečių. [243] 1918–1919 m. Kauno krašte, į šiaurę nuo Kauno arba Liaudoje, pradėjo kurtis nelojalios Lietuvai lenkiškos įstaigos: milicija, savivaldos komitetai, taip pat siunčiami

[235] Balkus, *Kaip Kovno tavo Kaunu*, 33.
[236] Kviklys, *Lietuvos bažnyčios*, 438.
[237] Česlovas Milošas, *Tėvynės ieškojimas* (Vilnius: Baltos lankos, 1995), 40–41),
[238]Buchowski, *Litvomanai ir polozinuotojai,* 159.
[239] Ibid., 276.
[240] Ibid., 275.
[241] Ibid., 156.
[242] „Vendžiogala“, *Lietuva* 15 (1919 01 28), 1.
[243] Kviklys, *Mūsų Lietuva,* 356.

kvietimai prisijungti prie lenkų armijos.[244] Pirmoji tokio pobūdžio įstaiga Vandžiogalos parapijoje atsirado 1918–1919 m., pasinaudodama naujai kuriamomis apskričių savivaldybių struktūromis.[245]

1918 m. lapkričio 11 d. įstatymas skelbė apie savivaldybių apskričių komitetų rinkimus. Kadangi nebuvo nustatytų aiškių taisyklių, kas turėtų organizuoti rinkimus, būta įvairių situacijų. Dažniausiai rinkimus organizavo apskrities viršininkai, o būdavo atvejų, kuomet iniciatyvą perimdavo kunigai arba miesto, kuriame turėjo rinktis komitetas, atstovai.[246] Nenustatytas ir komitetų atstovų vietų skaičius, socialinių grupių atstovavimo principai.[247] Turime akcentuoti, jog Lietuvoje gyvenusios tautinės mažumos taip pat dalyvavo Lietuvos politinėje veikloje: buvo ieškota artimesnio ryšio su žydais, lenkais ir baltarusiais.[248] Svarbu išskirti ir tai, jog 1918–1919 m. valstybinių struktūrų formavimas vyko karo sąlygomis, Lietuvos vyriausybė neturėjo tvirto ryšio su Lietuvos provincija.[249] 1918 m. gruodžio 17 d. Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos paskelbtame aplinkraštyje buvo nurodyta, kad visi gyventojai, nepaisant jų tautybės, tikybos, kalbos ar socialinės padėties, yra priskirti atitinkamai valsčiaus teritorijai. Ši nuostata sudarė sąlygas tautinėms mažumoms įsitraukti į vietos politinį gyvenimą.[250]

Provincijoje susiklostė sudėtinga situacija. Viena dalis lenkų bendradarbiavo su lietuviais, prisidėdami prie vietos komitetų kūrimo, tačiau kita – atsisakė dalyvauti bendrame kūrimo procese ir siekė atsiskirti. Taip pradėjo formuotis lenkiški valsčių komitetai, nepripažinę Lietuvos valdžios. Vandžiogalos atveju susiformavo atskira „respublika“ (*Parafialny Komitet Ludowy*), kuri formavo savo vietos savivaldą: valsčiaus administraciją, policiją, mokyklą ir kt. svarbias įstaigas.[251]

„Vandžiogalos respublikos“ iniciatoriais laikoma Lenkų karinė organizacija (toliau POW). Manoma, kad šios organizacijos veiklai vadovavo klebonijos šeimininkė Elena Skirgailaitė-Jagelevičienė.[252] Šios moters pavardė ne kartą minima spaudoje, jai mesti kaltinimai parapijos lenkinimo klausimais. Nurodama, jog būtent ji sukūrė POW grupelę miestelyje, kurie turėjo savo vėliavą ir reikalavo, jog Lietuvos vyriausybė pripažintų „Vandžiogalos respubliką“, kuri atsisakė mokėti mokesčius, naudoti lietuvių kalbą ir stoti į Lietuvos kariuomenę. Ant organizacijos įkurtų įstaigų kabėjo Lenkijos tautinė vėliava, o pačios institucijos buvo paženklintos herbu – ereliu [253] Be to, egzistuojant „respublikai“, Vandžiogalos valsčius nebuvo pasiuntęs savo atstovų į Kauno

[244] Buchowski, *Litvomanai ir polozinuotojai*, 160.
[245] Kviklys, *Mūsų Lietuva,* 356.
[246] Lazauskienė*, Lietuvos Respublikos savivaldybių raida*, 107.
[247] Ibid., 108.
[248] Ibid., 113.
[249] Ibid., 114.
[250] Ibid., 115.
[251] „Kaip Kauno rajone 1918–1920 m. kūrėsi savivalda“, *Tėviškės žinios* 211 (1998 11 03), 5.
[252] Ibid.
[253] Ibid.

apskrities seimelį.[254] POW atstovai tikėjo, jog Lietuvoje besikuriančios naujos institucijos yra laikinos ir galiausiai bus atkurta Lietuvos–Lenkijos respublika.[255]

„Respublika“ buvo greitai išardyta ir sudarytas lietuviškasis komitetas. Tačiau jos likvidavimas liudija sudėtingą procesą, kurį lydėjo nesantaikos. Pirmasis į Vandžiogalos miestelio komiteto veiklą atkreipė dėmesį Rapolas Skipitis, tuo metu ką tik pradėjęs eiti Kauno teisėjo pareigas. Rašydamas savo pirmąjį vykdomąjį raštą Vandžiogalos gyventojui, jis sulaukė klausimo, kodėl dokumentas parengtas lietuviškai ir ar būtų galima jį perrašyti lenkų kalba.[256] Šis prašymas neturėtų kelti nuostabos. 1918–1919 m. miestų savivaldybėse posėdžių protokolai rašyti rusų ir lenkų kalbomis, šalia vartoti ir vertimai į lietuvių k. Vandžiogalos kanceliarijoje vartota lenkų k. Miestelio viršaitis apskrities tarybai rašė lenkiškai, nors Vyriausiajai tiekimo tarybai rašyta lietuviškai.[257] Po kelių dienų teismo raštinėje pasirodė tas pats asmuo, lydimas Vandžiogalos milicininko, vilkinčio rusų kariuomenės paltą ir prie kepurės prisisegusio sidabrinės spalvos lenkišką erelį. Pareigūnas reikalavo, kad raštai į Vandžiogalos miliciją būtų siunčiami lenkų kalba, kitaip prašymai nebus vykdomi.[258]

Rapolas Skipitis savo prisiminimuose dėsto, jog tuo metu nebuvo paprasta išspręsti šią situaciją. Nors Vandžiogalos milicininkas buvo pašauktas atsakyti, tačiau oficialiai tą buvo sunku įgyvendinti. Lietuvos teismai, prokuratūra ir Kauno apskrities milicija dar tik kūrėsi, todėl teisinė kontrolė buvo silpna.[259] Šios aplinkybės paaiškina lenkų bendruomenės, o konkrečiai – POW organizacijos, nenorą paisyti lietuviškų įstatymų bei tvarkos stoką provincijos valsčiuose. Nepaisant to, Rapolas Skipitis kreipėsi į Juozą Mikuckį, tuo metu ėjusi Kauno karo komendanto pareigas.[260]

Remiantis Antano Vaičiumi[261] ir Broniu Kvikliu[262], Juozas Mikuckis į Vandžiogalą atvyko su 100 karių būriu. Pastarasis susirinkusiems aiškino, kad vietinė valdžia turi paklusti vyriausybei ir valsčiaus savivaldybės dokumentacija turi būti vedama lietuvių k. ir miestelyje turi kabėti Lietuvos valstybės ženklai. Vienas iš susirinkimo dalyvių davė ženklą ir Vandžiogalos milicininkai užpuolė Juozą Mikuckį, kilo maištas. Konflikto metu buvo sužeista kelios dešimtys žmonių – dauguma lengvai, tačiau buvo ir sunkesnių sužeidimų. Nuslūgus neramumams, vietos pareigūnais paskirti lietuviai, kurių apsaugai buvo paskirtas specialus ginkluotų karių būrys. Nors likvidavus

[254] Lazauskienė, *Lietuvos Respublikos savivaldybių raida*, 131.
[255] „Dėl Vendžiogalos sulenkėjimo“, *Mūsų Vilnius* 24 (1936 12), 427.
[256] Skipitis, *Nepriklausomą Lietuvą statant*, 55.
[257] Lazauskienė, *Lietuvos Respublikos savivaldybių raida*, 134.
[258] Skipitis, *Nepriklausomą Lietuvą statant*, 55.
[259] Ibid., 56.
[260] Ibid.
[261] „Vandžiogalos lenkų respublika“, 3.
[262] Kviklys, *Mūsų Lietuva,* 357.

„Vandžiogalos respubliką“, valsčiaus raštvedyba lietuvių kalba pradėta vykdyti tik 1923 m. Tam priešinosi valsčiaus viršaitis, tačiau teismas šį kartą jau nubaudė viršaitį už nepaklusnumą.[263]

Turime pažymėti, kad Vandžiogala nebuvo vienintelė vietovė, kurioje buvo kuriama „respublika“. Nors nėra tiksliai žinoma, kiek tokių atvejų pasitaikė visoje Lietuvoje, istoriografijoje minimi panašūs reiškiniai Kauno, Kėdainių, Ukmergės ir Panevėžio apskrityse. Viena ryškiausių ir dažniausiai istoriniuose šaltiniuose minima Babtų valsčiaus „respublika“.[264] Pastaroji rėmė „Vandžiogalos respubliką“.[265] Nepaisant trumpalaikio organizacijos gyvavimo, ji paliko ryškius pėdsakus vietos bendruomenėje. 1918–1940 m. miestelis išlaikė pašaipią „Vandžiogalos respublikos“ etiketę ir toliau kurstė nesantaiką tarp parapijiečių.

4.2. Klebono vaidmuo ir parapijiečių konfliktai

Vandžiogalos parapijoje buvo daug smulkių dvarininkų, kurių tautinė sąmonė buvo artima Lenkijai arba senosioms Abiejų Tautų Respublikos istorinėms idėjoms. Tokia nuostata prasilenkė su moderniomis Lietuvos tautos kūrimosi idėjomis. Šis procesas vyko palaipsniui, tačiau vėliau, keičiantis geopolitinei situacijai, tam tikros lenkų bendruomenės grupės dar labiau išryškėjo. Net ir po „respublikos“ likvidavimo stipri lenkų bendruomenė Vandžiogaloje išliko aktyvi. Viena aktyviausia lenkų akcijų iniciatorė buvo minėta Elena Skirgailaitė-Jagelevičienė Reikia akcentuoti, kad tuo metu nebuvo keliami klausimai, kas traukė Lietuvos lenkus dalyvauti POW veikloje, koks buvo jų požiūris į Lietuvos valdžią ir tautinį tapatumą, ir ar jie buvo modernios tautos piliečiai, ar išdavikai.[266]

Lenkai Lietuvoje sudarė vieną didelę šeimą, jie laikėsi papročių ir didžiavosi savo protėviais. Būtent tokiu požiūriu veikė ir POW legionieriai Lietuvoje.[267] Elena Skirgailaitė-Jagelevičienė aktyviai prisidėjo prie lenkiškų organizacijų miestelyje ir jo apylinkėse: būrė lenkišką bendruomenę bendradarbiaudama su vietos dvasininkais. Jos motyvai gana aiškūs moters vyras žuvo tarnaudamas POW, o broliai vis dar tarnavo Lenkijoje, galiausiai Elena Skirgailaitė-Jagelevičienė savo tautinę sąmonę priskyrė Lenkijai. Klebonijos šeimininkė turėjo Vandžiogalos parapijos klebono Vincento Mockaus užtarimą. Nepaisant, jog šis sutarė su abejomis pusėmis, tiek lenkais tiek lietuviais.[268]

1921 m. Vandžiogalos miestelis spaudoje įvardijamas kaip lenkų bendruomenės centras. Gana pašaipiai vertinama ir bažnyčia: „*Vienas didesnių peoviakų lizdų Vendžiogaloje buvo*

[263] „Vandžiogalos lenkų respublika“, 3.
[264] Lazauskienė*, Lietuvos Respublikos savivaldybių raida*, 131.
[265] „Vandžiogalos lenkų respublika“, 3.
[266] Pranas Janauskas „POW Kaune: senosios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės piliečiai ar išdavikai“, *Kauno istorijos metraštis* 2 (2000): 93.
[267] Ibid.
[268] „Kas dedasi Vendžiogaloje“, *Lietuva* 289 (1927 12 22), 4.

klebonija.“[269] Įvardijama, jog klebonijoje vyko didžiausios lenkinimo akcijos ir už tai Elena Skirgailaitė-Jagelevičienė buvo pašalinta iš Kauno apskrities, tačiau neaiškiomis aplinkybėmis, galbūt užtarta klebono, grįžo atgal į Vandžiogalą. Stebėtina, kad klebonas nevengė viešai ginti savo interesų. Pavyzdžiui, siekdamas apginti Eleną Skirgailaitę-Jagelevičienę, jis publikavo straipsnį lenkų laikraštyje „Chata Rodzina“, kuriame išreiškė nepasitenkinimą dėl nepagrįsto kišimosi į moters šeiminius reikalus.[270]

Kunigas susilaukė ir kitų kaltinamų, štai atleido vargonininką už tai, kad šis užsirašė į šaulių būrį, suorganizavo pavasarininkų kuopelę, kuri pradėjo lietuvių kalbos kursus. Vėliau pradėtas persekioti girininkas. Čia neišvengta intrigų, kunigas kito asmens vardu parašė miškų departamentui skundą dėl kelmų vagystės: „*Iš klebonijos tuojau pasipylė gandai, kad lietuvis girininkas ir eigulis iš tarnybos bus paleisti.*“[271] Dėl minėtos situacijos parapijiečiai kreipėsi į Kauno arkivyskupiją, pateikdami skundą. Atsakydamas vyskupui, kunigas Vincentas Mockus rašė lietuviškai, interpretuodamas įvykius iš savo pozicijos. Jis teigė, kad skundo iniciatorius buvo girininkas, kuris, siekdamas surinkti parašus, papirko vietinius valdininkus, mokytojus ir vargonininką malkomis. Klebonas taip pat pabrėžė, jog dauguma šių asmenų buitinėje aplinkoje dažniausiai vartoja lenkų k.[272]

Neišvengta nuolatinių tikinčiųjų ginčų bažnyčioje. Parapijoje buvo du lenkų ir lietuvių skirtingi chorai.[273] Mišių metu tarp parapijiečių kildavo nesutarimai dėl giesmių – viena grupė giedodavo lietuviškai, kita lenkiškai.[274] Įtempta padėtis buvo jaučiama net ir per iškilmingas šventes. 1931 m. Verbų sekmadienį bažnyčioje įvyko reikšmingas incidentas. Šalia vargonų susirinkę chorai nesutarė, kuria kalba turėtų būti giedama. Tuo metu kunigas Povilas Jasienskis, laikydamas pamaldas, pamokslą skaitė lenkiškai, todėl tiek chorai, tiek parapijiečiai pradėjo giedoti skirtingomis kalbomis, [...] *chaosu pasinaudodami rėkė kaip kam patiko*“[275] Klebonas Vincentas Mockus siekė rasti kompromisą tarp abiejų pusių, tačiau palaikė daugumą. Kilus chorų ginčui, jis nurodė giedoti giesmes lenkų kalba, kadangi lietuviai nesudarė parapijos daugumos.[276]

Konfliktai pasireikšdavo ir atliekant bažnytines pareigas, ypač dėl procesijų atributų, tokių kaip vėliavos, skambučiai ar baldakimai, nešimo bei patarnavimo mišių metu.[277] Dėl tikinčiųjų savivaliavimo, artėjant procesijoms, liturginiai daiktai būdavo užrakinami.[278] Pamokslai

[269] „Kas dedasi Vendžiogaloje“, *Lietuva* 289 (1927 12 22), 4.
[270] Ibid.
[271] Ibid.
[272] 1926 Klebono Vincento Mockaus raštas Kauno Arkivyskupo Metropolito Kanceliarijos raštą, LVIA f. 1671, ap. 5, b. 463 l. 6
[273] „Dėl triukšmo Vendžiogalos bažnyčioj“, *Mūsų Vilnius* 13 (1931 05 10), 311.
[274] „Vendžiogalos respublikoj“, *Diena 28* (1935 07 14), 5.
[275] „Dėl triukšmo Vendžiogalos bažnyčioj“, 310.
[276] Ibid., 311.
[277] „Vendžiogalos respublikoj“, 5.
[278] „Dėl triukšmo Vendžiogalos bažnyčioj“,311.

tikintiesiems turėjo ypatingą reikšmę. Kaip ir giesmių atveju, pamokslo kalba dažnai tapdavo susipriešinimo priežastimi. Kai pamokslas būdavo sakomas lietuviškai, didžioji dalis lenkakalbių tikinčiųjų palikdavo bažnyčią, likdavo tik valdininkai. Tuo tarpu, kai pamokslas būdavo sakomas lenkų kalba, iš bažnyčios pasišalindavo lietuviai.[279]

Spaudoje situacija neretai vaizduojama itin aštriai, galima manyti, netgi perdėtai: „*Pasakoja vietos mokytojas, kad dažnai ateina pas jį vaikų tėvai ir su ašaromis prašo, kad nemokintų vaikų giedoti Lietuvos himno poterių*.“[280] Svarbu pabrėžti, kad kiekvieną kartą, kai įvykdavo ryškesnis incidentas, spaudos tekstuose buvo akcentuojama Vandžiogalos parapijos „aplenkinimo“ problema. Daugiausia straipsnelių šia tema pasirodydavo periodiniuose leidiniuose „Mūsų Vilnius“, „Rytas“, „Diena“, „Lietuva“ ar „Lietuvos žinios“. Lenkų grupės dažniausiai buvo vaizduojamos kaip pagrindinės konfliktų kaltininkės, o lietuviai kaip nukentėjusieji. Dėl šios priežasties, ankstesnėje pastraipoje minėtas įvykis sulaukė reikšmingo atgarsio spaudoje. Vandžiogalos atvejis atspindi to meto viešą retoriką. Lenkų tautos teisės ir interesai Lietuvoje galėjo būti toleruojami tiek, kiek jie neprieštaravo lietuvių tautos teisėms ir interesams. Taip pat tokia retorika atspindėjo tuometines lietuviškąsias nacionalizmo idėjas.[281]

Neretai dėl Vandžiogalos „aplenkinimo“ kaltinami vietos dvarininkai, ypač vyresnioji jų karta. Minint Chmieliauskus, Skirgailas, Rimdeikius, Rusteikius, Noreikius, Koreivius ir kt. [...] *kurie dėl visiems žinomų aplinkybių išsiskyrė iš Lietuvos tikrųjų sūnų tarpo ir pasekė svetimas madas* [...].[282] Dažnai minimas žodis *ponai*: [...] *ponai vertė nepasiduoti Lietuvos valdžiai*“[283] arba bandoma sumenkinti turtingesnius vietos gyventojus: [...] *tai vis dėka mūsų agitatorių lenkų dvarininkų. Tik nabagai užgirdę, kad artinasi bolševikų raudonoji gvardija, visi dumia į Varšuvą palikę savo dvarus*.“[284]

Reikėtų nepamiršti, kad Vandžiogalos parapijoje gyveno ir nemaža žydų bendruomenė. Įdomu tai, jog kai kuriais išskirtiniais atvejais jiems taip pat buvo priskiriamos lenkinimo iniciatyvos. Pavyzdžiui, yra žinoma, kad 1937 m. miestelyje veikė vietinis klubas, kuriame vykdavo įvairūs susibūrimai. Jo patalpose buvo eksponuojama įdomi atributika: žemėlapiai ir paveikslai, kurie, tikėtina, galėjo būti likę dar iš POW veiklos laikotarpio. Klube vyko susirinkimai ir paskaitos, o viena iš jo funkcijų buvo finansinė parama nariams. Klubas rūpinosi lengvesnėmis paskolų sąlygomis. Šiai organizacijai vadovavo [...] *sena dvarininkė, krikštyta žydė* [...][285].

[279] „Vendžiogalos respublika“, 2.
[280] „Vendžiogalos respublikoj“, 5.
[281] Balkus, *Kaip Kovno tavo Kaunu*, 32.
[282] „Vendžiogala“, *Mūsų Vilnius* 9 (1931 03 31), 214.
[283] „Vendžiogalos respublikoj“, 5.
[284] „Vendžiogala“, 1.
[285] „Vendžiogalos respublika“, 2.

4.3. Tautinė tapatybė ir pamaldų kalba

Prieš tai aprašyti įvykiai liudija parapijos bendruomenės susiskaldymą, kuris pasireiškė įvairiomis formomis ir kai kuriais atvejais virto kuriozinėmis situacijomis. Panašu, kad dauguma parapijiečių konfliktų buvo susiję su kalbos klausimais. 1918–1940 m. didžiausią įtampą kėlė pamaldų kalbos pasirinkimo klausimas, kuris buvo svarstomas aukštesnėse bažnytinėse institucijose. Iki 1930 m. pabaigos teisę pasirinkti, kokia kalba skelbti pamokslą turėjo mišias laikantis kunigas. Tuo metu, tarnavęs Vandžiogalos parapijoje, klebonas Vincentas Mockus rėmėsi daugumos nuomone, todėl pamokslai buvo skelbiami lenkiškai. Iki XX a. ketvirtojo dešimtmečio lietuvius piktino ši situacija. Kartais jie bandydavo kelti klausimą viešai, rašyti straipsnius į laikraščius arba kreiptis į Kauno Arkivyskupiją. Tačiau situacija buvo sudėtinga, nes nei lietuviai, nei lenkai nerado bendros kalbos, o bažnyčios dvasininkai tapo tarpininkais ir dažnai būdavo kaltinami dėl kilusių konfliktų.

Šiame skyriuje svarbu apžvelgti gyventojų tautinę tapatybę, kuri turėjo reikšmingą įtaką anksčiau minėtoms parapijos problemoms. Remiantis 1897 m. Rusijos imperijos gyventojų surašymo duomenimis, Vandžiogalos miestelyje gyveno 269 Romos katalikai, 374 žydai ir 136 asmenys, priklausantys kitoms tikyboms. Deja, neturime duomenų, leidžiančių išsamiai įvertinti konfesinę ir tautinę sudėtį parapijai priklausančiuose kaimuose.[286] Taip pat iš šių duomenų nėra aišku, kiek iš 269 Romos katalikų save tapatino su Lietuva ar Lenkija. Vis dėlto, jie atskleidžia regiono etninį ir konfesinį įvairialypiškumą, kuris turėjo įtakos tolimesniems vietos bendruomenių santykiams. Reikia nepamiršti ir jau minėtų Ibėnų, kuriose dominavo sentikių bendruomenės.

Aiškesnė situacija matoma XX a. trečiajame dešimtmetyje, kuomet buvo įgyvendintas visuotinis Lietuvos gyventojų surašymas. 1923 m. Vandžiogalos valsčiaus apylinkėse gyventojų pasiskirstymas pagal tautybę buvo toks: lietuvių – 3487, žydų – 335, lenkų – 3151, rusų – 1197, kitų – 68.[287] Taip pat galime remtis Kaune išduotų vidaus pasų kortelių duomenimis. Vandžiogalos valsčiuje buvo išduoti šie pasai: 632 lietuviams, 130 lenkams, 26 rusams, 95 žydams ir 19 asmenų, priskirtų kitoms tautybėms.[288]

Pagal turimus statistinius duomenis matyti, kad Vandžiogalos valsčiaus apylinkėse daugumą sudarė lietuviai. Tačiau svarbu atkreipti dėmesį, jog šie duomenys atspindi viso valsčiaus situaciją, o parapijos mastu ji galėjo skirtis. Be to, turime atidžiai vertinti 1923 m. surašymo duomenis dėl kelių priežasčių. Pirmiausia, dalis gyventojų vis dar nebuvo tvirtai apsisprendę dėl savo tautinio tapatumo – ypač lenkiškai kalbantieji dažnai negalėjo tiksliai įvardyti savo tautinės priklausomybės. Reikia atsižvelgti į tai, jog gyventojų surašymo metu visuomenėje vyravo stiprios

[286] Тройницкий Николай Александрович Ле Дантю Л. Е., *Населенные места Российской империи в 500 и более жителей с указанием всего наличного в них населения и числа жителей преобладающ.* (С-Петербург: 1905), 90.
[287] Lietuvos apgyventos vietos: pirmojo visuotinojo Lietuvos gyventojų 1923 m. surašymo duomenys, 81–83.
[288] Balkus, Kaip Kovno tapo Kaunu, 229.

antilenkiškos nuotaikos, kurios galėjo daryti įtaką neapsisprendusiems gyventojams deklaruoti save lietuviais.[289] Remiantis išduotų pasų kortelėmis, būtina vengti skubotų išvadų apie gyventojų tautinį tapatumą. Mindaugas Balkus atkreipia dėmesį, jog dalis lenkų tautybės asmenų Lietuvoje pasuose nurodydavo lietuvių tautybę, siekdami tam tikrų naudos siekių – lengvesnės integracijos į visuomenę ar norėdami išlaikyti palankesnes pozicijas verslo aplinkoje.[290] Pažymėtina, kad dalis lenkakalbių šeimų, paveiktų modernaus lietuvių tautinio judėjimo idėjų, apsispręsdavo tapatintis su lietuvių tautybe.[291]

Vandžiogalos parapijos atvejis liudija, kad apylinkių gyventojų tautinė sudėtis buvo nevienalytė, tai patvirtina ir surašymo duomenys, kuriuose nurodoma, kad beveik pusė valsčiaus gyventojų buvo lenkai. Bažnytiniai dokumentai leidžia daryti prielaidą, jog pačioje Vandžiogalos parapijos centre, miestelyje lenkakalbių bendruomenė galėjo būti dar gausesnė nei atspindi oficialūs statistiniai šaltiniai. Pastebėtina, kad tiek oficialiuose bažnyčios dokumentuose, tiek to meto spaudos publikacijose, Vandžiogalos lietuviai savo tautinę tapatybę viešai dažniausiai grindė kalbiniais, vietovardiniais ir asmenvardiniais argumentais. Pavyzdžiui, Stasys Tijūnaitis dienraštyje „Lietuva“ pažymi, kad apie pusė Vandžiogalos parapijos vietovardžių yra aiškiai lietuviškos kilmės, o šiuose kaimuose gyvenantys žmonės dažniausiai turi lietuviškas pavardes. Tolesnėje straipsnio dalyje pateikiami konkrečių kaimų ir pavardžių pavyzdžiai.[292]

Panašiai dėsto ir Vandžiogalos valsčiaus sekretorius Juozas Ziminskas, žurnale „Mūsų Vilnius“ remiasi istoriko Teodoro Narbuto tezėmis apie Vandžiogalos vietovardį. Jis taip pat išskiria lietuviškiausius apylinkių vietovardžius: Užumiškiai, Žiogaičiai, Naujasodžiai bei pavardes, tokias kaip Petraičiai, Martinaičiai, Želniai, Garniai ir kt.[293] Šiame straipsnyje įvardijamas ir kalbinis aiškinimas: „*Senesni žmonės pasakoja, kad dar visai neseniai visame valsčiuje žmonės tik lietuviškai kalbėjo*. [...] *dauguma, kaip žinia, savinasi bajorų titulus, nors retas kuris bajorystę dokumentaliai gali įrodyti; tačiau neišmokę kalbėti lietuviškai, neišmoko nė lenkiškai*“.[294] Iš to galima daryti išvadą, kad problema dažniausiai buvo siejama su bajorų sluoksniu, o lenkų kalba buvo vertinama kaip laikinas, socialinės mados reiškinys, todėl nenuostabu, kad pagrindiniai konfliktai parapijoje dažniausiai buvo susiję su kalbos vartojimo klausimais.

Pasak Kristofo Buchovskio, lietuviai nuolat pabrėždavo, kad etninėse Lietuvos žemėse gyvena nedaug tikrų lenkų. Šiai tezei pagrįsti dažniausiai buvo naudojamas lietuviškų pavardžių

[289] Balkus, Kaip Kovno tapo Kaunu, 229.
[290] Ibid., 57.
[291] Ibid.
[292] „Vergijos liekanos mūsų bažnyčiose“, *Lietuva* 241 (1927 10 26), 8.
[293] „Dėl Vendžiogalos sulenkėjimo“, *Mūsų Vilnius* 24 (1936 12), 427.
[294] Ibid.

argumentas – esą lietuviška pavardė yra svariausias lietuviškumo įrodymas, o lenkų kalba buvo vartojama tik dėl klaidingų įsitikinimų.[295]

Analizuojant tarpukario laikotarpio šaltinius, išryškėja įdomus lingvistinis reiškinys, susijęs su pačiu Vandžiogalos parapijos vietovardžio rašymu. 1932 m. klebonas Klemensas Gabrys kreipėsi į Kauno metropolijos kuriją dėl vietovardžio rašymo formos suvienodinimo.[296] XIX a. ir XX a. pradžioje dažniausiai buvo vartojama forma *Vendžiogala*, kuri buvo plačiai paplitusi ir tuo metu laikyta įprasta. Tai matyti ir 1918–1940 m. lietuviškoje spaudoje, valsčiaus bei parapijos dokumentuose. Vietovardžio rašymas dažnai priklausė nuo individualaus rašančiojo supratimo ir įpročio. Įžengus į XX a. ketvirtąjį dešimtmetį vis dažniau dokumentuose matoma lietuviškoji ir oficialioji forma. Tačiau klebonas prašo pagaminti anspaudus naudojant *Vendžiogala*. Apskritai, pažymėtina, jog iki pat 1932 m. Vandžiogalos bažnyčia neturėjo oficialių rekvizitinių anspaudų. Gana įdomu ir tai, jog klebonas Klemensas Gabrys išlaikė nuoseklią poziciją vietovardžio vartosenos atžvilgiu net ir 1932 m., kuomet, parapijoje Lietuviškumas buvo įleidęs gilias šaknis. Vis dėlto, naujai gaminant anspaudą buvo pasirinkta forma Vandžiogala, kadangi būtent tokia forma įrašyta oficialiame Lietuvos Bažnytinės provincijos elenche.[297]

Pirmieji lietuvių prašymai įvesti pamokslus ir giedojimus lietuvių kalba Vandžiogalos bažnyčioje pasirodė 1926 m. Parapijiečiai kreipėsi į vyskupą, išreikšdami savo nepasitenkinimą dėl vyraujančios lenkų kalbos.[298] Reikia pažymėti, kad daugiausiai pasirašančiųjų po prašymų buvo iš Gelnų kaimo ir Vandžiogalos miestelio.[299] Prašymas buvo pagrįstas jau minėta statistika, ypač akcentuojant 1923 m. surašymo duomenis.[300] Kiekvieną parapijiečių prašymą dėl lietuvių kalbos įvedimo pamaldose lydėdavo klebono paaiškinimas. Tiek Vincentas Mockus, tiek vėliau klebono pareigas einantis Klemensas Gabrys situaciją vertino panašiai, pabrėždami būtinybę atsižvelgti į parapijos tikinčiųjų sudėtį, t. y., kad lenkų buvo dauguma.[301]

Nepaisant to meto klebonų išreikšto nepalankumo ir kritiško požiūrio į lietuvių kalbos vartojimą bažnyčioje, 1927 m. Vandžiogalos parapijos tikintieji pirmą kartą išgirdo pamokslą lietuvių kalba. Šis įvykis lietuviškoje parapijos bendruomenėje buvo įvertintas kaip reikšmingas momentas ir prilygintas istorinei dienai.[302] Tikėtina, jog klebono sprendimą pasakyti pamokslą lietuvių kalba lėmė aplinkybė, jog pamaldos buvo skirtos vyskupui Jurgiui Matulaičiui. Be to, pamaldose dalyvavo tikintieji iš aplinkinių kaimų, kuriuose gyventojų daugumą sudarė lietuviai.[303]

---

[295] Buchowski, *Litvomanai ir polozinuotojai,* 278–279.
[296] 1932 02 03 Vandžiogalos klebono prašymas, LVIA f. 1671, ap. 5, b. 463 l. 18.
[297] 1932 02 04 Kauno Metropolijos Kurijos įsakymas, LVIA f. 1671, ap. 5, b. 463 l. 19.
[298] 1926 01 09 Vandžiogalos parapijiečių kreipimasis į Žemaičių vyskupą, LVIA f. 1671, ap. 5, b. 463 l. 4
[299] Ibid.
[300] 1923 Vandžiogalos valsčiaus gyventojų surašymo išrašas, LVIA f. 1671, ap. 5, b. 463 l. 3.
[301] 1926 Klebono Vincento Mockaus atsakymas į Kauno Arkivyskupo Metropolito Kanceliarijos raštą, l. 6.
[302] „Istorinė diena – lietuviškas pamokslas“, *Lietuva 32* (1927 02 09), 5.
[303] Ibid.

Šis įvykis Vandžiogalos parapijoje sukėlė didelius lūkesčius dėl platesnio lietuvių kalbos naudojimo bažnyčioje. Vis dėlto, kaip liudija vėlesni įvykiai, lietuviški pamokslai kurį laiką dar nebuvo įtraukti į reguliarią praktiką.

1930 m., didėjant lietuviškai kalbančių parapijiečių skaičiui, pamaldų kalbos problema tapo dar aktualesnė. Svarbu pabrėžti, kad tuo metu parapijoje jau veikė įvairios visuomeninės ir kultūrinės organizacijos, kurios stiprino lietuvių tautinį sąmoningumą. Be to, parapijoje buvo susiformavusi lietuvių inteligentų grupelė, o valsčiaus administracijoje dominavo lietuviai, todėl tais pačiais metais lapkričio 7 d. tuometinis valsčiaus viršaitis vėl kreipėsi į Kauno Arkivyskupą. Šis prašymas buvo grindžiamas ne tik anksčiau minėtais surašymo duomenimis, bet ir akcentuojama Vytauto Didžiojo metų svarba. Pasirašiusieji asmenys apėmė ne tik seniūnus, bet ir parapijų mokytojus, policijos nuovados darbuotojus bei šaulių būrių narius.[304] Šis aspektas išryškina platesnį bendruomenės įsitraukimą ir siekį spręsti pamaldų kalbos klausimą, kuris nebeapsiribojo vien tik individualių parapijiečių prašymais.

Kaip minėta anksčiau, tarnavę klebonai dažnai nesutiko su lietuvių prašymais ir dažniausiai situaciją aiškino pagal savo požiūrį. Pavyzdžiui, į minėtą viršaičio dokumentą klebonas Vincentas Mockus atsako, pateikdamas savo vertinimą ir pabrėždamas, kad lietuviškai kalbančių parapijoje yra tik apie 100, o vien lenkiškai kalbančių 4000.[305] Įdomu, jog su šiuo pareiškimu buvo pridedamas ir lapas, kuriame išskiriami lietuviškai kalbančių Vandžiogalos parapijos svarbiausių įstaigų tarnautojai. Pavyzdžiui, valsčiaus valdyboje – 4 asmenys, policininkai – 3, jų žmonos – 2, girininkas ir jo padėjėjas, eiguliai – 2, jų šeimos nariai – 3, felčeris ir jo sugyventinė, vaistininkas su žmona, pašto viršininkas ir jo šeima, mokytojai – 15, naujakuriai – 20.[306]

Nepaisant klebono pastangų įtikinti arkivyskupą, 1930 m. gruodžio 16 d. Kauno Metropolijos kurijos rašte nurodoma, kad pamaldų tvarka lietuvių kalba turėtų būti: kiekvieną sekmadienį – evangelija, o kas antrą sekmadienį – pamokslas. Lenkų kalba paliekami giedojimai iki mišių.[307] Naujai tvarkai įgyvendinti ir darbo krūviui palengvinti į parapiją buvo atsiųstas vikaras Povilas Jasienskis.[308] Tačiau nors ir įvedus naują pamaldų tvarką skundų nemažėjo. Iš dokumentų galime spręsti, jog nauja tvarka iš karto nepritapo. Per sekmadienius, skirtus lietuviams, minėtasis vikaras išvykdavo iš klebonijos, o klebonas Vincentas Mockus lietuviškai skaitydavo tik evangeliją.

[304] 1930 11 07 Vandžiogalos valsčiaus viršaičio prašymas Kauno Arkivyskupo Metropolito Kanceliarijai, LVIA f. 1671, ap. 5, b. 463 l. 7.
[305] 1930 12 10 Klebono Vincento Mockaus raštas Kauno Arkivyskupo Metropolito Kanceliarijai, LVIA f. 1671, ap. 5, b. 463 l. 11.
[306] 1930 12 08 Klebono Vincento Mockaus sudarytas sąrašas, LVIA f. 1671, ap. 5, b. 463 l. 13.
[307] 1930 12 16 Kauno Metropolijos kurijos raštas nr. 3603, LVIA f. 1671, ap. 5, b. 463 l. 15.
[308] „Bažnyčioje įvedama lietuvių kalba“, *Rytas* 289 (1930 12 19), p. 6.

Lietuviškos pamaldos buvo laikomos vėlesniu laiku ir trukdavo labai trumpai. Pradžios mokyklose tikyba buvo dėstoma tik lenkų kalba, o giedojimai išliko lotyniški.[309]

Patys parapijiečiai taip pat reiškė nepasitenkinimą. Dalis lenkakalbių sąmoningai vengdavo bažnyčios pamaldų, kai pamokslas būdavo sakomas lietuviškai, o kai kurie, jį išgirdę, demonstratyviai palikdavo bažnyčią.[310] Galima daryti prielaidas, jog klebonas buvo linkęs palaikyti daugumą iš finansinių paskatų: „*Bet klebonų tokiose parapijose padėtis, pasirodo, yra nepavydėtina. Sumažinsi lenkiškų pamaldų skaičių – dalis parapijonų nebeduos bažnyčiai aukų*[311]“ .

Nuo 1932 m., klebono pareigas pradėjus eiti Klemensui Gabriui, situacija kuriam laikui aprimo, tačiau bažnyčios chorai vis dar kėlė problemas. Be to, parapijiečiai ir toliau jautriai reagavo į įvairius kunigo sprendimus. 1936 m. bažnyčioje dar vis giedodavo du lenkų ir lietuvių chorai. Giesmininkai tarpusavyje nesutardavo. Čia kaltinimai metami lenkiškajam chorui: „*Lenkų choristai įvairiais būdais, prasilenkiančiais net su padorumo dėsniais, stengiasi lietuvių chorą susilpninti – išardyti, terorizuoti morališkai tuos vietos gyventojus, kurie prisirašę yra prie lietuvių choro. Taip pat grasina kunigams ir vargonininkui*.“[312] Nėra aišku kiek reali ir rimta tuometinė situacija, tačiau po prašymu pasirašė vietos šaulių būrio vadas, apylinkės jaunalietuvių vadas, Vilniaus vadavimo skyriaus pirmininkas bei lietuvių visuomenės įgaliotas asmuo.[313] Sureagavo ir klebonas Klemensas Gabrys, prašydamas vietoj dviejų palikti vieną chorą.[314] Pamaldų tvarka buvo supaprastinta: vieną sekmadienį jos būdavo laikomos lietuviškai, kitą – lenkiškai.[315]

Surastas kompromisas neišsprendė parapijiečių konfliktų. Lietuviškoji Vandžiogalos parapijos intelektualų grupelė ir toliau teikė prašymus Kauno arkivyskupijai, o spaudoje pasirodydavo kaltinimai ir priekaištavimai klebonui Klemensui Gabriui: [...] *K. Gabrys vėl apvylė lietuvius, sulaužydamas savo duotą žodį. Vėl neleido lietuviams giedoti lietuviškai, o lenkai vėl giedojo po senovei*.“[316] Arba [...] *rožančių giedoti lietuviškai dabar vėl neleidžia* [...].[317] Tuo pat metu, 1939 m., kunigas gavo keletą anoniminių raštų, kuriuose, pasitelkiant Maironio ir Petro Karužos posmais, buvo mėginama pamokyti kunigą, įžeidinėti ir grasinti.[318] Klebonas dažniausiai sureaguodavo į pateiktus skundus rašydamas Kauno Arkivyskupui, tačiau šį kartą dėl šmeižto

[309] 1931 06 19 Vandžiogalos parapijos lietuvių memorandumas Kauno Arkivyskupui Metropolitui nr. 1205, LVIA f. 1671, ap. 5, b. 463 l. 16.
[310] 1931 12 17 Kun. A. Syraus pareiškimas-prašymas Kauno Metropolijos Arkivyskupui, LVIA f. 1671, ap. 5, b. 463 l. 18.
[311] „Vendžiogalos respublika“, 2.
[312] 1936 03 08 Vandžiogalos parapijos lietuviškų organizacijų ir visuomenės prašymas Kauno Arkivyskupui, LVIA f. 1671, ap. 5, b. 463 l. 20.
[313] Ibid.
[314] 1936 03 09 Vandžiogalos parapijos klebono Klemenso Gabrio prašymas Kauno Arkivyskupui, LVIA f. 1671, ap. 5, b. 463 l. 19.
[315] 1936 09 16 Kauno Metropolijos Kurijos raštas Vandžiogalos parapijos klebonui, LVIA f. 1671, ap. 5, b. 463 l. 24.
[316] „Vandžiogala“, *Lietuvos Aidas* 758 (1939 12 09), 3.
[317] „Klebonas uždraudė lietuviams giedoti rožančių“, *XX amžius* 283(1939 12 09), 10.
[318] 1939 11 26 Nežinomų parapijiečių raštas sulenkėjusiems kunigams, LVIA f. 1671, ap. 5, b. 463 l. 37.

kreipėsi į „XX amžiaus“ laikraščio redakciją. Kunigo rašte matoma griežta ir tvirta retorika – jame reikalaujama ištaisyti 283-iajame laikraščio numeryje publikuotą straipsnį, kuriame rašoma, jog klebonas uždraudė giedoti rožančių lietuviškai.[319]

Dėl nuolatinių nuogąstavimų ir didėjančios įtampos, Kauno arkivyskupija 1939 m. spalio 24 d. pradėjo Vandžiogalos bažnyčios pamaldų pertvarkymo projektą, kuriame buvo ieškoma kompromiso. Svarbu pabrėžti, kad bažnytinės institucijos, spręsdamos panašias problemas, siekė neatskirti lenkiškai kalbančių gyventojų nuo bažnyčios.[320] Atrodo, kad taip elgėsi ir klebonas Klemensas Gabrys. Pateiktame rašte redakcijai dvasininkas teigia, jog jam sudėtinga išlikti ištikimam tiek tėvynei, tiek Dievui. Jis taip pat kelia klausimą, kaip elgtis su žmonėmis, kurie laiko save lietuviais, tačiau kalba lenkiškai.[321] Negalima ignoruoti ir finansinių motyvų. Susiklosčiusi situacija dar labiau pablogino ir taip sudėtingą Vandžiogalos bažnyčios ir klebonijos finansinę padėtį. Parapijiečiai laikėsi savo įsitikinimų – pamaldų nelankydavo, jei jos vyko ne jų kalba. 1940 m. kalėdojimų metu surinkta suma nesiekė 500 litų, o apie 120 šeimų atsisakė įsileisti kunigą į namus. Per bažnyčioje vykusias rinkliavas nesurinkta nė trečdalio lėšų, o bažnyčios tarnautojai gavo mažiau nei pusę savo atlyginimo.[322]

Remiantis išlikusiais dokumentais, galima spręsti, jog Kauno arkivyskupijos kurija neturėjo aiškaus nutarimo sprendžiant Vandžiogalos parapijoje kilusius konfliktus. 1940 m. sausio 18 d. Kurija nutarė dviem savaitėms uždrausti bet kokius giedojimus bažnyčioje, siekdama sumažinti įtampą tarp parapijiečių. Tuo pačiu sprendimu klebonui ir vikarui buvo pavesta pradėti dialogą su tikinčiaisiais.[323] Įvykdytas įsakymas situacijos nepakeitė. Galima manyti, kad bažnyčios dvasininkai Kauno arkivyskupijos kurijos nutarimus interpretavo individualiai. Panašu, kad tarp klebono Klemenso Gabrio ir vikaro Petro Mikučio sutarimo nebuvo. Štai, tų pačių metų vasario 19 d. raporte klebonas dėsto: [...] *kun. Mikutis* [...] *stengiasi lietuviams įkalbėti, kad šitoji bažnytinė bausmė specialiai tik jums, lietuviams, išreikalauta... klebono.*“ [324] Raporte taip pat minimi panašaus pobūdžio kurstymai, kurie, kaip teigiama, galėjo paskatinti vieną iš parapijiečių išdaužti klebonijos langą akmeniu: [...] *naktį, prie 25 proc. šalčio, paleido į klebono langus 3-jų kilogramų aštriausiais kampais skaldos akmenį, kuris su didžiausiu trenksmu sutriuškino pirmąjį ir antrinį langą su visais rėmais.*“[325]

Minėtą incidentą lydėjo anoniminiai Vandžiogalos parapijiečių laiškai, adresuoti arkivyskupui, bei klebono pasiaiškinimai. Vis dėlto, iš turimų šaltinių nėra iki galo aišku, kokiu

[319] 1939 Klebono Klemenso Gabrio kreipimasis į „XX amžiaus“ redakciją, LVIA f. 1671, ap. 5, b. 463 l. 38.
[320] 1939 10 24 Vandžiogalos bažnyčioje pridedamųjų pamaldų pertvarkymo projektas, LVIA f. 1671, ap. 5, b. 463 l. 28.
[321] 1939 Klebono Klemenso Gabrio kreipimasis į „XX amžiaus“ redakciją.
[322] 1940 01 04 Klebono Klemenso Gabrio raštas Kauno Arkivyskupui, LVIA f. 1671, ap. 5, b. 463 l. 44.
[323] 1940 01 18 Kauno Arkivyskupijos Kurijos raštas Vandžiogalos klebonui, LVIA f. 1671, ap. 5, b. 463 l. 48.
[324] 1940 02 19 Klebono Klemenso Gabrio raportas, LVIA f. 1671, ap. 5, b. 463 l. 59.
[325] Ibid.

būdu buvo sprendžiama kalbinė įtampa parapijoje. Tačiau 1940 m. balandžio 12 d. klebonas Klemensas Gabrys pateikė atsistatydinimo pareiškimą.[326] Negalima teigti, jog kartu su klebono atsistatydinimu buvo išspręsta ilgainiui susiformavusi problema, tačiau galima manyti, kad situacija kiek stabilizavosi. Vis dėlto, kalbinė ir bendruomeninė įtampa persikėlė į XX a. penktąjį dešimtmetį. Šiuo laikotarpiu didžioji dalis Vandžiogalos parapijiečių jau buvo pramokė kalbėti lietuviškai, o naujakuriai tapatino save tik su Lietuva. Aptariamuoju laikotarpiu miestelyje įsitvirtino kelios aktyvios lietuviškos organizacijos, kurios nuosekliai vykdė visuomeninę ir švietėjišką veiklą. Nagrinėjant šį atvejį, matyti, kad bažnyčia, užuot buvusi bendruomenę vienijantis centras, veikiau tapo jos susiskaldymo židiniu. Pažymėtina, kad tiek lietuvių, tiek lenkų grupės šioje situacijoje elgėsi panašiai – skatino tarpusavio įtampą ir kurstė konfliktus.

Galiausiai susiklosčiusi situacija neturėjo vieno teisingo priežastingumo ar paaiškinimo, veikiau tai buvo akligatvis. Tiek Lietuvos politinė valdžia, tiek Lenkija skatino konfliktus. Vandžiogalos atveju matomas išskirtinis klebonų elgesys, jie paisė daugumos interesų, o ne tautinių eskalavimų. Pati Kauno arkivyskupija stengėsi švelninti Vandžiogaloje kilusį konfliktą, darydama nuolaidas tam, kad situacija nebūtų dar labiau viešai eskaluojama.

[326] 1940 04 12 Kauno Arkivyskupijos Metropolito Kanceliarijos raštas, LVIA f. 1671, ap. 5, b. 463 l. 75.

5. VISUOMENINĖ VEIKLA IR ŠVIETIMAS

5.1. Šauliai Vandžiogaloje: pradžia

Šaulių būrys Vandžiogaloje susiformavo 1926 m. balandžio 8 dieną. Pirmajame steigiamajame susirinkime išskirta pagrindinė organizacijos veikla – mažinti antivalstybinę veiklą ir kovoti prieš propagandą.[327] Neatsitiktinai jau pirmajame susirinkime buvo iškeltas toks tikslas. Iniciatoriai įžvelgė sunkumus, trukdančius toliau plėstis parapijos ribose, o kaip didžiausią problemą matė lenkus, Vandžiogaloje vykdžiusius antivalstybinę veiklą.[328] Pirmieji būrio steigėjai buvo Vandžiogalos valsčiaus sekretorius Juozas Ziminskas ir girininkas Vincas Baublys.[329] Tai, kad iniciatoriai buvo vietos valdininkai, neturėtų stebinti, nes būtent jie pirmieji atkreipė dėmesį į Šaulių sąjungos veiklos svarbą. Valdininkai ir intelektualai suprato, jog siekti tikslų galima ne vien ginklu, bet ir kultūrinėmis priemonėmis.[330] Iki 1928 m. būrio vadas buvo Pučetka (vardas nežinomas), vėliau tris metus Antanas Žeromskis, nuo 1931 m. V. Rinkevičius,[331]o 1936 m. vadovavo girininkas Januškevčius (vardas nežinomas).[332]

Šaulių sėkmę Vandžiogaloje paliudija po kelerių metų susikūręs moterų būrys. 1933 m. moterų skyriaus valdyboje pirmininke išrinkta I. Šurnaitė, sekretorė S. Glibauskienė ir iždininkė O. Lebedienė.[333] Jau 1936 m. šauliai turėjo 2 ha sklypą ir 1500 litų vertės namus su žeme šalia Vandžiogalos[334], kurie anksčiau priklausė miestelio mokyklai, tačiau tais pačiais metais buvo perduoti parapijos šauliams.[335] Būriui priklausė ir Vandžiogalos ugniagesių komanda. Per 10 metų veikimo, organizacija surinko per 5995 litus beveik tiek pat išleido.[336] Kaip matysime vėliau, šauliai dažniausiai rinkdavo pinigus per įvairus renginius, pavyzdžiui, šokius ar spektaklius. Tik 1934 m. įvestas būrio nario ar kandidato mokestis.[337] Surinktus pinigus iš viešų vakarų, spektaklių ar gegužinių, nariai panaudodavo tikslingai, aukodavo, nupirkdavo sporto įrankių, priemonių atributikai, medžiagos vėliavai ir kt.[338]

Didesni šaulių sąjungos darbai prasidėjo prabėgus keleriems metams, apie juos pradėta rašyti „Trimito“ bei „Lietuvos Aido“ leidiniuose. „Trimitas“ šauliams tapo svarbia komunikacijos

[327] „Korespondencijos“, *Trimitas* 16 (1926 04 29), 532.
[328] Ibid.
[329] „Iš šaulių gyvenimo“, *Trimitas* 40 (1936 10 01), 964.
[330] Mindaugas Nefas, *Dvasios aristokratai*: Lietuvos šaulių sąjungos siekiai ir *realybė 1919–1940 m.*(N.p.: Versus, 2019), 261.
[331] „Iš šaulių gyvenimo“, 964.
[332] „ Paminklo pašventinimas ir šaulių šventė Vandžiogaloj“, *Trimitas* 25 (1933 06 22), 494.
[333] „Rinktinėse ir būriuose“, *Trimitas* 15 (1933 04 13), 296.
[334] „Iš šaulių gyvenimo“, 964.
[335] „Iš šaulių gyvenimo“, *Trimitas* 18 (1936 04 30), 426.
[336] „Iš šaulių gyvenimo“, 964.
[337] „Rinktinėse ir būriuose“, *Trimitas* 49 (1934 09 27), 950.
[338] „Rinktinėse ir būriuose“, *Trimitas* 22 (1931 05 28), 432.

priemone, kurioje buvo pateikiama pagrindinė informacija apie Lietuvos šaulių sąjungos veiklą, taip pat gausu patriotinių straipsnių ir politinių įvykių apžvalgų.[339] Galbūt todėl Vandžiogalos šaulių būrys dažnai skelbė savo veiklą šiame leidinyje. Vandžiogalos parapijoje buvo susiklosčiusi sudėtinga politinė situacija, kuriai būdingas neigiamas požiūris į lenkus. Ši aplinkybė skatino šaulius aktyviai veikti, o kiekvienas jų renginys ar iniciatyva siekė stiprinti patriotinį nusiteikimą. Kitaip tariant, Vandžiogalos atvejis šauliams buvo sudėtingas, tačiau kartu labai motyvuojantis. Šiame kontekste „Trimitas“ tapo reikšminga priemone šaulių idėjoms ir patriotinei dvasiai skleisti parapijoje. Verta pažymėti, kad leidinyje jaučiama švelni retorika lietuvių ir lenkų santykių atžvilgiu, priešingai nei kitose to meto periodikos leidiniuose. Kaip matysime vėlesniuose pavyzdžiuose, organizacija siekė ryšio su visais Vandžiogalos parapijos gyventojais, o lenkų kalba veikiau buvo suvokiama kaip priemonė bendruomenei telkti, o ne priešinti gyventojus.

5.2. Vilniaus vadavimo sąjunga (VVS)

Vandžiogalos parapijoje fragmentiškai veikė Vilniaus vadavimo sąjungos (toliau VVS) organizacija. Dažnai jos inicijuoti renginiai persipindavo su kitų vietinių struktūrų veikla, ypač šaulių būriu, todėl verta trumpai aptarti šios organizacijos sudėtį ir pradžią. Skyrius įkurtas 1931 m. gegužės 31 d., o pirmasis susirinkimas įvyko šaulių salėje. Steigiamajame susirinkime dalyvavo apie 30 asmenų, iš kurių 25 įstojo į organizaciją. Tuomet išrinktas skyriaus komitetas: pirmininku tapo R. Kaptainis, sekretoriumi – S. Didžgalvis, o iždininku – J. Šičiūnas.[340] Minėtas R. Kaptainis iniciavo VVS atsiradimą Vandžiogaloje. Po pirmojo susirinkimo buvo nupirktos septynios „Mūsų Vilniaus“ prenumeratos.[341]

Svarbu atkreipti dėmesį į organizacijos retoriką ir jos požiūrį į vietos lenkakalbius gyventojus. Sąjunga siekė ne atskirti ar atmesti lenkiakalbius gyventojus, bet pirmiausia užmegzti su jais ryšį, o tik vėliau nuosekliai diegti lietuviškas patriotines idėjas: „*Daug yra dar čia tokių, kurie kalba ne lietuviškai, tačiau tokiems prikaišiojimas lietuvių kalbos nemokėjimo ir mažiausias, ryšy su kalba, paspaudimas, tik atitolina juos nuo lietuvių, neranda jie tarp lietuvių draugų ir iš tikrųjų agitatoriams pakurščius, pradeda svyruoti, kad jie nesavo tėvynėj gyvena, kad yra varžomi*.“[342] Šį teiginį pagrindžia toliau aprašyta šaulių būrio veikla, kadangi, kaip bus matyti, VVS ir šauliai dažnai veikė išvien.

[339] Nefas, *Dvasios aristokratai*, 263.
[340] „VVS skyrių ir provincijos gyvenimas“, *Mūsų Vilnius* (1931 06 20), 408.
[341] „VVS skyrių ir provincijos gyvenimas“, *Mūsų Vilnius* (1931 07 10), 455.
[342] „VVS skyrių ir provincijos gyvenimas“, 408.

5.3. Šaulių veikla: nuo meno iki sporto

1929 m. minėti pirmieji didesni darbai Vandžiogalos šaulių būrio veikloje. Sušaukti du susirinkimai, spalio 13 ir gruodžio 1 dienomis, kurių metu galiausiai aptarti baigiamieji būrio reikalai, išrinktas susiskirstymas grandimis, ryšių kultūros ir propagandos sekcija, kuri labiausiai turėjo rūpintis būrio kultūriniu veikimu.[343] 1930 m. gimė pirmuosius idėjos vykdyti kultūrinę veiklą Vandžiogaloje. Pirmiausia gimė mintis įkurti biblioteką. Praėjus keliems metams, šis darbas perduotas VVS žiniai.[344] Tuo metu VVS pirmininko pareigas ėjo J. Bortkevičius.[345]

Tik po penkerių metų buvo atidaryta skaitykla, tačiau jos atidarymas jau rodė gerokai pakultūrėjusią Vandžiogalos bendruomenę. Prie bibliotekos kūrimo prisidėjo ir valsčiaus administracija: davė skaityklai butą, baldų ir kitų reikalingų daiktų. Skaitykla veikė du kartus per savaitę, o knygomis rūpinosi visi Vandžiogalos parapijos intelektualai. Atidarymo šventėje dalyvavo Mykolas Biržiška, skaitęs pranešimą apie kultūrines priemones Vilniaus vadavimo akcijoje, o J. Grabauskas vedė paskaitą apie kultūrinius tipus visuomenėje. Įdomu tai, kad kalbos skambėjo ne tik lietuviškai, lenkiškai taip pat kvietė lankytis bibliotekoje ir žadėjo pasirūpinti knygomis lenkų kalba. Skaityklos atidarymas parodė, kad Vandžiogalos parapijos žmonės neatsiliko nuo tuo metu didmiesčiuose madingų kultūrinių susibūrimų. Po iškilmių VVS nario R. Kaptainio bute buvo surengta arbatėlės popietė, kurioje dalyvavo klebonas Klemensas Gabrys, vietos mokytojai, VVS vadas S. Didžgalvis ir kiti.[346]

Vandžiogalos šaulių būrio veikla iš esmės atitiko bendruosius Lietuvos šaulių sąjungos veiklos principus. Organizaciniai renginiai buvo skirti paminėti svarbias Lietuvos istorines sukaktis, tokias kaip Kariuomenės diena, Vlado Putvinskio bei Stepono Dariaus ir Stasio Girėno metines. Šių švenčių minėjimuose ypatingas dėmesys buvo skiriamas vaidinimams, gegužinėms, koncertams ir sporto varžyboms. Pažymėtina, kad tiek vyrų, tiek moterų šaulių būriai dažniausiai veikdavo išvien: nors susirinkimai būdavo organizuojami atskirai, renginiai ir bendros veiklos vykdytos kartu. Svarbu pabrėžti, kad aplink šaulių būrį formavosi ir kitos parapijos organizacijos: jau minėta VVS, parapijos teritorijoje veikiančios mokyklos bei bažnyčia su savo mažomis pavasarininkų ir Angelo sargo draugijomis. Dalis Vandžiogalos mokytojų taip pat priklausė vietos šaulių būriui. Periodikos šaltiniuose dažnai kartojasi tos pačios pavardės: Glibauskai, I. Šurnaitė, Baubliai, Žeromskiai, V. Juknevičiūtė, O. Lebedienė, A. Skripkauskas, klebonas Klemensas Gabrys, Martinaičiai, J. Januškevičius, Čižiūnas, V. Zubrickas ir kt. Tai leidžia teigti, kad Vandžiogalos šaulių būrys tapo savotišku branduoliu, aplink kurį pradėjo formuotis vietos intelektualinė bendruomenė. Pažymėtina, kad tarp minėtų asmenų minimas ir klebonas Klemensas Gabrys. Nepaisant anksčiau aptartų

[343] „Rinktinėse ir būriuose“, *Trimitas* 47 (1929 11 21), 788.
[344] „Rinktinėse ir būriuose“, *Trimitas* 47 (1930 11 20), 973.
[345] „Vendžiogaloje atidaryta skaitykla“, Mūsų kraštas 5 (1935 02 03), 4.
[346] „VVS skyrių gyvenimuose“ *Mūsų Vilnius* 1-2 (1935 01 15), 30.

konfliktų bažnytinėje aplinkoje, akivaizdu, jog dvasininkas išlaikė ryšį su parapijos intelektualiai nusiteikusiu visuomenės sluoksniu.[347]

Pirmieji spektakliai šaulių rūpesčiu pradėti statyti nuo XX a. ketvirtojo dešimtmečio pradžios. Dažniausiai rodomi parapijos mokyklos salėse. 1930 m. pastatytas „Nervai“, sekančiais metais suvaidinta veiksmo komedija „Piršlybos“, beje, šis spektaklis surinko apie 130 litų.[348] Tais pačiais metais paruošta keturių valandų pjesė „Pražydo nuvytusios gėlės“[349] 1933 m. Gelnų kaimo mokyklos salėje šaulių būrys suvaidino „Kuprotą oželį“, už spektaklį gauta 30 litų, už šiuos pinigus šauliai parūpino „Trimito“ leidinių neturtingiems šauliams.[350] Panašu, kad parapijiečiams patiko teatras. Nuo 1937 m. vieną kartą į metus Vandžiogaloje pasirodydavo Valstybės dramos teatras. 1937 m. vaidinta P. Vaičiūno „Naujieji žmonės“, o 1938 m. J. Petrulio „Prieš srovę“.[351] 1939 m. rodyta šaulių sąjungos teatro drama „Signalas“.[352]

Nuo XX a. trečiojo dešimtmečio pabaigos, Vandžiogaloje lankėsi ne vienas žinomas politikas ar visuomenininkas, ypač minint ypatingas sukaktis ar metines. 1927 m. spalio 23 d. Vandžiogalos miestelyje ir pamaldose dalyvavo prezidentas Antanas Smetona.[353] 1931 m., minint penkerių metų sukaktį, Vandžiogalos miestelyje pirmą kartą buvo surengta didesnio masto šaulių sąjungos šventė. Spaudos pranešimuose pabrėžiama, kad renginys buvo palankiai įvertintas vietos gyventojų ir pasižymėjo ryškiomis patriotinėmis nuotaikomis: [...] *Vandžiogalos miestelis pasipuošė vėliavomis, gatves ir miestelio rinką išbarstė smėliu*..“[354] Sukakties minėjimo proga buvo laikomos pamaldos, o šventėje dalyvavo Kauno šaulių rinktinės atstovas Varanius (vardas nežinomas), apskrities policijos viršininkas Juozas Mikuckis, taip pat Vilijampolės, Jonavos ir Babtų šaulių būrių nariai. Būtent su šiomis šaulių grupėmis Vandžiogalos šauliai palaikė glaudžiausius ryšius, pavyzdžiui, bendri renginiai dažnai vykdavo Babtuose ir Vandžiogaloje. Šventėje dalyvavo ir Šaulių sąjungos orkestras.[355] Reikia paminėti, jog 1932 m. Vandžiogaloje lankėsi užsienio reikalų ministras Dovas Zaunius, kuris buvo pakviestas pasakyti kalbą Vlado Putvinskio garbei.[356]

1933 m. buvo atidengtas Lietuvos nepriklausomybės paminklas. Atidengimo ceremonija pasižymėjo anksčiau išskirtais bruožais. Pirmiausia vyko pamaldos, kurių metu grojo dūdų orkestras, klebonas pasakė kalbą ir pašventino paminklą. Vėliau sekė šaulių būrių ir VVS atstovų pasisakymai. Remiantis spaudos pranešimais, renginyje dalyvavo gausus būrys kauniečių.

[347] „Iš šaulių gyvenimo“, *Trimitas* 6 (1936 02 06), 141.
[348] „Pramogos“, *Trimitas* 11 (1931 03 12), 213.
[349] „Rinktinėse ir būriuose“, 432.
[350] „Rinktinėse ir būriuose“, *Trimitas* 11 (1933 03 16), 217.
[351] „Iš šaulių gyvenimo“, *Trimitas* 23 (1938 06 10), 562.
[352] „Šaulių sąjungos teatro vadinimas Vandžiogaloje“, *Trimitas* 9 (1939 03 02), 192.
[353] 1927 10 19 Klebono Vincento Mockaus raštas Kauno Arkivyskupijos kurijai, KAKA f. 2, b. 1112.
[354] „Iš viso krašto“, *Lietuvos Aidas* 246 (1931 10 29), 7.
[355] Ibid.
[356] „Rinktinėse ir būriuose“, *Trimitas* 12 (1932 03 17), 236.

Analizuojant dokumentus, nuostabą kelia bendruomeniškumo aspektas, pavyzdžiui, šiai progai moterų šaulių būrys mokyklos patalpose vaišino renginio dalyvius pietumis, o klebonas Klemensas Gabrys parūpino ganyklų plotą sporto varžyboms. Vakare vyko gegužinės, kuriose grojo orkestras iš Kauno.[357]

Be pavienių asmenų, kurie buvo kviečiami skaityti paskaitas ar tarti sveikinimo žodžius, šauliai į Vandžiogalos apylinkes pasikviesdavo įvairių orkestrų bei profesionalių dainininkų. Tokie renginiai sulaukdavo ypatingo dėmesio. Spaudoje apie juos rašyta: „[...] *žmonių prisirinko ne tik pilna mokyklos salė, bet daug jų buvo koridoriuje ir kieme, nes salėje netilpo*.“ [358] Vienas tokių renginių pažymimas 1939 m., kai šauliai mokyklos salėje suorganizavo meninį vakarą, kuriame dalyvavo operos solistė A. Staškevičiūtė, konservatorijos profesorius smuikininkas Vladas Motiekaitis, rašytojas J. Graičiūnas ir Vytauto Didžiojo universiteto studenčių oktetas „Živilė“.[359]

Privalu paminėti moterų šaulių būrio iniciatyvas, vykdytas 1940 m. Sekmadieniais Vandžiogaloje buvo organizuojamos popietės, kurių metu skaitomos teminės paskaitos bei rengiami meniniai pasirodymai. Vienos tokios popietės metu skaityta paskaita apie šaulės moters uždavinius, o vėliau renginį papildė pačių šaulių atliekami akordeono kūriniai bei teatro artistės Onos Rymaitės deklamuojami eilėraščiai. Ypač įsimintinas išliko sekmadienis, kai Vandžiogalos bažnyčioje Adelė Galaunienė, akompanuojama Jono Dambrausko, atliko giesmes.[360] Be to, 1933 m. įsteigtas moterų būrio choras, kuriam vadovavo narė Valatkienė (vardas nežinomas). Taigi, šalia kviestinių svečių pasirodymų, savo muzikiniais gebėjimais turėjo galimybę pasidalinti ir patys Vandžiogalos parapijiečiai.[361]

Šalia meninių vakarų šaulių organizacija aktyviai inicijavo rajonines sporto varžybas, kuriose ypač populiarios buvo lengvosios atletikos rungtys. Sportiniai renginiai organizuoti ne tik Vandžiogalos miestelyje, panašu, kad šauliai turėjo glaudų ryšį su Babtų bendruomene. Pavyzdžiui, 1934 m. organizuotos bendrųjų pratimų, bėgimo, šokimo į aukštį, tolį, granatos metimo varžybos. [362] Tokiuose renginiuose susirinkdavo didžioji dalis rajono būrių: Lapių, Naujasodžio, Kulvos, Bajėnų ar Muniškių jaunuoliai. Pirmosios vietos dažniausiai apdovanojamos simboliškomis dovanomis.[363] Pažymėtina, kad šaulių veikla neapsiribojo vien kultūriniais renginiais. Organizacija taip pat aktyviai užsiėmė kariniu rengimu. Buvo rengiamos šaudymo pratybos, kuriose dalyvaudavo

[357] „Paminklo pašventinimas ir šaulių šventė Vandžiogaloj“, 494.
[358] „Meno vakaras Vandžiogaloje“, *Trimitas* 18 (1939 05 04), 427.
[359] Ibid.
[360] „Šaulės“, *Trimitas* 24 (1940 06 13), 592.
[361] „Rinktinėse ir būriuose“, *Trimitas* 44 (1933 11 02), 879.
[362] „Rinktinėse ir būriuose“, *Trimitas* 44 (1934 07 06), 540.
[363] „Paminklo pašventinimas ir šaulių šventė Vandžiogaloj“, 494.

daugiau kaip 40 šaulių, tarp jų ir moterys. Tokie užsiėmimai ne tik stiprino karinius, bet ir sudarė sąlygas patikrinti narių ginkluotę, raštinės dokumentaciją bei bendrą būrio pasirengimą.[364]

„Trimite“ dažnai akcentuojamos iniciatyvos, vykusios Vandžiogalos parapijoje ir valsčiaus teritorijoje, o kartais net ir už jo ribų, kelia nuostabą dėl kelių priežasčių. Visų pirma, per keletą metų Vandžiogalos šauliams pavyko sėkmingai sutelkti vietos bendruomenę, kuri aktyviai įsitraukdavo į parapijoje organizuojamas šventes ir renginius, prisidėdama pagal savo galimybes.

5.4. Tautininkai: derliaus šventės

Nors Vandžiogalos parapija apėmė daugelį kaimų ir vienkiemių, kultūrinis judėjimas iš esmės susitelkė parapijos centre – Vandžiogaloje. Lokaliai miestelis nebuvo didelis, todėl ir pilietiškai aktyvi bendruomenė čia buvo gana siaura, bet motyvuota. Neabejotinai pagrindinė organizacija, telkusi kultūrinę veiklą, buvo Vandžiogalos šaulių būrys. Tačiau šalia jų veikė ir kitos, kurios ruošė pilietinę visuomenę, pavyzdžiui, dešiniosios politinės srovės organizacija Jaunoji Lietuva ir skautai. Dažnai šios organizacijos veikė iš vien. Pagal turimas žinias, XX a. trečiojo dešimtmečio pabaigoje jaunalietuvių veikla buvo pasyvi, todėl 1933 m. išrinkta nauja valdyba: Z. Jagelavičius, St. Glibauskienė (aktyvi šaulių narė) ir Lisauskas (vardas nežinomas). Ir jau tų pačių metų gegužę surengtos dvi paskaitos, viena skirta Juozui Tumui-Važgantui, kurią skaitė Kliučinskas (vardas nežinomas), o kita skirta „Aušrai“, kurią rengė draugijos narys Z. Jagelavičius.[365]

Didžiausiu tautininkų rūpesčiu tapo 1937 m. ir 1938 m. rudeniais rengiamos derliaus šventės. Pirmoje ūkininkų šventėje dalyvavo apie 3000 žmonių. Be abejonės, renginys pritraukė ir kitų Pakaunės valsčių gyventojų, kadangi šventėje dalyvavo nemažai to meto politikų ir svečių iš Kauno, o taip pat renginys priminė rudens mugę, kurioje parapijos ūkininkai demonstravo savo derliaus produktus. 1937 m. pagrindiniai renginio svečiai iš Kauno buvo Vidaus reikalų viceministras Balys Giedraitis, Žemės ūkio rūmų vicedirektorius Vladas Tiškus, Kauno apskrities valdybos narys S. Gudas ir mokesčių inspektorius Pranaitis (vardas nežinomas).[366] Nebejotinai, kaip ir visos šventės taip ir ši, prasidėjo nuo pamaldų. Jas laikė tuo metu parapijoje vikaraujantis Aleksandras Ramanauskas, o giedojo operos solistė J. Jonuškaitė-Zaunienė kartu su pianistais Baliu Dvarioniu ir Vladu Motekaičiu.[367] Tautininkų indėlis į derliaus šventę vertingas. Pirmiausia parapijoje susikūrė šeši ūkininkų rateliai, kuriuos inicijuodavo mokytojai, o ypač Martinaitienė

[364] „Rinktinėse ir būriuose“, *Trimitas* 39 (1934 09 27), 781.
[365] „Mes dirbam ir rašom“, *Jaunoji karta* 23 (1933 06 18), 402.
[366] „Derliaus šventė Vandžiogaloje“, *Lietuvos Aidas* 463 (1937 10 12), 3.
[367] „Derliaus šventė Vandžiogaloje“, *Ūkininko patarėjas* 41 (1937 10 14), 6.

(vardas nežinomas).[368] Taip pat į tautininkų gretas kasmet prisijungdavo naujų narių, kurie per derliaus šventes pasakydavo priesaiką.[369]

1938 m. Vandžiogaloje surengta šventė buvo skirta ne tik žemės ūkiui, bet ir Lietuvos nepriklausomybės metinėms paminėti. Renginį organizavo tautininkai, turint omenyje ne tik jaunalietuvius, bet ir skautus, kartu su šaulių sąjungos, VVS, bažnyčios pavasarininkų bei dvasininkais ir valsčiaus mokyklų pagalba. Tai buvo didelio masto šventė, skirta ne tik vietos bendruomenei, bet ir kaimyninių valsčių bei apylinkių gyventojams. Apie planuojamą iškilmingą renginį buvo plačiai transliuojama: informacija pateikta laikraščiuose „Mūsų kraštas“ ir „Ūkininko patarėjas“, skelbta bažnyčioje, o vietos ir aplinkinių apylinkių gyventojai kviečiami ir iš lėktuvo mėtomomis skrajutėmis.[370]

Tikslinga plačiau panagrinėti 1938 m. Vandžiogaloje vykusią šventę, kuri, remiantis dalyvavusių svečių sudėtimi, akivaizdžiai peržengė lokalinį reikšmingumą. Atsižvelgiant į dalyvių pavardes bei jų užimamas pareigas, galima daryti prielaidą, kad renginys buvo skirtas ne tik Vandžiogalos valsčiaus gyventojams, bet ir platesniam Pakaunės regionui. Šventėje dalyvavo ministras pirmininkas Vladas Mironas, žemės ūkio viceministras Juozas Skaisgiris, Seimo vicepirmininkas Alfonsas Gilvydis, Seimo sekretorius Bronius Gudavičius, Tautininkų sąjungos sekretorius S. Janavičius, Žemės ūkio rūmų direktorius Jakubauskas (vardas nežinomas), Kūno kultūros rūmų direktorius Augustauskas bei Kauno šaulių rinktinės vadas Bobelis.[371]

Parapijiečiai ir kitų valsčių gyventojai iškilmingam sutikimui buvo kruopščiai pasirengę. Vandžiogalos ir Lapių valsčių ribose kabėjo užrašas: „*Mums kaimas mielas ir gražus*“[372]. Pažymėtina, kad oficialioji renginio dalis buvo transliuojama per radiją, tai buvo pirmoji tokio masto ir reikšmingumo šventė Vandžiogalos istorijoje.[373] Ministrui pirmininkui Vladui Mironui buvo įteikta rankų darbo staltiesė, o šis, savo ruožtu, perdavė vietos bendruomenei vėliavą. Šventės metu į tautininkų gretas įstojo apie 60 naujų narių. Miestelio aikštėje rikiuotomis eilėmis su vėliavomis stovėjo tautininkų, šaulių, pavasarininkų ir moksleivių būriai. Vyko paradas, kartu su ūkininkų arkliais, taip pat skambėjo Vandžiogalos valsčiaus liaudies choro atliekamos dainos. Po koncerto vyko apdovanojimų ceremonija: 35 valsčiaus ūkininkai buvo apdovanoti Lietūkio suteiktais žemės ūkio įrankiais (plūgais, šakėmis, kastuvais ir kt.) bei kitomis ūkinėmis priemonėmis. Žemės ūkio rūmų iniciatyva buvo paskirtos ir piniginės premijos. Ūkininkų rateliai surengė parodas, kuriose eksponuoti įvairūs daržovių produktai ir rankdarbiai. Pažymėtina, kad

[368] „Gražios iškilmės Vandžiogaloje“, *Mūsų kraštas* 38 (1938 09 22), 6.
[369] „Tautininkų vėliavos ir derliaus šventė Vandžiogaloje“, *Mūsų kraštas* 37 (1938 09 15), 6.
[370] Ibid.
[371] „Gražios iškilmės Vandžiogaloje“, 6.
[372] „Ūkininkų šventė Vandžiogaloje“, 2.
[373] „Derliaus šventė Vandžiogaloje“, *Ūkininko patarėjas* 37 (1938 09 15), 15.

mokytoja Martinaitienė (vardas nežinomas) už aktyvią visuomeninę veiklą buvo apdovanota Lietuvos Didžiojo Kunigaikščio Gedimino V laipsnio ordinu.[374]

Galima teigti, kad tautininkų sumanymas rengti derliaus šventes pasiteisino. Jos tapo veiksmingu įrankiu patriotinių vertybių diegimui tarp parapijiečių. Didžioji dalis Vandžiogalos apylinkių gyventojų buvo ūkininkai, todėl žemės ūkis jiems buvo artimas, o šventės patrauklios. Akivaizdu, kad tokie renginiai sulaukdavo ir politinio dėmesio: juose lankydavosi žinomi Lietuvos politikai bei kultūros veikėjai. Tai, kad Vandžiogaloje reikšmingų įvykių metu apsilankydavo aukšto rango pareigūnai ar garsesni muzikantai, neturėtų stebinti dėl kelių priežasčių. Pirma, Vandžiogala laikyta strategiškai svarbia teritorija ideologinio poveikio požiūriu, čia gyveno gausi lenkų bendruomenė, o tai skatino valdžią aktyviau formuoti ir įtvirtinti tautinę tapatybę. Šį teiginį patvirtina ir spaudoje publikuoti švenčių aprašymai: juose dažnai pirmiausia akcentuojama sunki, sulenkėjusi Vandžiogalos parapijos praeitis, o tik vėliau aprašomas jos tautinis atgimimas. Antra, Vandžiogala turėjo kur kas palankesnes sąlygas organizuoti didesnio masto renginius nei kitos Lietuvos provincijos dėl savo geografinės padėties.

5.5. Švietimas

Po Pirmojo pasaulinio karo pabaigos Vandžiogalos parapijos ir valsčiaus teritorijoje ėmė sparčiai plėstis pradinių mokyklų tinklas. Iki tol veikė tik viena mokykla, įsikūrusi greta Vandžiogalos miestelio, vadinama *Cerkovno prichodskaja škola*.[375] Yra žinoma, kad 1921 m. Vandžiogalos mokykloje vedėjo ir mokytojo pareigoms buvo paskirtas Petras Barniškis. Tuo metu mokyklos būklė buvo itin prasta: stogas kiauras, krosnys apgriuvusios, langai be antrų rėmų. Po kelerių metų, mokytojo iniciatyva, pastatas buvo suremontuotas.[376]

XX a. trečiojo dešimtmečio pradžioje kai kuriuose parapijos mokyklose pamokos vestos lenkų kalba ypač gamtamokslis ir Lietuvos istorija. 1927 m. vyravo lietuvių–lenkų vedamos pamokos.[377] Lietuvių kalbai mokinti buvo naudojami šie vadovėliai: „Kelias į šviesą“, „Žiburėlio“, „Vaikų darbymečiui“ ir „Sakalėlio“, lenkų kalbai naudojamas elementorius ir „ABC“, „Swiat dzieciec“, „Pierwsze czytanki“, „Drugie czytanki“ ir „Wypisy polskie“ vadovėliai. Geografija dėstoma iš Riomeraitės vadovėlio, mokykloje nebuvo nei žemėlapio nei gaublio.[378] 1921–1927 m. Vandžiogalos mokykloje kartu su minėtu Petru Barniškiu dirbo, Marija Barniškytė (dukra), Antanas Barniškis (sūnus), Povilas Jaugėla ir Jonas Barkauskas.[379]

[374] „Gražios iškilmės Vandžiogaloje“, 6.
[375] „Savivaldybių veikimas“, *Savivaldybė* 3 (1928 03), 18.
[376] „Mokytojas Petras Barniškis“, *Voruta*, žiūrėta 2025 m. kovo 12 d., https://www.voruta.lt/mokytojas-petras-barniskis/
[377] Ibid.
[378] Ibid.
[379] Ibid.

Remiantis turimais duomenimis, 1919 m. buvo įsteigtos 2, 1920 m. – 3, 1921 m. – 4, 1922 m. – 1, 1924 m. – 3, 1926 m. – 2, o 1927 m. – 8 pradžios mokyklos.[380] Yra žinių, jog Vandžiogalos pradinėje mokykloje 1921 m. mokėsi 83, 1922 m. – 133, 1923 m. – 108, 1924 m. – 97, 1925 m. – 71, o 1926 m. – 58 mokiniai.[381] Sprendžiant iš išskirtų duomenų matyti, kad tiek mokyklų tiek mokinių skaičius XX a. trečiajame dešimtmetyje buvo netolygus. Šiuo atveju galime išskirti šiek tiek didesnį mokinių skaičiaus augimą iki 1924 m. tai galėjo lemti staiga išaugęs mokyklų poreikis, kurį vėliau santykiniai patenkinus, augimas sumažėjo.[382] Vandžiogalos parapijos atveju mokinių augimą valstybinėse mokyklose galėjo sumažinti ir privačių mokyklų kūrimąsis.

Šalia valstybinių pradinių mokyklų parapijoje veikė ir lenkiškos, vadinamos *Pochodnia* mokyklos. Vandžiogalos parapijos teritorijoje veikė keturios tokios įstaigos. *Pochodnia* mokyklų steigimu ir jų veiklos palaikymu Vandžiogalos apylinkėse daugiausiai rūpinosi jau minėta Elena Skirgailaitė-Jagelavičienė. Užumiškio dvare Pėdžių ir Savečionių kaimuose, priklausiusiame Vandžiogalos parapijai, privačias mokyklas įsteigė Vilimavičiai, nepaisant to, jog tame pačiame Užumiškio kaime jau veikė valstybinė mokykla. Mokytoju dirbo sūnus Antanas Vilimavičius, dar tuometinio Lietuvos universiteto studentas. Ketvirtoji mokykla veikė Valeravos dvare.[383]

Panašu, kad *Pochodnias* finansiškai rėmė turtingesni Vandžiogalos parapijos gyventojai, daugiausia dvarų savininkai. Mokyklų tinklui vadovavo Juzefa Chmieliauskienė. Šios mokyklos veikė panašiai kaip valstybinės lietuviškos, mokytojams buvo mokami atlyginimai, o ugdymui naudoti vadovėliai, daugiausia atvežti iš Lenkijos, ypač iš Lodzės ar Kališo miestų. Mokinius sudarė įvairių socialinių sluoksnių vaikai, dažniausiai tai buvo dvarų samdinių atžalos arba pačių dvarininkų vaikai.[384]

Iš pradžių, kol Lietuvos valstybė dar nebuvo iki galo reglamentavusi švietimo sistemos ir įvairių mokymo struktūrų, *Pochodnia* mokyklų veiklai buvo palankios sąlygos. Jas lankė ne tik lenkakalbių vaikai, bet ir greta gyvenantys lietuviai. Vis dėlto, stiprėjant lietuviškam patriotizmui ir šiose mokyklose įžvelgus potencialią grėsmę valstybingumui, buvo priimti apribojantys įstatymai. Nuo XX a. trečiojo dešimtmečio vidurio tokias mokyklas galėjo lankyti tik tie mokiniai, kurių tautybė dokumentuose buvo nurodyta lenkiška. Pažymėtina, kad augant lenkų bendruomenės nepasitenkinimui, vėliau buvo sudaryta galimybė koreguoti tautybės įrašus pasuose.[385]

Tai, jog lietuvių visuomenė jautriai reagavo į *Pochodnių* veiklą, atsiskleidžia ir Vandžiogalos atveju. Šios mokyklos buvo nuosekliai kritikuojamos spaudoje, kurioje jos

[380] „Savivaldybių veikimas“, 18.
[381] „Mokytojas Petras Barniškis“, *Voruta*, žiūrėta 2025 m. kovo 12 d., https://www.voruta.lt/mokytojas-petras-barniskis/
[382] Saulius Kaubrys, *Lietuvos mokykla 1918–1940 m.: galios gimtis* (Vilnius: Všį „Statistikos tyrimai“, 2000), 36.
[383] „Provincijoje“, *Rytas* 91 (1927 04 23), 2.
[384] „Provincijoje“, 2.
[385] Balkus, *Kaip Kovno tapo Kaunu*, 113–115.

vaizduotos kaip grėsmė nutautėjimui. Ypač kliuvo tokiose mokyklose dirbantiems mokytojams dėl prasto išsilavinimo, o kai kuriais atvejais mėginimais prievarta įtraukti vietinius vaikus į mokinių sąrašus. Ypač daug kritikos sulaukė situacija Valeravos dvare veikiančiose mokyklose. Remiantis valsčiaus surinktais duomenimis, šioje vietovėje daugumos mokinių tėvų tautybė buvo lietuviška: 20 lietuvių, 7 lenkai ir 4 nenustatyti. Tokiame kontekste parapijos aktyvistams pasipiktinimą kėlė tai, kad lenkiškos mokyklos veikė dominuojančiai lietuviškoje aplinkoje, o tai buvo suprantama kaip kryptingas bandymas paveikti vaikų tautinį tapatumą.[386]

Per 1927–1928 m. laikotarpyje norinčių mokintis Vandžiogalos valsčiaus esančiose mokyklose buvo beveik 600.[387] Toks didelis pakilimas neturėtų stebinti, 1928 m. Lietuvoje buvo įvestas ir pradėtas įgyvendinti privalomas pradinis mokslas.[388] 1930 m. Vandžiogalos valsčiuje veikė 25 pradinių mokyklų komplektai. Iš jų septynios mokyklos turėjo po vieną komplektą ir vieną mokytoją, dar septynios – po du komplektus ir du mokytojus, o viena mokykla buvo sudaryta iš keturių komplektų, kuriuose dirbo keturi mokytojai. Vidutiniškai vienam komplektui teko apie 30 mokinių. XX a. ketvirtojo dešimtmečio pradžioje bendras mokinių skaičius valsčiuje siekė 758. Tik dvi mokyklos veikė nuosavuose pastatuose, o likusios nuomojosi patalpas. Pagal mokyklų išlaikymo rodiklius Vandžiogalos valsčius Kauno apskrityje užėmė antrą vietą.[389]

Reikia pažymėti, kad to meto Lietuvoje, visos ugdymo struktūros susidūrė su materialiniais iššūkiais, o pradinių mokyklų steigimasis ir pastangos tapo nuolatiniu savivaldos rūpesčiu.[390] Tai buvo susiję ne tik su patalpomis, bet ir inventoriumi. Trūko suolų ar vadovėlių. Priemonėmis dažnu atveju aprūpindavo tėvai pagal savo savimonę, o šiokiu tokiu remontu dažnu atveju rūpinosi patys mokytojai.[391] Pavyzdžiui, minėtas mokytojas Petras Barniškis savo pastangomis suremontavo Vandžiogalos pradinę mokyklą: sutaisė mokyklos stogą, nudažė sienas, virtuvėje sudėjo grindis ir aptvarkė mokyklos aplinką.[392]

Jau nuo 1926 m. buvo svarstoma Vandžiogalos miestelyje pastatyti naują, keturių kompleksų mokyklą, t.y. vidurinę valstybinę lietuvišką mokyklą. Valsčiaus valdybą kreipėsi į Švietimo ministeriją prašydama lėšų naujajai mokyklai.[393] 1932 m. Vandžiogalos miestelyje pastatyta mūrinė, modernios architektūros bruožų turinti lietuviška mokykla, kurios pastatymo

[386] Provincijoje“, 2.
[387] „Savivaldybių veikimas“, *Savivaldybė* 3 (1928 03), 18.
[388] Balkus, *Kaip Kovno tapo Kaunu*, 111.
[389] „Švietimo reikalai“, *Savivaldybė* 11 (1930 11), 14.
[390] Saulius Kaubrys, *Lietuvos mokykla 1918–1940 m.*, 52.
[391] Ibid., 55.
[392] „Mokytojas Petras Barniškis“, *Voruta*, žiūrėta 2025 m. kovo 12 d., https://www.voruta.lt/mokytojas-petras-barniskis/
[393] „Savivaldybių veikimas“, 23.

išlaidos siekė 100 000 litų.[394] Mokykla buvo ne tik praktinis ir reikalingas sprendimas, bet ir sąmoningas bandymas užgožti lenkiškų mokyklų veiklą.

XX a. ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje Vandžiogalos parapijos teritorijoje veikė Lietuvių mokytojų sąjungos (toliau – LMS) skyrius. Pirmininku tapo mokytojas Zubrickas (vardas nežinomas).[395] Nors Kaune ir kitose Lietuvos vietovėse tokio pobūdžio organizacijos pradėjo kurtis jau 1927 m., apie LMS skyriaus veiklą Vandžiogalos mokyklose žinių turima tik nuo 1937 m. [396] LMS neapsiribojo vien profesine veikla. Sąjunga taip pat siekė užtikrinti savo narių socialinę kontrolę bei skatinti lojalumą politiniam režimui. Vienas svarbiausių LMS veiklos principų buvo visuomenės indoktrinacija. Organizacija veikė tautininkų iniciatyva ir buvo glaudžiai susijusi su to meto valstybine ideologija.[397]

Vandžiogalos LMS iš esmės atitiko iškeltus bendrus sąjungos tikslus platesniame kontekste, šaukiami susirinkimai skirtingose valsčiaus miesteliuose, organizuojamos parodomosios pamokos. Tačiau ryškiausiu LMS skyriaus veiklos pasiekimu laikytinas 1937 m. Vandžiogaloje įkurtas Jono Basanavičiaus liaudies universitetas.[398] Liaudies universitetų iniciatyva kilo LMC ir tautininkų iniciatyva. Pirmasis toks universitetas buvo įkurtas 1928 m. Kaune ir tapo visos sistemos centru. Universitetai veikė teritoriniu principu, jų skyriai steigti įvairiuose Lietuvos regionuose. Tokie universitetai Lietuvoje pradžioje turėjo rūpintis suaugusiųjų švietimu, tačiau laikui bėgant jų veikla įgavo visuomeninį ir švietėjišką pobūdį. Jie organizavo viešus pranešimus, kultūrinius vakarus, įvairias paskaitas, per kurias buvo platinamos tautinės idėjos. Ypač akcentuoti tuo metu svarbūs politiniai klausimai, pavyzdžiui, Vilniaus krašto susigrąžinimo siekis.[399]

Kai kuriose Lietuvos vietovėse liaudies universitetai jau baigė savo veiklą, tuo tarpu Vandžiogaloje šis dar tik buvo kuriamas. Tai galėtų būti siejama su tuo, kad XX a. ketvirtojo dešimtmečio viduryje visuomeninės organizacijos tapo aktyviausios, o kultūrinė ir švietėjiška veikla parapijoje buvo ypač intensyvi. Nors susikūrė vėlai, Vandžiogalos liaudies universitetas greitai įsitraukė į aktyvią veiklą: vien per 1937 m. pavasario semestrą buvo perskaitytos 24 paskaitos. 1938 m. jo veikla plėtėsi: buvo pakviestas Valstybės teatras, o vasarą organizuota vaikų stovykla prie Nevėžio kranto.[400]

Apibendrindami paskutinį skyrių, galime išskirti pagrindinius aspektus. Aprašyta organizacijų ir mokyklų veikla atitiko Šaulių būrio iškeltą principą – tautinės savimonės ugdymą per kultūrinę terpę. Nagrinėjant Vandžiogalos parapijos atvejį, kultūrinė veikla tampa savitu

[394] „Lietuvoje“, *Trimitas* 41 (1932 10 06), 821.
[395] „Iš Vanžiogaliečių padangės“, *Tautos mokykla* 22 (1938 11 15), 523.
[396] Ibid.
[397] Ugnė Marija Andrijauskaitė, „Darbininkų švietimo bandymai Kaune XX a. 3–4 dešimtmečiuose: liaudies universitetai ir vakariniai kursai bei gimnazijoms suaugusiems“, *Kauno istorijos metraštis* 15 (2015): 183.
[398] „Iš Vanžiogaliečių padangės“ ,524.
[399] „Lietuvių mokytojų tautininkų dr. J. Basanavičiaus sąjungos veikla (1927–1940*)“, Lituanistica* 3 (2004): 16.
[400] „Iš Vanžiogaliečių padangės“, 524.

reiškiniu. Šaulių būrys (tiek vyrų, tiek moterų) buvo svarbi priemonė skatinti patriotines idėjas, o jo veikla aprėpė ir kitas draugijas. Pažymėtina, kad šioje srityje nepastebėta ryškių lietuvių ir lenkų priešpriešų – net ir spaudoje. Švietimas susidūrė su bendromis visoje Lietuvoje vyravusiomis problemomis. Dauguma mokyklų buvo skurdžios, tačiau mokymosi procesas vyko sklandžiai. Mokytojai savo išgalėmis stengėsi ne tik materialiai aprūpinti mokyklas, bet ir diegti to meto Lietuvoje puoselėtas iniciatyvas.

IŠVADOS

1. XX a. ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje Vandžiogalos apylinkėse, keliaudami po Kauno apskrities miestelius, lankėsi dr. Konstantinas Avižonis, prof. Ignas Končius ir Steponas Kolupaila, kurie savo kelionėje vaizdingai aprašė parapijos kraštovaizdį, pabrėždami jos gamtinį savitumą. Vandžiogalos parapija, išsidėsčiusi tarp Kauno ir Kėdainių miestų, apėmė 58 gyvenvietes: kaimus, vienkiemius ir dvarus. Administraciniu požiūriu jos centras buvo Vandžiogalos miestelis. Šalia bažnyčios įsikūrusią turgaus aikštę juosė pagrindinės institucijos: savivaldybės pastatai, įvairių draugijų būstinės, parduotuvės ir paštas. Pagrindinė ekonominė veiklos forma buvo žemės ūkis, nors veikė ir kelios smulkios įmonės: 3 malūnai, lentpjūvė, užeiga, kiaulių supirkimo punktas bei kelios privačios parduotuvės. Valsčiaus savivaldos formavimosi procesas prasidėjo 1919 m., tačiau vyko chaotiškai. Pirmiausia susikūrė lenkiška savivalda pavadinta „Vandžiogalos respublika“. Reikia pažymėti, kad vėliau, likvidavus respubliką, komiteto narių tautinė sudėtis buvo mišri, jame dalyvavo lietuviai, lenkai ir žydai. Tik nuo 1924 m. situacija stabilizavosi, o administracija pradėjo vykdyti nuoseklią veiklą. Vis dėlto, išliko iššūkių: sudėtingas mokesčių surinkimas, ypač iš turtingesnių žemvaldžių bei nepavykę bandymai pritraukti gydytoją į valsčių.

2. Aptariamuoju 1918–1940 m. laikotarpiu Vandžiogalos Švč. Trejybės bažnyčia priklausė Kėdainių dekanatui. Iki 1926 m. dekanatas buvo įtrauktas į Žemaičių vyskupijos sudėtį, o po popiežiaus Pijaus XI paskelbtos bulės tapo Kauno arkivyskupijos dalimi. Tuo metu parapijoje klebonavo du dvasininkai – Vincentas Mockus ir Klemensas Gabrys. Nuo 1932 m., kai buvo įvesta pamaldų tvarka lietuvių ir lenkų kalbomis, į pagalbą atvyko vikarai, o per aštuonerius metus jų pasikeitė net šeši. Bažnyčioje taip pat tarnavo zakristijonas, vargonininkas, varpininkai, naktinis sargas ir šeimininkė. Bažnyčios pastatas atitiko sakralinių medinių Lietuvos provincijos bažnyčių architektūrinę tradiciją. XX a. antrajame dešimtmetyje, parapijiečių aukomis, atliktas nedidelis remontas. Viduje buvo trys altoriai: didysis ir du šoniniai. Liturginiai reikmenys nebuvo prašmatnūs, tačiau prižiūrėti ir tvarkingi. Šalia bažnyčios stovėjo medinė, geros būklės varpinė, kurioje kabėjo trys varpai. Klebonijos ūkis parapijos dvasininkams kėlė iššūkių dėl riboto žemės ploto prie bažnyčios, nors visos parapijos valdos siekė 33 ha. Bažnyčios šventoriuje buvo įsikūrusi klebonija, oficina, altarija, špitolė ir sanitarinių reikalavimų neatitinkančios parapijos kapinės. Klebono Vincento Mockaus laikotarpiu buvo pastatyta oficina, kurią vėliau, jam palikus parapiją, teko išsipirkti naujam klebonui Klemensui Gabriui. Špitolėje gyveno bažnyčios tarnai. Klebonas Klemensas Gabrys pasižymėjo ūkiškumu, vos pradėjęs eiti pareigas, jis ėmėsi pertvarkyti bažnytinės žemės sklypus praktiniam naudojimui. 1933 m. jo iniciatyva buvo atlikta bažnyčiai priklausančių žemės sklypų pertvarka.

Aptariamuoju laikotarpiu, nepaisant įvairių parapijos vidaus problemų, sielovadinė veikla Vandžiogalos parapijoje buvo vykdoma nuosekliai ir atsakingai. XX a. trečiojo dešimtmečio pradžioje parapijai galėjo priklausyti apie 4000 katalikų. Liturginiame kalendoriuje išsiskyrė trys pagrindinės atlaidų šventės: Švč. Trejybės, Švč. Jėzaus Širdies ir Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų. Parapijoje veikė įvairios katalikiškos organizacijos ir religiniai sambūriai: Katalikų veikimo centras, Angelaičių sąjunga, Šv. Vincento Pauliečio draugija, Tretininkų bendruomenė, Švenčiausiojo Sakramento brolija, Maldos apaštalavimas bei Gyvojo Rožančiaus vainiko brolija. Ypatingą trauką tikintiesiems darė bažnyčioje esanti Nukryžiuotojo Kristaus skulptūra, kuri ne tik vietos bendruomenėje buvo laikoma stebuklinga. Pasak tikinčiųjų, ji pasižymėjo gydomosiomis galiomis, todėl aplink ją buvo kabinami padėkos votai.

3. Parapijiečių socialinė ir ekonominė padėtis atitiko sudėtingas to meto provincijos gyvenimo sąlygas. Dauguma gyventojų vertėsi žemės ūkiu. Nedidelė dalis dirbo dvaruose samdiniais, o tik pavieniai asmenys vertėsi amatais, dažniausiai minimi kalviai ir siuvėjai. Parapijoje nebuvo nuolatinio gydytojo, o sveikatos priežiūra rėmėsi vietiniais higieniniais įsitikinimais bei tradicijomis. Atsiliepiant į augantį poreikį rūpintis sveikata, 1931 m. Vandžiogaloje buvo įsteigtas Sveikatos globojimo centras, skirtas motinoms ir jų vaikams, tačiau prireikus pagalba buvo teikiama ir kitiems parapijiečiams. Dažniausios mirties priežastys buvo virusinės kilmės ligos, tokios kaip gripas, tymai ir džiova. Ypač išsiskyrė kūdikių mirtingumas, kuris buvo itin aukštas. Šeimos struktūra atitiko tradicinį to laikotarpio tipą – dauguma šeimų susilaukdavo daugiau nei kelių vaikų. Religinėje praktikoje pastebimas krikščioniškas gailestingumas: kūdikiai, mirę be krikšto ir savižudžiai buvo laidojami bendrose parapijos kapinėse.

4. 1918–1940 m. lietuvių ir lenkų santykiai Vandžiogalos parapijoje išliko įtempti ir sudėtingi. Kuriantis vietos savivaldai, lenkų iniciatyva buvo paskelbta vadinamoji „Vandžiogalos respublika“, tačiau ši greitai buvo likviduota. Vėliau šis įvykis dažnai minėtas kaip pašiepiančiai simbolizuojantis sulenkėjusios parapijos ydas. Tarpukario spaudoje pasirodydavo griežta, neretai ir priešiška retorika lenkų atžvilgiu. Konfliktai dažniausiai kilo bažnytinėje aplinkoje. Lietuvių bendruomenę piktino tai, kad ilgą laiką buvo aukojamos tik lenkiškos pamaldos, o mišri lietuvių ir lenkų pamaldų tvarka įvesta tik 1932 m. Tačiau tai neišsprendė nesutarimų, ginčai dažnai kildavo tarp lenkų ir lietuvių chorų, parapijiečių ir klebono. Klebonija buvo laikoma lenkų centru, o pats dvasininkas jų rėmėju.

Vietiniai lenkai buvo suvokiami taip, kaip tai tuo metu buvo įprasta Lietuvoje, ypač Pakaunės krašte – kaip sulenkėję dvarininkai, sąmoningai atmetę savo lietuvišką kilmę. Nors pagal surašymo duomenis ir bažnytinius šaltinius lenkai dominavo parapijoje, lietuviai siekė įrodyti savo daugumą, remdamiesi vietovardžių ir asmenvardžių kilme. Visas XX a. pirmosios pusės laikotarpis iš esmės buvo įstrigęs aklavietėje. Tiek Vandžiogalos klebonai, tiek Kauno arkivyskupija stengėsi

neeskaluoti konfliktų, tačiau dvasininkams buvo sudėtinga tarnauti parapijoje, kurioje reikėjo laviruoti tarp dviejų susipriešinusių bendruomenių.

5. Tai, kad Vandžiogalos parapijoje gyveno lenkų dauguma ir kad miestelis buvo netoli Kauno, paskatino vietos lietuvių aktyvumą. Neretai veikti motyvuodavo Kauno inteligentų paraginimai. Nuo 1926 m. parapijoje pradėjo kurtis įvairios visuomeninės organizacijos. Pirmasis ir bene aktyviausias buvo Šaulių sąjungos būrys, iš kurio vėliau susiformavo ir atskiras moterų būrys. Šauliai Vandžiogaloje ne tik ugdė patriotines nuostatas, bet ir stiprino kultūrinį parapijiečių išprusimą. Didelio populiarumo sulaukdavo spektakliai, koncertai, sporto renginiai, dažnai jų poveikis peržengdavo pačios parapijos ribas. Greta šaulių fragmentiškai veikė ir Vilniaus vadavimo sąjungos organizacija, kurios veikla neretai persipindavo su šaulių sąjungos veikla. Abiejų organizacijų rūpesčiu Vandžiogaloje įkurta skaitykla, pastatytas Nepriklausomybės paminklas. Per svarbesnes šventes miestelyje lankydavosi svečiai iš Kauno, vieno renginio metu eiles skaitė Adelė Galaunienė, o nuo XX a. ketvirtojo dešimtmečio pradžios beveik kasmet parapijoje pasirodydavo Valstybinio teatro aktoriai.

Be jau minėtų organizacijų, miestelyje veikė tautininkų organizacija „Jaunoji Lietuva“, prie kurios neretai prisijungdavo ir skautai. 1937 ir 1938 m. šios organizacijos surengė didelio masto derliaus šventes. Toks sumanymas atitiko parapijiečių interesus, kadangi dauguma jų buvo ūkininkai, švenčių metu buvo diegiamos tautinės vertybės ir ugdomas bendruomeniškumas.

Švietimo sistema atspindėjo tarpukario Lietuvos švietimo politikos tendencijas. Po 1928 m. Švietimo įstatymo, paskelbusio privalomą pradinį mokslą, Vandžiogalos valsčiuje ėmė kurtis pradinės mokyklos. Jau 1930 m. jų buvo net 25 komplektai. Greta valstybinių mokyklų veikė ir keturios lenkiškos mokyklos – *Pochodnia*, išlaikomos privačių asmenų. Ši situacija kėlė nepasitenkinimą lietuvių bendruomenėje. 1932 m. Vandžiogaloje buvo pastatyta moderni mūrinė mokykla, turėjusi ne tik atliepti lietuviškos švietimo politikos poreikius, bet ir simboliškai užgožti lenkiškų mokyklų įtaką bei tapti miestelio pasididžiavimu.

Dažnai mokytojai dalyvavo ir kultūrinėje veikloje – įsitraukdavo į veikiančių visuomeninių organizacijų veiklą. XX a. ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje Vandžiogaloje susikūrė Lietuvos mokytojų sąjungos (LMS) skyrius, kurio iniciatyva įsteigtas dr. Jono Basanavičiaus liaudies universitetas.

1918–1940 m. laikotarpiu Vandžiogalos valsčiuje susiformavo vietos intelektualų grupė, kuri sekė Kauno kultūrinių sambūrių pavyzdžiu. Nors dažniausiai įvairiose veiklose dalyvavo tie patys asmenys, jų iniciatyvos buvo patrauklios ir įtraukiančios. Svarbu pabrėžti, kad visuomeninės organizacijos manė, kad jos nesiekia dar labiau supriešinti lietuvių ir lenkų bendruomenių, jų pagrindinis tikslas buvo telkti visus parapijiečius, skatinant modernios Lietuvos tautinės ir kultūrines idėjas.

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

Archyviniai šaltiniai

Lietuvos valstybės istorijos archyvas (LVIA):

1. F. 1671, ap. 8, b. 330, 1921 m. Vandžiogalos RKB inventorinis.
2. F. 1671, ap. 8, b. 217, 1923 m. Vandžiogalos bažnyčios bendra byla.
3. F. 1671, ap. 5, b. 436a, 1931–1940 m. Dekanatų bažnyčių kanoniški vizitavimai apie atskirų bažnytinių parapijų stovį.
4. F. 1671, ap. 6, b. 463, 1926–1940 m. Vandžiogalos parapijos klebono susirašinėjimas dėl pamaldų laikymo lietuvių ir lenkų kalbomis.
5. F. 1349, ap.1, b. 31. 1922–1936 m. Vandžiogalos RKB santuokos metrikų knyga.
6. F. 1349, ap.1, b. 32. 1922–1930 m. Vandžiogalos RKB mirties metrikų knyga.
7. F. 1349, ap.1, b. 33. 1931–1940 m. Vandžiogalos RKB mirties metrikų knyga.
8. F. 1349, ap. 1, b. 34. 1936–1940 m. Vandžiogalos RKB santuokos knyga.

Kauno arkivyskupijos kurijos archyvas (KAKA):

9. F. 3. Įvairios kunigų bylos.
10. F. 2, b. 1112. Vandžiogalos bažnyčios byla.
11. 1926 Elenchus Omnium Ecclesiarum et Universi Cleri.
12. 1927 Elenchus Omnium Ecclesiarum et Universi Cleri.
13. 1939 Elenchus Omnium Ecclesiarum et Universi Cleri.

Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA):

14. F. 379, ap.3, b. 65. 1938 m. Vandžiogalos miestelio valsčiaus Kauno apskrities byla.
15. F. 379, ap. 2, b. 405. 1920–1924 m. Apie Kauno apskrities valsčių gyventojų ir jų žemės miškų plotus.
16. F. 379, ap. 2, b. 518. Kauno apskrities naujai išrinktų į valsčiaus tarybas, pirmininkų ir jų pavaduotojų sąrašai.
17. F. 379, ap.2, b. 82. Kauno apskrities viršininko ir komiteto pranešimai ir susirašinėjimai su jais.
18. F. 379, ap. 2, b. 959. 1924 m. Kauno apskričių valsčių ir miestų savivaldos rinkimų žinios.

Kauno regioninis valstybės archyvas (KRVA):

19. F. 71, ap. 1, b. 11. 1926 m. rugpjūčio 8 d. apskrities valsčių sekretorių suvažiavimo protokolas.

20. F. 71, ap. 1, b. 75. 1939 m. valsčiuose esančių beturčių statistinės žinios.
21. F. 71, ap. 1, b. 34. 1933 m. Vandžiogalos valsčiaus savivaldybės sąmatos įvykdymo apskaita.

Publikuoti šaltiniai

22. Avižonis, Konstantinas, Steponas Kolupaila, Ignas Končius. *20 kelionių po Kauno apskritį*, Kaunas: Viltis, 1937.
23. Finansų Ministerija ir Centralinis statistikos Biuras. *Lietuvos apgyventos vietos. Pirmojo visuotinojo Lietuvos gyventojų 1923 m. surašymo duomenys*. Kaunas: A. Bako spaustuvė, 1925.
24. „Savivaldybės“ redakcija. *Savivaldybių žinynas*. Kaunas: Spindulio spaustuvė, 1932.
25. Skipitis, Rapolas. *Nepriklausomą Lietuvą statant*. Chicago: Terra, 1961.
26. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, T.13. Parengė: Filip Sulimierski ir Bronisław Chlebowski. Warszawa: Wieku, 1893.
27. Тройницкий Николай Александрович. *Населенные места Российской империи в 500 и более жителей с указанием всего наличного в них населения и числа жителей преобладающ*. С-Петербург: 1905.
28. *Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m.* T.6. Parengė Vytautas Jogėla. Vilnius: Katalikų akademija, 2001.

Periodinė spauda

29. „Dėl triukšmo Vendžiogalos bažnyčioj“. *Mūsų Vilnius* 13 (1931): 311.
30. „Dėl Vendžiogalos sulenkėjimo“. *Mūsų Vilnius* 24 (1936): 427.
31. „Derliaus šventė Vandžiogaloje“. *Lietuvos Aidas* 463 (1937): 3.
32. „Derliaus šventė Vandžiogaloje“. *Ūkininko patarėjas* 41 (1937): 6.
33. „Derliaus šventė Vandžiogaloje“. *Ūkininko patarėjas* 37 (1938): 15.
34. „Dėl triukšmo Vendžiogalos bažnyčioj“. *Mūsų Vilnius* 13 (1931): 311.
35. „Gražios iškilmės Vandžiogaloje“. *Mūsų kraštas* 38 (1938): 6.
36. „Istorinė diena – lietuviškas pamokslas“. *Lietuva 32* (1927): 5.
37. „Iš viso krašto“. *Lietuvos Aidas* 246 (1931): 7.
38. „Iš šaulių gyvenimo“. *Trimitas* 18 (1936): 426.

39. „Iš šaulių gyvenimo“. *Trimitas* 40 (1936): 964.

40. „Iš šaulių gyvenimo“. *Trimitas* 6 (1936): 141.

41. „Iš šaulių gyvenimo“. *Trimitas* 23 (1938): 562.

42. „Iš Vanžiogaliečių padangės“. *Tautos mokykla* 22 (1938): 523.

43. „Kaip Kauno rajone 1918–1920 m. kūrėsi savivalda“. *Tėviškės žinios* 211 (1998): 5.

44. „Kas dedasi Vendžiogaloje“. *Lietuva* 289 (1927): 4.

45. „Klebonas uždraudė lietuviams giedoti rožančių“. *XX amžius* 283 (1939): 10.

46. „Kredito įstaigų ir Kooperatyvų sąrašas“. *Talka* 11–12 (1929): 24.

47. „Kredito įstaigų ir Kooperatyvų sąrašas“. *Talka* 9–12 (1930): 27.

48. „Korespondencijos“. *Trimitas* 16 (1926): 532.

49. „Lietuvoje“. *Trimitas* 41 (1932): 821.

50. „Listy z prowincji“. *Chata Rodzinna* 46 (1926): 7

51. „Meno vakaras Vandžiogaloje“. *Trimitas* 18 (1939): 427.

52. „Mes dirbam ir rašom“. *Jaunoji karta* 23 (1933), 402.

53. „Paminklo pašventinimas ir šaulių šventė Vandžiogaloj“. *Trimitas* 25 (1933): 494.

54. „Pramogos“, *Trimitas* 11 (1931): 213.

55. „Provincijoje“. *Rytas* 91 (1927): 2.

56. „Rinktinėse ir būriuose“. *Trimitas* 47 (1929): 788.

57. „Rinktinėse ir būriuose“. *Trimitas* 47 (1930): 973.

58. „Rinktinėse ir būriuose“. *Trimitas* 22 (1931): 432.

59. „Rinktinėse ir būriuose“. *Trimitas* 12 (1932): 236.

60. „Rinktinėse ir būriuose“. *Trimitas* 15 (1933): 296.

61. „Rinktinėse ir būriuose“. *Trimitas* 11 (1933): 217.

62. „Rinktinėse ir būriuose“. *Trimitas* 44 (1933): 879.

63. „Rinktinėse ir būriuose“, *Trimitas* 39 (1934): 781.

64. „Rinktinėse ir būriuose“. *Trimitas* 44 (1934): 540.

65. Rinktinėse ir būriuose“. *Trimitas* 49 (1934): 950.

66. „Savivaldybių veikimas“. *Savivaldybė* 2 (1926): 16–15.

67. „Savivaldybių veikimas“. *Savivaldybė* 9 (1926): 23.

68. „Savivaldybių veikimas“. *Savivaldybė* 3 (1928): 18.

69. „Stipri Kredito Draugija“. *Mūsų rytojus* 54 (1932): 3.

70. „Sveikatos globojimo centras Vendžiogaloj“. *Lietuvos Aidas* 184 (1931): 7.

71. „Šaulių sąjungos teatro vadinimas Vandžiogaloje“. *Trimitas* 9 (1939): 192.

72. „Šaulės“. *Trimitas* 24 (1940): 592.

73. „Švietimo reikalai“. *Savivaldybė* 11 (1930): 14.

74. „Tautininkų vėliavos ir derliaus šventė Vandžiogaloje“. *Mūsų kraštas* 37 (1938): 6.

75. „Turgai, prekymečiai ir mugės“. *Savivaldybė* 5 (1932): 32.

76. „Ūkininkų šventė Vandžiogaloje“. *Ūkininko patarėjas* 38 (1938): 2.

77. „Vergijos liekanos mūsų bažnyčiose“. *Lietuva* 241 (1927): 8.

78. „Venžiogaloj“. *Pavasaris* 8 (1918): 23.

79. „Vendžiogala“. *Lietuva* 15 (1919): 1.

80. „Vendžiogala, Kauno apskr. 1926 m. piniginė apyskaita. *Savivaldybė* 6 (1927): 21.

81. „Vendžiogala“. *Mūsų Vilnius* 9 (1931): 214.

82. „Vendžiogalos autonominės savivaldybės istorija“. *Savivaldybė* 2 (1933): 15.

83. „Vendžiogala“. *Trimitas* 41 (1932): 819.

84. „Vendžiogalos respublika“. *Diena* 24 (1937): 2.

85. „Vendžiogala“. *Trimitas* 41 (1932): 819.

86. „Vendžiogalos respublikoj“. *Diena 28* (1935): 5.

87. „Vendžiogaloje atidaryta skaitykla“. *Mūsų kraštas* 5 (1935): 4.

88. „Vandžiogala“. *Lietuvos Aidas* 758 (1939): 3.

89. „VVS skyrių ir provincijos gyvenimas“. *Mūsų Vilnius* (1931): 408.

90. „VVS skyrių ir provincijos gyvenimas“. *Mūsų Vilnius* (1931): 455.

91. „VVS skyrių gyvenimuose“. *Mūsų Vilnius* 1-2 (1935). 30.

Publikuoti atsiminimai

92. Jankauskas, Ričardas. 2015. „Vandžiogalos varpai.“ *Vandziogala.eu.* Atnaujinta 2025 m. gegužės 9 d. https://www.vandziogala.eu/lt/395vandziogalos-varpai.
93. Jankauskas, Ričardas. 2016. „Prisiminėm kunigą Klemensą Gabrį.“ *Vandziogala.eu.* Atnaujinta 2025 m. gegužės 9 d. https://www.vandziogala.eu/lt/648-prisiminem-kuniga-klemensa-gabri.
94. Jankauskas, Ričardas. 2020. „Neturto dvasioje.“ *Vandziogala.eu.* Atnaujinta 2025 m. gegužės 9 d. https://www.vandziogala.eu/lt/1318-neturto-dvasioje.

Konsultacijos

95. Jankauskas, Ričardas. Laisvas pokalbis. 2024 m. lapkričio 9 d.
96. Jankauskas, Ričardas. Laisvas pokalbis. 2025 m. gegužės 3 d.

Literatūra

1. Andrijauskaitė, Ugnė Marija. „Darbininkų švietimo bandymai Kaune XX a. 3–4 dešimtmečiuose: liaudies universitetai ir vakariniai kursai bei gimnazijoms suaugusiems“. *Kauno istorijos metraštis* 15, (2015): 167–185.
2. Ališauskas, Vytautas. *Krikščionybės Lietuvoje istorija*. N.p.: Aidai, 2006.
3. Balkus, Mindaugas. *Kaip Kovno tapo Kaunu*. Kaunas. Vytauto Didžiojo universitetas, 2023.
4. Buchowski, Kryztof. *Litvomanai ir polozinuotojai.* Vilnius: Baltos lankos, 2012.
5. Garnys, Petras. *Pakaunės dešimtmečiai.* Kaunas: Kauno rajono savivaldybė, 2015.
6. Janauskas, Pranas. „POW Kaune: senosios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės piliečiai ar išdavikai“. *Kauno metraštis* 2, (2000): 91-96.
7. Kamuntavičienė Vaida. „Kauno dekanato bažnyčių raida XV–XVII a.“ *Lituanistica* 4, (2006): 2-22.

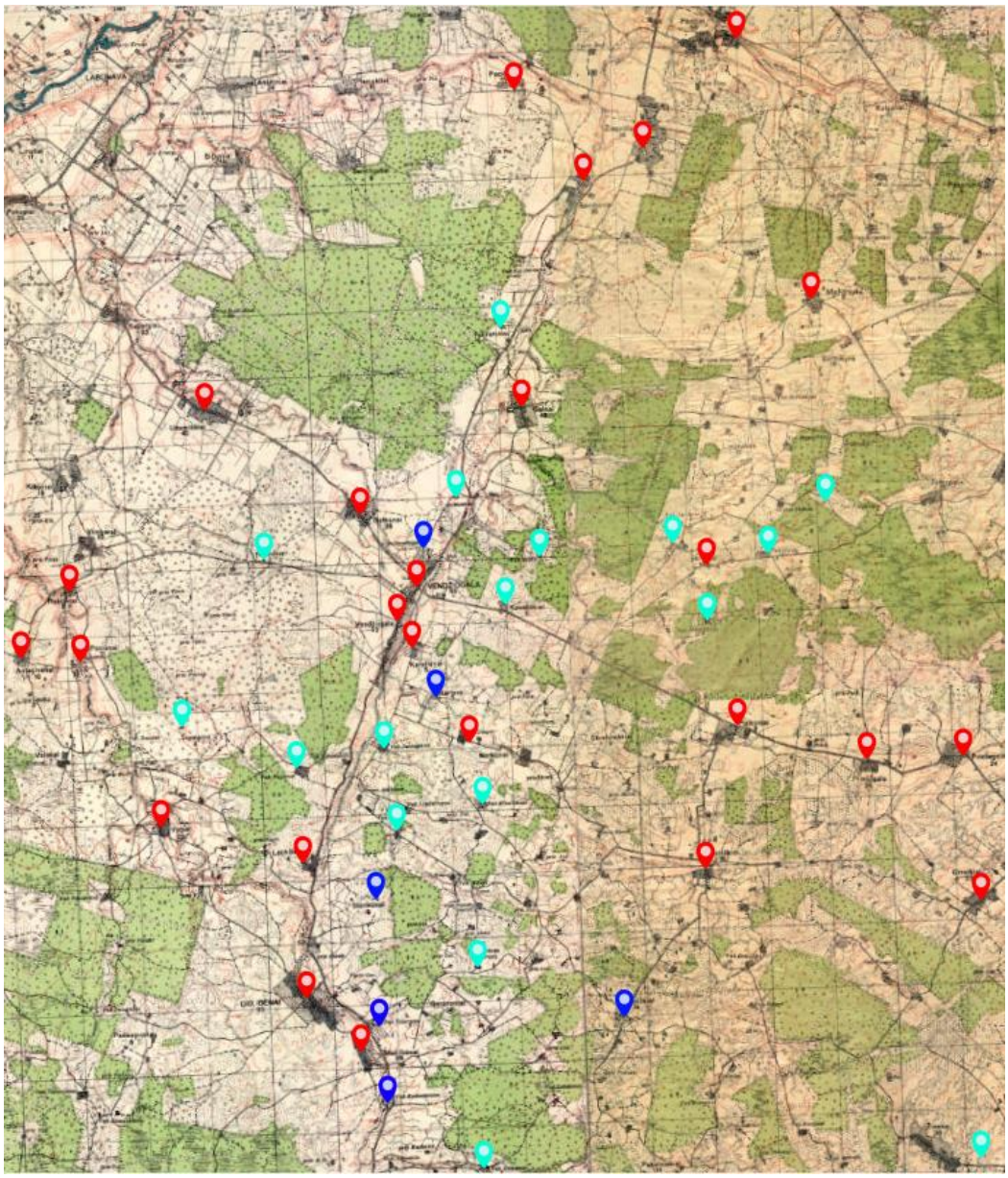
8. Kaubrys, Saulius. *Lietuvos mokykla 1918–1940 m.: galios gimtis*. Vilnius: Všį „Statistikos tyrimai“, 2000).
9. Kviklys, Bronius. 1965. *Mūsų Lietuva*. 2 t. Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla.
10. Kviklys, Bronius. 1983. *Lietuvos bažnyčios*: *Kauno arkivyskupija*. 3 t. Čikaga: Amerikos lietuvių bibliotekos leidykla.
11. Lukšaitė, Ingė. „Lokalinės istorijos sampratos“. *Lietuvos lokalinių tyrimų padėtis*, (2005): 5-11.
12. Milošas, Česlovas. *Tėvynės ieškojimas*. Vilnius: Baltos lankos, 1995.
13. Misius, Kazys. „Lietuvos miestų bei miestelių gaisrų ir kitų stichinių nelaimių statistika 1801–1838 metais“. *Lietuvos archyvai 3,* (1992): 161.
14. Misius, Kazys ir Romualdas Šinkūnas. Lietuvos katalikų bažnyčios. Vilnius: Pradai, 1993.
15. Morkūnaitė-Lazauskienė, Aistė. *Lietuvos Respublikos savivaldybių raida 1918–1940 m.* Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2007.
16. Nefas, Mindaugas. *Dvasios aristokratai: Lietuvos šaulių sąjungos siekiai ir realybė, 1919–1940 m.* N.p.: Versus, 2019.
17. Stepukonienė, Inga. *Švietimas Pakaunės krašte*. Kaunas: Eurispauda, 2018

Internetinės svetainės:

1. „Mokytojas Petras Barniškis“. Voruta. Žiūrėta 2025 m. balandžio 6 d. https://www.voruta.lt/mokytojas-petras-barniskis/.

PRIEDAI

Priedas Nr. 1

1927–1940 m. karinis topografinis žemėlapis, kuriame sužymėta 1918–1940 m. Vandžiogalos parapijos gyvenvietės. M 1:25 000.

Prieiga: https://lmavb.maps.arcgis.com/apps/mapviewer/index.html?layers=bc6b51bacec548f69165c0be0adf5e1f

Legenda:

1. Raudonos žymos – kaimai;
2. Tamsiai mėlynos – dvarai;
3. Šviesiai mėlynos – vienkiemiai.

Pastaba: lokalizuotos ne visos gyvenvietės.

Priedas Nr. 2

	Mirusiųjų amžiaus grupė						
Metai	0-5	6-18	19-40	41-60	61-80	81+	Viso
1922	25	2	3	9	20	1	60
1923	36	4	12	10	19	6	87
1924	62	9	7	6	19	7	110
1925	31	5	7	8	25	6	82
1926	31	3	6	11	12	7	70
1927	34	3	12	7	24	6	86
1928	17	1	13	10	26	4	71
1929	24	3	6	2	24	6	65
1930	20	6	7	3	22	6	64
1931	18	2	5	11	27	12	75
1932	16	1	14	11	12	8	62
1933	22	1	9	8	15	6	61
1934	25	0	4	11	18	1	59
1935	18	9	11	6	16	10	70
1936	20	1	8	11	21	6	67
1937	12	2	4	9	24	7	58
1938	19	3	7	9	29	10	77
1939	20	1	8	12	19	6	66
1940	18	1	1	4	12	5	41
Bendras skaičius	468	57	144	158	384	120	1331

1922–1940 m. Vandžiogalos parapijos mirusiųjų skaičius.

Priedas Nr. 3

	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	Viso
Bronchitas	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	1	0	0	1	0	5
Dizenterija	1	0	0	1	13	9	1	6	0	2	1	0	0	0	0	0	0	2	0	36
Džiova	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
Gripas	0	0	0	2	0	22	7	13	12	11	0	1	0	1	0	0	0	0	0	69
Kokliušas	0	5	3	0	0	0	0	0	1	0	5	0	0	0	2	1	4	0	0	21
Nelaimingi atsitikimai	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	2	0	0	0	3
Nenustatyta	0	4	4	0	6	0	7	3	4	2	2	0	0	0	0	1	0	0	0	33
Neišnešioti	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	1	1	4
Plaučių uždegimas	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	3
Silpnumas	0	0	0	3	0	0	0	0	0	0	5	16	18	2	2	1	0	3	1	51
Skarlatina	0	0	0	6	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	9
Tymai	12	15	44	5	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	79
Vidurių ligos	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	6	1	0	0	3	12
Votis	2	1	2	1	0	0	0	0	0	0	0	3	2	9	5	5	4	8	10	52
Kt. pavieniai atvejai	4	0	0	0	3	0	0	0	0	0	1	0	2	0	1	1	0	0	3	15
	20	25	53	20	26	31	15	22	18	15	15	20	23	16	17	12	13	15	18	394

1922–1940 m. Vandžiogalos parapijos kūdikių mirtingumas ir ligų paplitimas.

Priedas Nr. 4

1922–1940 laikotarpiu	**Mirusiųjų amžiaus grupė**						
Mirties priežastis	0-5	6-18	19-40	41-60	61-80	81+	viso
Gripas	77	5	5	20	97	34	238
Senatvė	0	0	0	0	93	66	159
Džiova	6	14	63	18	10	0	111
Tymai	86	5	0	0	0	0	91
Nenustatyta	41	6	6	14	26	3	96
Votis	55	4	3	13	10	0	85
Silpnumas	55	1	0	0	3	0	59
Plaučių uždegimas	9	4	9	13	16	2	53
Dizenterija	39	1	1	0	1	0	42
Širdies liga	1	2	3	13	18	3	40
Nelaimingas atsitikimas	5	5	13	5	4	0	32
Vidurių liga	18	0	3	10	20	1	52
Kokliušas	27	0	0	0	0	0	27
Astma	1	0	0	10	14	1	26
„Pilvo slogos“	1	1	3	3	11	3	22
Širdies liga	1	0	3	5	10	3	22
Skarlatina	13	3	0	0	0	0	16
Inkstų liga	1	0	5	6	7	1	20
Paralyžius	0	1	2	2	9	0	14
Smegenų uždegimas	2	4	6	1	0	0	13
Plaučių liga	0	0	3	3	5	1	12
Bronchitas	5	0	0	0	1	1	7
Kosulys	1	0	0	2	3	0	6
Apendicitas	0	0	1	3	0	0	4
Gelta	2	0	0	0	2	0	4
Nervų ligos	0	0	0	3	1	0	4
Neišnešiotas kūdikis	4	0	0	0	0	0	4
Tulžies liga	0	0	0	1	2	0	3
Dusulys	0	0	0	0	3	0	3
Uždegimas	0	0	0	2	1	0	3
Gimdymas	0	0	6	0	0	0	6
Difterija	3	0	0	0	0	0	3
Galvos liga	0	0	1	1	1	0	3
Nervų liga	1	0	2	1	1	0	5
Karštinė	0	0	1	0	1	0	2
Šiltinė	2	0	1	0	0	0	3
Pilvo uždegimas	1	0	0	0	1	0	2
Kepenų liga	0	0	0	2	0	0	2
Kt. vidaus ligos	0	0	0	0	2	0	2
Nelaimingas	2	0	0	0	0	0	2
Persišaldymas	1	0	1	0	1	0	3
Kraujo užkrėtimas	1	0	0	0	1	0	2
Reumatas	0	0	0	1	1	0	2
Auto įvykis	0	0	0	1	1	0	2
Kitos	7	1	3	5	7	1	24
Viso	468	57	144	158	384	120	1331

1922–1940 m. Vandžiogalos parapijos mirties priežastys.